

ENYEDI GYÖRGY
VÁLOGATOTT
MŰVEI

TÉKA

**ENYEDI GYÖRGY
VÁLOGATOTT MŰVEI**

**A SZERZŐSÉG SZERKESZTI
BENKŐ SAMU
HORVÁTH ANDOR**

ENYEDI GYÖRGY
VÁLOGATOTT MŰVEI

VÁLOGATTA
BALÁZS MIHÁLY ÉS KÁLDOS JÁNOS

KRITERION KÖNYVKIADÓ
BUKAREST • KOLOZSVÁR

AZ ELŐSZÓT
BALÁZS MIHÁLY,
A JEGYZETEKET
BALÁZS MIHÁLY, KÁLDOS JÁNOS
ÉS SZALAI JUDIT
ÍRTA

A LATIN SZÖVEGEKET
SZALAI JUDIT ÉS LATZKOVITS MIKLÓS
FORDÍTOTTA

MEGJELENT A MAGYAR MŰVELŐDÉSI
ÉS KÖZOKTATÁSI MINISZTERIUM
TÁMOGATÁSÁVAL

ISBN 973 26 0510 3

BEVEZETÉS

A négyszáz esztendeje, 1597 novemberében elhunyt Enyedi György korának egyik legismertebb személyisége volt. Kisebb könyvtárat is kitennének azok a katolikus és protestáns teológiai munkák, vitairatok, egyetemi disputációk, amelyek legismertebb művével foglalkoztak. Az *Explicationes locorum Veteris et Novi Testamenti, ex quibus Trinitatis dogma stabiliri solet* röviddel a szerző halála után, 1598-ban jelent meg Kolozsvárott, majd Toroczkai Máté magyartásában – sok viszontagság után kétféle, 1619. és 1620. évi impresszummal (*Az Ó- és Újtestamentumbeli helyeknek, melyekből az háromságról való tudományt szokták állatni, magyarázatjok*) – újra napvilágot látott. Különösen fontos, hogy az eredeti, latin változatot 1670-ben Groningenben még egyszer kiadták. Nem túlzunk, ha azt mondjuk, hogy a 17. század teológusai és filozófusai számára szerte Európában ő jelképezte az erdélyi unitarizmust, hiszen a mű – elvokon lengyelországi szociniánus gondolkodók társaságában – ott volt a legnagyobbak (Locke, Newton) könyvespolcán is. Az erdélyi unitárius történetíró, Uzoni Fosztó István szerint „egy arany metszéssel és külső díszítésekkel ékes példány” egy évszázadon át ott volt a kolozsvári városi tanács tékájában is, ám később már nem tartották szükségesnek megőrizni. A szerző neve e példány eltűnésével szinte párhuzamosan kikopott az erdélyi művelődéstörténet és az unitárius egyház emlékezetéből is. Kikopott, pedig sokoldalú

tevékenysége miatt az előbbinek jeles lapjaira kívánczok, az utóbbi pedig egyenesen tartós fennmaradását, mai napig tartó létét köszönheti neki. Kiadványunk mindkét vonatkozást jelezni kívánja az elfeledett írásokból adott válogatással; e bevezető a sokszínű életmű legfontosabb mozzanatainak felidézésével – az újabb nemzetközi kutatásokat is felhasználva – kísérli meg méltatni életművét.

Lássuk azonban először meglehetősen töredékesen ismert *életrajzát!* 1555-ben született a minden valószínűség szerint kismemesi Mészáros családban Enyeden. Iskoláit valószínűleg itt kezdte Hunyadi Demeter, a későbbi unitárius püspök tanítványaként. A legutóbbi időkig ismeretlen volt, hogy 1574–75-ben hosszabb ideig Nyugat-Magyarországon, illetve Bécsben tartózkodott. Erről egy Csepregen keletkezett, alább olvasható ajánlás mellett egy Nádasdi Ferenc és Báthori Erzsébet esküvőjére megjelentetett, latin nyelvű ünnepi versezeteket tartalmazó kiadvány is tanúsodik, amelynek ajánlottjai között ott található *Georgius Eniedinus Transylvanus*. Jól illeszkedik ezekhez az újabban előkerült adatokhoz az a régóta ismert tény is, hogy Enyedi korai verses műve, a *Gisquardus és Gismunda* széphistória kolofonja, versszakkezdő betűi szerint ezt a művét 1574 májusában Bécsben írta, ahol hosszabb ideig tartózkodott (nem távolabbi külföldi tanulmányútról visszatérően, ahogy a korábbi szakirodalom állította). A Molnár Gergely grammatikáját ajánló sorokban a Csepreg környéki iskolák színvonaláért aggódó világi értelmiségi

látszik megszólalni, de hogy miképpen került a Vas vármegyei főispán szolgálatába, arról semmit sem tudunk. Arról sincs információnk, hogy meddig maradt Nyugat-Magyarországon, hiszen a legközelebbi adatunk róla az, hogy 1584. június 24-én Genfben fejezte be *Annotationes in Novum Testamentum* című, kéziratban maradt munkáját. Biztos forrással rendelkezünk arról, hogy tanulmányújtjára (leghamarabb 1583-ban) a kolozsvári városi tanács támogatásával indult. Ezt megelőzően azonban bizonyosan visszatért Erdélybe, hiszen egy ottani főúr, Kornis Farkas 1591-ben olyan iskolamester gyanánt emlegeti, aki elutazását megelőzően is tanított. Biztosra vehetjük, hogy valamikor 1575 és 1583 között Erdély egyik iskolájában látta el a lektori teendőket. Fontos körülmény, hogy külföldre a kolozsvári városi tanács pénzén indult el. Ebből is következik, hogy ez az iskola – legalábbis az időszak befejező részében – a kolozsvári unitárius kollégium lehetett; az az intézmény tehát, amely az 1570-es években a radikális dogmakritika európai méreteiben is jelentékeny műhelye volt, s amely ezt a jellegét igyekezett megőrizni a Dávid Ferenc elítélését és halálát követő időszakban is. Valószínű, hogy Enyedi a 80-as évek elején Csepregen megfogalmazottak jegyében a humaniorák magas szintű oktatásán munkálkodott, sokszor magára hagyatva, hiszen a kritikai szellem korlátozásának jegyében a rektori állás nem is volt mindig betöltve. A színvonal biztosítását egyébként elengedhetlenné tette a jezsuiták Kolozsvárra való betelepítése is. Ők az

iskolában látták az egyik eszközt, amellyel a borzalmas eretnekségek által megfertőzött városban sikereket érhetnek el. Az erdélyi iskolaügy történetének érdekes fejezeteként az unitárius és a katolikus intézmény jó tanerők megnyerésében is testet öltő versengését figyelhetjük meg ekkoriban, s bizonyára emiatt is biztosított a városi tanács hatvan forintot Enyedi tanulmányútvárára.

A peregrinációról sajnos nagyon keveset tudunk. Bizonyos, hogy a genfi másfél esztendő elsősorban teológiai tanulmányok töltötték ki, azután az erdélyi unitáriusok által különösen kedvelt páduai egyetemen filozófiai és logikai előadásokat hallgatott. Itt nagy hatással voltak rá a korszak egyik legjelentősebb arisztoteliánus filozófusának és logikusának, Giacomo Zabarelának nézetei, s ezt hazai és külföldi ellenfelei nem is mulasztották el felróni neki. További rendszeres egyetemi stúdiumairól nem tudunk, s azt a későbbi nyilatkozatát, hogy megfordult Itália, Franciaország és Németország különböző városaiban, alighanem úgy kell értelmezni, hogy – sok magyarországi és erdélyi társához hasonlóan – a rendszeres stúdiumok befejezése után tett egynéhány hónapos körutazást. Abban is követte a legjobb külföldet járók gyakorlatát, hogy a tanulmányaira kapott pénz nagyobbik részét könyvekre költötte, amiről visszaemlékezéseiben megemlékeznek. Ezekkel fölszerelve tért vissza Kolozsvárra valamikor 1587 elején; az időpontra egyik tanítványa (későbbi ellenfele), Szilvási János nyilatkozatából következtethetünk; s az ő

1587 augusztusában Heidelbergben megfogalmazott elismerő soraiból tudjuk azt is, hogy Enyedi hazatérte után filozófiai előadásokat tartott az unitárius kollégiumban. Öt esztendeig tartó tanári tevékenységére még visszatérünk, de nyilvánvalóan ennek elismeréseképpen lett 1592 májusában a kolozsvári magyar unitáriusok lelkésze. Hamarosan azonban még nagyobb méltóságra emelkedett: adataink szerint mindenki természetesnek vette, hogy az elődjét gyászbeszéddel búcsúztató Enyedit választották meg az 1592 júliusában hirtelen elhunyt Hunyadi Demeter helyére Erdély unitárius egyházfőjének. 1597. november 24-én bekövetkezett haláláig töltötte be ezt a hivatalt.

Méltatását e legmagasabb egyházi tisztségével kezdjük. A püspök Enyedi György tevékenységének bemutatása előtt szólnunk kell *vallási közössége helyzetéről*. Szólnunk kell, mert az erdélyi unitárius püspök teljesítménye csak úgy értelmezhető, ha figyelembe vesszük azt az egészen kivételes helyzetet is, amelyben ez a közösség megszerveződött. A közfelfogástól eltérően ez a kivételesség nem csak abban ragadható meg, hogy Erdélyben – egész Európában páratlan módon – törvények biztosították a szentháromságot elismerni nem akarók létét, hanem inkább abban, hogy az 1560-as évek második felében kibontakozó antitrinitarizmus (öndefiníciójuk szerint unitarizmusról csupán a 17. század elejétől beszélhetünk) az európai jelenségek alapján kialakított történeti vallásszociológia fogalmaival nehezen leírható jelenségcsoporttá

vált. Egyszerűen fogalmazva: noha nem fejeződött be a dogmatikai útkeresést is lezáró egyházzá szerveződés folyamata, de a létrejött képződmény már tagjainak száma miatt sem tekinthető egyszerűen szektának (ne feledjük: az 1580-as évek elején Erdély magyar ajkú lakosságának megközelítően a fele szentháromságtagadó volt), s individuális valláskereső intézmény nélküli zárt körének sem. Mindezt úgy is megfogalmazhatjuk, hogy az európai reformáció legkorábbi éveit jellemző szellemi forrongás itt nem lanyhult el a 16. század utolsó harmadára sem, hogy az *ecclesia est semper reformanda* jelszava nem kopott meg a kialakult dogmatika minden rezdülésére figyelni tudó egyházi intézményrendszer kiépülésével. A történettudomány adós még ennek az eszmetörténetileg izgalmas jelenségnek a magyarázatával, s erre mi sem vállalkozhatunk. Mégis utalunk arra, hogy a viszonyok összetettsége és a megkésettség talán összefüggésben van az erdélyi közeg archaikus voltával s paradox módon az itteni reformáció felülről vezényelt jellegével is. Tény mindenestre, hogy a János Zsigmond fejedelem támogatását élvező antitritáriusok – krédójuknak csupán az Apostoli Hitvallást tekintve – óvakodtak új és kötelező érvényű hitvallási iratok megfogalmazásától; azt a reményt se adták föl, hogy ily módon ki tudják munkálni legalább a reformáció eredményeképpen létrejött új felekezetek egységét. Ez persze illúzióknak bizonyult, ám a kisarjadt sokszínűség tartósan megmaradt. Arról szó sincs, hogy a szentháromságtagadók között minden vélemény

azonos súllyal esett volna latba, s hogy ne alakult volna ki a szellemi központban bizonyos megközelítések dominanciája. A 60-as évek végén ez elsősorban abban öltött testet, hogy szükség esetén a világi hatalom segítségére is támaszkodva iktatták ki a pacifikus jelszavakkal jelentkező, a társadalmi egyenlőség, illetőleg a szegény Krisztus víziójában élő anabaptisztikus tendenciákat és Lengyelországból átszivárgó képviselőiket, de hasonlóan bántak a közvetlen isteni kinyilatkoztatásra hivatkozó, az írással szemben a lélek kizárólagos megelevenítő erejét hirdető spiritualistákkal is. Az 1560-as évek végének anti-trinitarizmusa mégsem tekinthető dogmatikailag és szervezetileg megregulázott egyháznak, s nem vált azzá az 1570-es évekre sem. Nem vált azzá, pedig a Dávid Ferenc tevékenységét korlátozó és a további vallásújításoknak rendeletileg is gátat szabni akaró Báthori István – akaratán kívül – e végleges kijegecesedés irányába lökte a szentháromságtagadók mozgalmát. Az eredmény éppen a racionalisztikus dogmakritika elmélyülése lett az unitárius kollégiumban és Dávid Ferenc környezetében, aminek eredményei ugyan nyomtatásban már nem jelenhettek meg, de az Európa különböző tájairól idemenekült alkotógárda munkássága mégsem maradt kevesek titka, hiszen egy-egy gondolatmenetük még magyar nyelvű munkákba is bekerült.

Hosszú ideig világi és egyházi történésírók egyaránt úgy gondolták, hogy ennek a forrongásnak Dávid Ferenc halálával vége szakadt. Ma már bizonyosan állítható, hogy nem így történt. Forrá-

saink szegényes volta miatt talán sohasem tudjuk meg, hogy milyen nézeteket vallott a mártír-püspök életének utolsó esztendeiben, az azonban egyre világosabb, hogy az egyház világi fejének, Giorgio Blandratának, és az új püspöknek, Hunyadi Demeternek nem sikerült „rendet teremteniök”. Ők ekkor valóban megalkottak s az unitárius papok zömével aláírtak egy hitvallást (eredeti, teljes szövege nem maradt ránk), az egy-neműsítés azonban nem csupán azért nem járt sikerrel, mert még az esperesek közül is többen megtagadták az irat szubszkribálását, hanem inkább azért, mert még az aláírók mindegyike sem fogadta el a megfogalmazott tételeket. Erre részben abból következtethetünk, hogy a felekezet fontos centrumaiban (a kolozsvári kolégiumban, befolyásos főurak udvaraiban) olyan jelentékeny személyiségek tevékenykedtek hosszabb-rövidebb ideig – időnként persze visszahúzódásra vagy éppen a török alatti Baranyába való kimenekülésre kényszerítve –, akik bizonyosan nem fogadták el a „konszolidáció” Hunyadi Demeterének mérsékelt hitvallását. Mivel az ő „demetriadesek”-nek csúfolt követőit cáfoló iratok közül viszonylag nagyobb számban éppen a kialakulóban lévő szombatosság képviselőinek munkái maradtak ránk, az a benyomás keletkezhet, hogy a paletta két színűvé egyszerűsödött: egyfelől az új püspök követői, másfelől a vele ádáz csatában álló szombatosok határozták meg. Az újabb, még korántsem befejezett kutatások egyre inkább módosítják ezt a képet, egyre világosabbá válik, hogy nem fekete-fehér, hanem

igenis sokszínű a század utolsó harmada antitrinitarizmusának dogmatikai térképe. Hunyadi egy-neműsítő törekvései valószínűleg szintén veszítettek lendületükből a 80-as évek derekára, amiben szerepet játszott az egyre veszélyesebbnek látszó jezsuiták elleni közös fellépés sürgető igénye; a pápistaság bajnokainak 1588-ban bekövetkezett kiűzése érdekében – egy rövid időszakra – sikerült megvalósítani a reformátusok és az unitáriusok együttműködését. Mindenesetre igen jellemző, hogy a rend eltávolítása után Erdélyben maradó jezsuiták egyike a következőket írja a Hunyadi halála után kialakult helyzetről: „Mindenki meg van győződve arról, hogy nagy vallásváltozás várható Kolozsvárott, mert nincs egyetlen olyan pap sem, aki egyetértene az ő nézeteivel: így aztán vagy kálvinisták vagy tiszta ariánusok lesznek. Ó, bárcsak katolikusok lennének.” Hagyjuk most figyelmen kívül a jezsuita páter jámbor óhaját, s azt is, mit értett ő tiszta arianizmuson, figyeljünk csak arra, hogy Kolozsvárról szólván a kívülálló is érzékeli a sokféleség mögött a végletes belső megoszlást.

Ilyen örökséget vett át Enyedi *püspökként* 1592-ben. Fő törekvése, hogy az egyházat szétziláló heves kontroverziák nélkül, a dogmatikai viták és ellentétek letompításával mozdítsa elő a szervezeti és lehetőleg a tanbeli egységesülést. Példa értékűnek tekinthetjük azt, ahogyan már a hivatalba lépése utáni első hónapokban megoldást talált a Kolozsvárott jelentkező konfliktusra. A város első papjának megválasztásáról volt

szó, aminek joga az 1568 óta életben lévő szabályozás szerint ebben az esztendőben a szászokat illette meg. Jelöltjük, Erasmus Johannis krisztológiai nézeteit azonban a zsinat tradicionalizmusuk miatt tarthatatlannak nyilvánította. A hosszú viták során az év végére kompromisszum alakult ki: a zsinat elfogadta a különvéleményt megfogalmazó Erasmus Johannist első papnak, ő pedig a továbbiakban nem vitatta a zsinat és a püspök tekintélyét. Előlegezi ez Enyedi későbbi tevékenységét, hamarosan a török alatti területen élő, radikálisabban gondolkodó papok is elismerték püspöki jogait, pedig ők Hunyadi alatt még nem voltak hajlandók megjelenni az erdélyi zsinatokon. A történetek fényében aligha tekinthetjük véletlennek, hogy zsarnoki hírű elődjétől eltérően nem találkozunk nevével a szombatos iratokban, s azt sem, hogy egyetlen olyan unitárius papról sem tudunk, akit 1592 és 1597 között teológiai nézetei miatt idéztek volna zsinat elé (az erkölcsök romlásán prédikációiban is háborgó Enyedi morális vétségek miatt keményen felelősségre vonta papjait). Csak másodlagos forrásokban maradt fenn annak emléke, ahogyan gyülekezetei egyházi énekekkel és imádságokkal való ellátásáról gondoskodott. A 90-es években az unitáriusok számára ritkán megadatott nyomtatási lehetőségek egyikét az egyházi élet szempontjából nélkülözhetetlen könyvecske megjelentetésére használta fel, s még a szószékről is a kötet megvásárlására biztatta híveit. Az említett nyomtatványból sajnos nem maradt ránk példány.

Az az Enyedi szólalt meg itt, aki további

prédikációiban is kitért a mindennapi életben megvalósított kegyesség fontosságára, a gyülekezeti és templomi élet komolyan vételére, aki több egyházi beszédében foglalkozott az ünnepnapok keresztyén emberhez méltó eltöltésével; aki arra is kioktatta híveit, hogyan üljenek, miképpen tartsák lábukat a keresztyén tanítók beszédeit hallgatva. Felekezete dogmatikai egységének türelmes kimunkálása együtt jelentkezett tehát a fegyelmezett egyházi élet, a rendszeres templombajárás megkövetelésével s a megörökölt intézményrendszer aprólékos gondozásával.

A dogmatikai egység kimunkálására természetesen nem vállalkozhatott volna rendkívül alapos teológiai műveltség nélkül. A *teológus* Enyedi művei hatalmas erudícióról tanúskodnak, s az értekezéseibe és prédikációiba bedolgozott pogány és keresztyén, antik és modern tudásanyag feldolgozása nem kis feladat lesz kutatói számára. Most csupán műveltsége néhány egyedinek látszó vonására utalhatunk. Mindenekelőtt a szentírás értelmezésében is hasznosított retorikai és poétikai tudásra és érzékenységre, amelynek különösen szép megnyilvánulását láthatjuk a János evangélium bevezetésének terjedelmes értelmezéséből kötetünkbe kiválasztott részletben. Az antitrinitárius szellemű magyarázatok közül ez próbál először szembenézni a retorikai stíluszintek tanában megfogalmazott értelmezési hagyománnyal. Az erudíció másik elemeként – az antikvitas sokak által hangsúlyozott ismerete mellett – a reneszánsz filozófiai irányzataiban való rendkívül alapos tájékozottságot tartjuk

említésre méltónak, különösen azt, hogy nem csupán a páduai arisztotelianusokat ismerte, hanem rendszeres olvasója volt a neoplatonizmus nagy alkotóinak is. Azt még természetesnek is tekinthetjük, hogy igen alaposan ismerte azt a teológiai és különösen a bibliai filológiára vonatkozó irodalmat, amelyet a reformáció évszázada produkált, azt azonban már nem, hogy hivatkozásából kikövetkeztethetően megvoltak könyvtárában 16. századi szentháromságtagadó elődök ritkaságnak számító nyomtatványai és kéziratjai is.

Hangsúlyoznunk kell, hogy Toroczkai Mátéval és Lisznyai Gyárfással együtt maga Enyedi is azok közé tartozik, akiknek másolatot készítő gondossága számunkra megőrizte az 1570-es évek nagy antitrinitárius gondolkodóinak műveit. Másolataik nélkül szinte semmit sem tudnánk ennek az időszaknak mai napig is felkavaró teológiai útkereséséről, így a nélkül a terjedelmes kéziratkötet nélkül sem, amely Jacobus Palaeologus több kisebb lélegzetű, de hallatlanul fontos értekezését tartalmazza. (Ez a híres Enyedi-kódex, amit az Unitárius Kollégium egykori könyvtárában őriznek s amiből az újabb szakirodalom olyan sokszor merít.) Egyáltalán nem véletlen, hogy 1593–94-ben összemásolta a kalandos életét római vesztőhelyen végző gondolkodónak a műveit, hiszen a vallásfilozófia művelői közül Palaeologus gyakorolta rá a legnagyobb hatást.

Mit jelent ez, milyen teológiai és főleg krisztológiai nézetek fogalmazódtak meg az unitárius

püspök munkáiban? Enyedi számára biztos kiindulópont volt, hogy a korábbi szentháromságtagadók közül azok jártak a helyes úton, akik eljutottak Krisztus preegzisztenciájának tagadásáig. Lelio és Fausto Sozzini nyomán úgy vélte tehát, hogy Krisztus nem létezett a Máriától való születése előtt; ennek a felfogásnak az igazolása áll az egyik legvitatottabb bibliai hely, a János evangélium bevezetéséhez írott magyarázat középpontjában. Az *Explicationes* Toroczkai magyarázásában kötetünkben közölt részleteiből is kiderül, hogy Enyedi szerint János evangélistánál a *kezdet* kifejezés arra az időpontra vonatkozik, amikor Krisztus, a *beszélő ige* elkezdte hirdetni a jó hírt, s ennek megfelelően a szöveg kizárólag a Krisztus általi második teremtésről, a spirituális megújulásról szól. A 70-es évek elejére ilyen felfogás vált uralkodóvá az erdélyi antitrinitarizmusban, de később világossá váltak ennek ellentmondásai is. Dávid Ferenc és környezete számára ugyanis kínzó kérdéssé vált az Atya és a feltámadása után megdicsőült és felmagasztaltatott Fiú viszonya. Úgy gondolták, hogy ha a Fiút ugyanolyan – bár kapott – hatalommal ruházzuk fel, mint az Atyát, akkor végeredményben őt is valóságos Istennek kell tartanunk. Dávid egy levelében drámaian fogalmazta meg, hogy ily módon viszont beteljesedhetik rajtuk, amit ellenfeleik többször a fejükre olvastak: új Istent teremtenek Krisztus személyében. Úgy látszott, erre a dilemmára választ nyújthat az először Palaeologus által megfogalmazott nonadorantizmus, vagyis az a felfogás, hogy Krisz-

tust nem szabad imádni és könyörgéseinkben segítségül hívni. Az bizonyosan állítható, hogy Dávid Ferenc eddig legalábbis elment a görög eretnek krisztológiájának elfogadásában, hiszen az élete végén írott egyik traktátusában önállónak látszó elemeket is görgető érveléssel fejtette ki azokat a hermeneutikai elveket, amelyek révén ez a felfogás összhangba hozható a szentírással. Megállapítja, hogy bár a bibliában bizonyos kifejezések egyaránt vonatkoznak az Atyára és a Fiúra, ám minden esetben kihüvelyezhető, hogy más módról, más jelentésről van szó az előbbi és másról utóbbi esetében. Argumentációja szerint a teremtés az Atya vonatkozásában a világmindenség megalkotását jelenti, míg a Fiúnál csupán az újjáteremtést, s ezt is az Atya végzi Krisztus által. Dávid így az adoratio (imádás) és az invocatio (segítségül hívás) esetében is a kettős jelentés felvételét javasolja, ami az Atyával ellentétben Krisztusra vonatkoztatva nem a testi-lelki javakért való könyörgéssel, hanem a benne való hit megvallásával azonos. Fausto Sozzini ezt az érvelést Krisztus méltósága csorbításaként nem tudta elfogadni, Dávid számára viszont azért volt elképzelhetetlen bármiféle engedmény, mert annak megengedése, hogy Krisztushoz is lehessen könyörögni imáinkban, szerinte egyenlővé tette volna őt az Atyával, s e felfogásban a pápistaságba való visszazuhanás veszélyét látta.

A magyar nyelvű prédikációkat író Enyedi kétségtelenül Jacobus Palaeologus, illetőleg Dávid Ferenc felfogását hirdette, ám roppant érdekes, hogy ez nem mondható el az *Explicationes*ről.

Ebben a nyilvánvalóan nemzetközi közönségnek is szánt munkában rendre úgy fogalmaz, hogy ne táruljanak fel az antitrinitárius tábor belső vitái; a szentháromságot elfogadók tanait ellenfeleik csaknem egységesnek feltüntetett álláspontjával szembesíti.

E megközelítés mélyebb s főleg Erdélyben érvényes indítékai is feltárulnak, ha viszonyát Palaeologushoz más szempontból is megvizsgáljuk. A görög eretnek számára a nonadorantizmus bizonyos tekintetben instrumentális volt: az Európában ismert nagy felekezetek, a zsidók, a mohamedánok és a keresztyének egységének megteremtését szolgálta. A kötetünkben közölt s a törököket minden reflexió nélkül pogányoknak nevező, az uralmuk alatt élő keresztyének szenvedésein feljajduló prédikációrészletekből kiderül, hogy Enyedi nem tekinthető e nagy léptékű és tágas szinkretizmus hirdetőjének. A Szilvási János aposztáziája során kialakult vitában s különösen az egyik alább közölt prédikációban az erdélyi viszonyokra méretezett s elsősorban a protestáns felekezetek összhangjának megteremtésére irányuló koncepciót fogalmazott meg, amely egyfelől Palaeologus elképzelésének leszűkítéséről, ám másfelől igen invenciózus felhasználásáról is tanúskodik. A keresztyének egységéről beszél itt Enyedi, s a *corpus christianorum* toposzának alkalmazásával azt körvolalazza, miképpen valósítható meg a különféle testrészek gyanánt egymástól különböző egyházak egymást segítő és oltalmazó együttműködése. A megközelítés alapja oly sok kora

újkori gondolkodóhoz hasonlóan nála is a dogmatikai ellentétek minimalizálása; ez a *fundamentalia fidei*-koncepció azonban nála nemcsak antitrinitárius, hanem figyelemre méltó egyéni színezetet is kap. Először a feltámadás és az örök élet minden keresztyént átható közös reménységét hangsúlyozza, majd – immár félreismerhetetlenül Palaeologus teológiájára támaszkodva – arról beszél, hogy minden keresztyén urának tekinti Jézus Krisztust. Világosan körvonalazza: ennek elfogadása mellett másodlagos, hogy egy-egy felekezet hogyan is értelmezi Jézus Úr voltát. A latin *dominus* kifejezésnek, illetve héber és görög megfelelőinek sokszínű használatára építő érvelés úgy próbál tehát helyet szorítani az antitrinitáriusoknak a keresztyén egyetemességben, hogy egyrészt ne kelljen lemondaniok a Krisztus istenségét s az Atyával való egyenlőségét tagadó álláspontjukról, másrészt hajlandó tolerálni, hogy az üdvözülés szempontjából különböző *adiaphoron* gyanánt mások is ragaszkodjanak az alaptézis dogmatikájuk megkövetelte kiegészítéséhez. Hasonló érveléssel rögzíti, hogy minden keresztyént összekapcsol a közös hit, a hit abban, hogy Jézus a Krisztus, s hogy ő az Istennek fia, akinek tanításai jegyében kell leélniök életüket. Az iméntihez hasonló érveléssel különíti el ettől a közös hittől a hit és bizalom megnyilvánulásainak különféle ó- és újtestamenti formáit, majd a tolerancia szükségességének sokak által felhasznált bibliai példájával, a magvetőről szólóval (Máté 13. 24–30.) érvel amellett, hogy a további – különösen az erősza-

kos – egységesítésnek nincsenek biblikus alapjai. A keresztyén egység következő biztosítója a közös keresztség, amelynek lényege a különféle keresztelési formuláktól és szokásoktól függetlenül ugyanaz, s ami természetesen nem más, mint a lélekben való „összekeresztelkedés”. S bár Enyedi nem fogalmazza meg, egészen nyilvánvaló, hogy ennek az álláspontnak a magaslatáról másodlagosakká válnak a keresztség kiszolgáltatásáról folyó viták. Ugyanakkor maguk a szentháromságtani viták is értelmetlenné válnak a keresztyének egységét bizonyító zárótétel fényében: egy Isten van, aki mindenknek atyja. Kétségtelen, hogy az utóbbi esetben szerzőnk kevésbé megbocsátóan kezeli mindazt, amit a vele „ellenkező atyafiak” a keresztyéni minimumhoz „hozzáragasztottak” a trinitás igazolására. Ezen a ponton tehát világosan kidomborodik elfogultsága, ám a keresztyénség egységesítésére tett erőfeszítése így is rendkívül figyelemreméltó. Igen egyéni helyet foglal el ez az elképzelés azok között az „irénikus” koncepciók között, amelyek a századfordulón vagy a 17. század első évtizedeiben fogalmazódtak meg szerte Európában a keresztyén vagy (a szentháromságtagadókat persze kirekesztő!) protestáns egység megteremtésére. Tudjuk, ez is, az is illúzióknak bizonyult, hiszen a 90-es évek elejére Erdélyben is lekerült a napirendről a protestánsoknak az az összefogása, amely a jezsuiták 1588-ban bekövetkezett kiűzéséig legalább a közös ellenfél elleni taktikai szövetség gyanánt fennállott. Innen nézve az Enyedi által 1593–94-ben leírtak ennek

az együttműködésnek az elmélyítésére tett sikertelen kísérletként is értelmezhetők.

Nyilvánvalóan taktikai megfontolásoktól vezéreltetve Szilvási ellen írott prédikációjában a püspök mégsem említi a reformátusok és az antitrinitáriusok közötti további dogmatikai ellentéteket, pedig ilyenek egészen bizonyosan voltak. A *Rövid válasz* ránk hagyományozta a jezsuiták kérdéseire adandó válaszmintákat, amelyek világosan megfogalmazzák, hogy a történeti érdemeiket szerzett reformátorok (Luther, Zwingli, Kálvin) sok kérdés megítélésében tévedtek. A 19–21. kérdésre adott válaszokból az is kiderül, hogy Enyedi a megigazulástant is ezek közé sorolta. Palaeologus szóhasználatát felelevenítve itt arról beszél, hogy a Krisztusban való hit az üdvözülésnek csak lehetőségét teremti meg a keresztyének számára, ennek aktualizálása a hívő ember tetteitől függ, hiszen Isten mindenkinek cselekedetei szerint adja meg majd fizetségét. A katolikusokkal polemizálva fogalmazza meg, hogy mindez nem jelentheti a szentségek kiszolgáltatásában objektíve benne rejlő üdvözítő erő elismerését, majd a támadás élét a reformátusok ellen fordítva (a görög eretnek egyik híres traktátusának érvelését használva) arról beszél, hogy nincsen eredendő bűn, hisz az ennek igazolására felhasznált bibliai helyek csupán az ember bűnre való hajlamáról szóló példázatok. Ez a gondolatmenet azért is roppant érdekes, mert az általa lemásolt egyik Palaeologus-értekezés, az *An omnes ab uno Adam descenderint* (Vajon minden ember egy Ádámtól származik-e?) alaptézisét

úgy hasznosítja, hogy nem mondja ki nyíltan a korabeli közfelfogással alapvetően szemben álló tanítást a több Ádám lehetőségéről.

Az eljárás ugyanakkor a recepció merészséget korlátozó irányultságáról is tanúskodik, s ez jóval erőteljesebben, a most közölt prédikációkban is megfigyelhető időnkénti hevesen polemikus gondolatmenetekben nyilvánul meg az iránt a világi filozófiai orientáció iránt, amely a főemberek, nemesek mellett elsősorban az erdélyi magyar városok patríciusai között talált követőkre. Ha meggondoljuk, hogy az az Enyedi vállalkozott erre a polémiára, aki Szilvási vádló szavával „bemagolta az egész Zabarellát”, s mivel csak fizikát és logikát tanult, semmit nem értett meg a teológia misztériumaiból, akkor feltárul előttünk a püspök-teológus eszmei pozíciójának drámai feszültsége. Nem tudhatjuk, mit adott fel korábbi álláspontjából a püspöki méltóságba kerülve, az azonban jól látszik, hogy egymással nagyon nehezen összeegyeztethető eszmei tendenciák kereszteződésében formálta meg újra és újra, legalább két irányba is reflektálva álláspontját. Egyfelől az újabb páduai ösztönzésektől megerősített antitrinitárius hagyományt követve ismételten síkraszállt az ész, a ráció, az emberi okosság védelmében. Gyakran fogalmazta meg, hogy „a felséges Úristen bennünket okos állatokká tett okos lélekkel”, s nemritkán beszélt nagy elismeréssel az eszes, tudós és bölcs emberekről. (Erre szántuk példának kötetünk második prédikációját.) Legalább ilyen gyakorisággal szól másfelől az okossággal való

„rosszul élés” veszélyeiről, s különösen figyelemre méltó, hogy ezekben az esetekben – amint az egy újabban előkerült Hunyadi Demeter-prédikáció alapján nyilvánvalóvá vált – a püspök-előd szóhasználatával élve marasztalja el azokat a „mély szívű és mély gondolatú” embereket, akik túlságosan nagyra tartják okosságukat. A megfogalmazás konkrétumaiból kiderül, hogy nem a levegőbe vagdalkozik itt püspökünk, hiszen a „bolond okoskodások” olyan példáit sorolja fel, amelyek közismerten a páduai arisztotelianizmust követő erdélyi hivatalnok arisztokrácia és pártfoglaltjai soraiban jelentkeztek. Meg is mondja, hogy sokan vannak a nemes renden valók között olyanok, „akik teljességgel fabulának, hazugságnak, messzünnen jött beszédnek tartják az Istennek üdvösségre hívó drága szent igéjét”, mások nem hiszik, hogy „Isten vagyon, vagy ha van is, nincs gondja az emberekre,” s ezek „csak szélnek, az bolond község diszciplináinak tartják az Isten beszédét.” (Lásd kötetünk harmadik prédikációját!) Enyedi szemében mindez az észet megzabolázni nem akaró filozófus uraknál erkölcsi zülléssel is összekapcsolódott, aminek jegyei közé azt is odasorolja, hogy megvetik, de legalábbis lenézik a szegény prédikátorokat, nem járnak templomba, és nem hajlandók megfizetni az egyházi adót sem.

Mint már említettem, nem tudjuk, miképpen viszonyult ezekhez a nézetekhez Enyedi *a kolozsvári unitárius kollégium rektoraként*, pedig egészen bizonyosan szembesülnie kellett velük ebben a beosztásában, hiszen 1589–90-ben éppen

az a Christian Francken tanította intézményében a bölcseletet, aki a legmerészebben kérdezett rá a filozófia és vallás viszonyára, s akinek munkáiból a legtöbbet merítették a filozófus urak. Talán a rendszeres oktatás feladatával igyekezhetett megnyugvást teremteni a német vándor humanista gondolataiban, ami aligha sikerülhetett, hiszen Francken 1591. április 16-án életében immár harmadszor tagadta meg eretnek nézeteit és tért vissza a katolikus egyház kebelére. E kudarc ellenére Enyedi nagyon is sikeresen, kitűnő szervezőkészségről is tanúbizonyságot téve látta el a rektori teendőket. Híresek voltak filozófiai és teológiai előadásai, gondja volt arra, hogy megfelelő tankönyvekkel lássa el a növendékeket. Ő maga is készített iskolai célú teológiai kompendiumokat, amelyeknek azonban csak a címük maradt ránk: *Tractatus theologicus*; *Symboli Apostolici fons et origo*. Nyilvánvalóan nagy szerepe volt abban, hogy az 1580–90-es évek fordulóját a kolozsvári unitárius kollégium egyik virágkoraként tartják számon az iskolatörténetészek, hiszen megszűnt a korábban időnként nyomasztó tanárhiány, s volt olyan esztendő, amikor négy professzor tanított az intézményben. Sikerült elérnie, hogy a város vezetői a korábbiaknál nagyobb összegekkel támogassák az iskolát, sőt a városi tanács jegyzőkönyvei szerint nemesi patrónusaiknál és a fejedelmi tanácsnál is szorgalmazatoskodtak a „skólához” való segítség végett, „holott az ő gyermekeik is itt tanulnak.”

Talán ezzel is összefüggésbe hozható a *humanista filológus* Enyedi vállalkozása, hogy görög-

ből latinra fordítsa Héliodórosz *Aithiopikáját*, amelynek az itt magyarul közölt ajánlások szerinti célja a gyönyörködtetés és az, hogy emléket állítson a híres magyar királynak, Korvin Mátyásnak és könyvtárának. Előmunkálatok híján azonban erről nem szólhatunk, míg másfelől közismertsége miatt csak megemlítjük, hogy pályája kezdetén egy latin forrás közvetítésével színhistóriában dolgozta fel Boccaccio egyik novelláját. Ennek részletezése helyett befejezésül inkább azt hangsúlyoznánk, hogy e kivételesen gazdag életművet rendkívül érdekessé teszi, hogy – különösen a pálya utolsó szakaszában – hatalmas kataklizmák, az erdélyi politika drámai hullámzása közepette tudott maradandót s vallási közössége számára megtartó erejűt alkotni. Úgy vélem, ebben az összefüggésben nemcsak a hatalmi változásokhoz való kényszerű alkalmazkodás képessége említésre méltó, nemcsak az, hogy – ha kellett – prédikációkat fogalmazott meg Báthori Zsigmond hadainak sikeréért, hanem az is, hogy e szövegek egy-egy utalása világossá tudta tenni az alkalmazkodás gesztusát. Mert egészen egyértelmű, hogy az 1594-ben Erdélyben lezajlott, drasztikusan keresztülvitt külpolitikai váltással nem tudott egyetérteni. Ebben nyilvánvalóan szerepet játszott unitárius volta, hiszen a Habsburg udvar által irányított s a katolicizmus újjászerveződését is magával hozó újmódi kereszties hadjárat nem sok jót ígért felekezete számára. (Ez teszi érthetővé a pápások bálványimádása elleni, türelmesnek vagy akárcsak megértőnek nehezen nevezhető sorait több

prédikációjában, így a kötetünkben hatodikként közöltben is.) Felekezetén túlmutató jelentőségű, hogy a török elleni háború szükségességét és gyors sikerét szuggeráló, Baranyai Decsi Jánost és Christian Franckent magával ragadó európai kiáltvány- és szónoklatdömping idején a „kilengéseik” miatt korábban bírált filozófus urak mellé állt, s határozottan nemet mondott a szerinte Erdély számára nyilvánvaló veszedelmet hozó háborúra. Unitárius püspökként ezt egy ótestamentumi példázatot részletesen kibontó prédikációban tette meg, amely a magyar reformáció irodalmában egészen egyedi módon alkalmazza a zsidó–magyar történeti párhuzam ismert toposzát. A kötetünkben másodikként közölt – sajnos nem tudjuk, milyen alkalomra készült – prédikációban Jeremiás próféta szerepét magára öltve óvja az erdélyieket attól, hogy „vissza sóvárkodjanak” a Habsburgokéval azonosított egyiptomi uralom alá, hiszen annál még a Nabukodonozor példázta török fennhatóság is jobb, ez ugyanis csak hűséget és adót kíván, egyébiránt hagyja, hogy az itteniek megnyugodjanak vallásukban és örökségükben. Az Erdélyre is oly sok pusztítást hozó tizenötéves háború kezdetén így fonódik össze nála egyházának, a „kicsiny nyájnak” a féltése annak a török után megmaradt szegény magyaroknak helyet adó „kicsiny szegletnek”, Erdélynek a sorsáért való aggodással, amelynek felemelkedéséért oly sokat tett.

AJÁNLÓLEVÉL MOLNÁR GERGELY GRAMMATIKÁJÁHOZ*

Tekintetes és nagyságos Nádasdi Ferenc¹ úrnak, Fogaras földje és Vas vármegye örökös ispánjának stb., kegyelmes uramnak és tanulmányaim mecénásának.

Hogy e mű bevezetőjében (hálás kötelezettségképpen) e vidék iskoláit üdvözöljem, s egyúttal ezen föld iránt, melyet Méltóságod mintegy a tudományok lakóhelyeként ápol, véd és legkivált szeret, s azt a leghíresebb, legtekintélyesebb s legkegyesebb férfiak társaságával illőn feldíszít, tehát hogy ezen föld iránt szeretettel teljes bizonyágtétellel igyekezetemet kinyilvánítsam, semmi sem látszott számomra hasznosabbnak e város számára,² Legkiválóbb Ispán, mint ha a tudományok műhelyeiről úgy gondoskodom, hogy a bennük terjedő azon ragályt, melytől e vidék iskoláit mindenütt gyötrődni látom, gyökerestül kiirtom.

Ismeretes ugyanis, hogy mennyit jelent a gyermekek zsenge lelkének a tanulmányok elhanyagolása, ha sokak nehézkes kommentárjain, mintegy a hagyományok szekerén döcögve nevelődnek. Tehetségüket a lehető leghosszabb időn keresztül tartják lekötve ezek a művek, melyek a rájuk fordított idő egyetlen pillanatában sem képesek tanítani. Ezért van az, hogy nem kevesen azt állíthatják, hogy igen sokat hallgat-

tak, sőt még tanultak is, mégis csak igen kevéssé művelték ki magukat. Mert bizony a homályosabb szerzők sarával bemocskoltak alig jutnak valaha is előbbre, nemhogy elnyernék a tudományok dicséretre méltó gyümölcseit.

Ez a kellemetlenség és sok más, tudós férfiaktól kapott ösztönzés készítetett engem arra, Méltóságos Ispán, hogy korunk egyik tudósának, Molnár Gergelynek,³ az erdélyi Kolozsvár iskolája kiváló iskolamesterének a nehézkes szerzők szennyétől megtisztított Grammatikáját a nyelvtanok oly népes családjából kiválasszam, s azt diákjaim hasznára (akik még a nyelvtan alapjait nem sajátították el) kiadjam. És amiképpen méltányosnak tartottam teljesíteni az ő kívánságukat, azonképpen arra is gondoltam, hogy tanítványaim kedvében fogok járni azzal, ha ezt a saját költségeimen újból megjelentetett grammatikát Méltóságodnak ajánlom, hogy a Te jeles nevedből jelentős hozadék származzék e könyv dicsőségére, melyet korábban sokan nem adtak meg a szerző nevének.

Ismeretes persze számomra, hogy vannak jó néhányan, műveltség és tudomány tekintetében igen kiváló férfiak, illő tisztelettel közülük Philipp Melanchthont,⁴ e kiváló tudású, felettébb kegyes férfiút említem meg, akik jól s bőven taglalva a témát már írtak ilyen jellegű műveket; s ez a dolog a mi szerzőnket visszariaszthatta volna a munkától. Mégis, minthogy mindent a megfelelő rendben kell a legifjabb életkor sajátosságaihoz alkalmazni, mindaddig, míg az a tanárok gondoskodása és szorgalma által a tudományok-

ban egyre jobban meg nem erősödik, nem lehet a tanításnak és a tanulásnak biztos módjától, a stúdiumok méltányos kiválasztása melletti egyszerűbb útról könnyűszerrel eltérni. Haszonnal ugyanis úgy nevelhetjük a gyermekeket, ha a bőséges kivételeket elhagyva (melyek az egyszerű, helyes útról letérni kényszerítenének) a tömörség elvének megfelelően csak a tudomány leglényegét sulykoljuk beléjük. Mert ha a még zsenge lelket szabályokkal bővebben terheljük meg, mint amennyit ereje elbír, könnyen úgy elrettenthetjük, mint ahogy bizonyosan émelygés származik a túlzott jóllakásból.

Nem akarom én Fülöp Grammatikáját⁵ a tanulók kezéből kivenni, sőt, inkább érthetőbben és világosabban kívánom visszaadni azoknak, akik már korábban a mi kompendiumunkat mintegy forrásként jól megismerték. Mert amiképpen a kompendiumok a fiatalabb életkorhoz illenek, úgy lenne rút dolog mellőzni más munkákat vénülő fejjel, s ezeken megöregedni. Ez a mellékes problémák tömegétől mentes könyvecske megfelelő tömörséggel úgy lett összeállítva, hogy kizárólag csak a grammatika legfontosabb elemeit tartalmazza. Tudós férfiak pártfogása által már régtől fogva annyira híres lett, hogy nemcsak hazánkban, hanem külföldön is igen keresett.

Minthogy az erdélyi nyomdász megfelelő számú példánnyal nem volt képes ellátni mindazokat, akik erre a kompendiumra vágytak,⁶ néhány éve a lengyel király nyomdájában, Krakóban is megjelent.⁷

Most általam s Méltóságod neve alatt harmad-

szor lát napvilágot. De bármilyen is e mű, nyilvánvaló, hogy egy nagy szorgalmú, kiváló férfi munkája, mely oly tökéletes, hogy az olvasónak semmi szüksége bővebb ajánlásra. Hogy Méltóságod ezen próbálkozásomat kegyesen fogadja, s engem szokott s dicséretes bőkezűsége szerint pártfogoltjai közé számítson, kérem Istent, tartsa meg egészségben a lehető legtovább Méltóságodat az egyháznak és iskoláinknak hasznára.

Kelt Csepregen 1575. május 15.

*Tekintetes Méltóságod alázatos szolgája
az erdélyi Enyedi György*

FORDÍTOTTA LATZKOVITS MIKLÓS

II

AJÁNLÓLEVÉL HÉLIODÓROSZ-FORDÍTÁSÁHOZ*

A legkiválóbb fejedelemnek, Somlyói Báthori Zsigmond¹ úrnak, Erdély fejedelmének stb., legkegyelmesebb uramnak teljes boldogságot kívánok!

Nemcsak a közvélekedés tartja úgy, de a bölcsek tekintélye is megerősíti, Legkiválóbb Fejedelem, hogy egy fiatal ember a legkevésbé sem alkalmas a nehezebb feladatok megoldására, mások irányítására. De nem hiányoznak sem a tudósok szentenciái, sem a legkitűnőbb férfiak példái, melyek rámutatnak, hogy ez a vélemény nem mindig és mindenhol igaz, hogy a Szentírás tanúságtételéről ne is beszéljek, mely azt tanítja, hogy nem az évek száma, nem az életkor, hanem Isten lelke juttat az embernek bölcsességet.² Arisztotelész is azt tartotta, hogy egyeseket életkoruk, másokat viszont bölcsességük tesz öreggé. És ki ne tudná, hogy az a bizonyos Nagy Sándor³ fiatalon vitte véghez az egész földkerekségen ismertté vált tetteit, Scipio⁴ pedig huszonegy évesen szabadította meg Hispániát és Itáliát a háború rettenetétől, s győzte le a római birodalmat fenyegető Hannibált.⁵ Ugyanígy Horatius is hol oroszlánhoz, hol meg sashoz hasonlítja a kitűnő jellemű ifjút, a fiatal Ascaniust pedig a nehézségek közepette is férfias lelkületűnek ábrázolja a költő.⁶ De hogy mindezeket mellőzzük,

Legkiválóbb Fejedelem, személyedben te magad is példája lehetsz annak, hogy a fiatal életkor alkalmas az uralkodásra, te, aki elhivatván az állam kormányzására – jóllehet ifjú vagy még –, országunkat oly higgadtan, oly szerencsésen tartod uralmad alatt, hogy semmi nagyobb adományt nem kérhetünk Istentől, mint hogy Felségedet a lehető legtovább épen és egészségesen megóvni méltóztassék.

Mivel pedig a természet úgy alkotta meg, hogy ha a komoly dolgok nem elegyülnének mulatságokkal, a szomorúak vidámakkal, akkor sem a világegyetem harmóniája, sem az egyes élőlények nem létezhetnének, nos, ezért merészeltem Felségednek ajánlani ezt a könyvet, melyet – tudomásom szerint – elsőként fordítottam latin nyelvre.⁷ Ennek olvasása elűzi a gondokat, s a lelket a legillendőbb gyönyörűséggel tölti el. Volt azonban más ok is, ami arra indított, hogy Felséged támogatásával törekedjem latinul kiadni e művet. Hisz művelt férfiak olvasták idáig görögül, köztük királyunk, Korvin Mátyás, s épp az ő könyvtárából, mint egy deszka a hajótörésből, került elő.⁸ Illő tehát nekünk is azon igyekeznünk, nekünk, akik ennek az igen híres magyar királynak utódai vagyunk, hogy a latinul értő fülek számára is ismeretessé váljon ez a munka.

Ami a szerzőt illeti, hogy ki is ő, miféle, milyen a műve, miről szól, semmit sem szükséges mondanom, mivel kiváló tudósok tanulmányaiból, melyeket mellékeltem, mindezt pontosan meg lehet tudni.⁹ Én csupán arra kérem Felségedet,

hogy tiszteletem ezen csekély bizonyítékát
kegyesen és jóindulatúan fogadja, s engem,
alázatos szolgáját oltalmában megtartani, támo-
gatni méltóztassék.

Kolozsvár, 1592. május 1.

*Felsőged alázatos szolgája
Enyedi György*

AZ OLVASÓHOZ

Gyakran csodálkoztam, Nyájas Olvasó, hogy ezt az annyira élvezetes szerzőt eddig miért nem fordította le senki latinra. Holott a nálánál mind az élvezetesség, mind a hasznosság tekintetében jóval jelentéktelenebb auktoroknak is jutottak művelt fordítók. Őt magát saját nyelvükre fordítva a franciák – úgy tudom – nagyon kedvelik.¹⁰ Martinus Crusius pedig a műnek egy rövid kivonatát publikálta,¹¹ de azzal inkább felcsigázza az olvasó érdeklődését, semmint kielégíti kíváncsiságát. Így hát ezen írás szépségétől ösztönözve én vettem magamnak a bátorságot, bár műveltséggel nem vagyok kellőképpen felvértezve, s szabadidő és javított kódex sem állt rendelkezésemre, hogy kézbe vegyem, és sietős munkával lefordítsam ezt az írást, részben a gyakorlás kedvéért, részben hogy bizonyos barátaimnak kedvében járjak, akik ezt a szerzőt meg akarták ismerni, s akiknek tanácsára munkámat sajtó alá is rendeztem. Jól tudom, hogy lesznek majd olyanok, akik a fordítást illető fogyatékoságai miatt gúnyolódni fognak, akik csodálkoznak majd vakmerőségemen, vagy akik a hibákat fogják összevadászni. De ha tekintetbe veszik, hogy csupán egy görög kódex,¹² méghozzá hibákkal teli kódex állt a rendelkezésemre, s hogy a fordításra is igen rövid időm volt (a mindennapi iskolai elfoglaltságok mellett öt hónap alatt készültem el), igazságos bíróként meg fognak nekem bocsátani, s elnézik tévedéseimet. Számomra elegendő, ha azt

mondják majd rólam, hogy a tudósoknak én szolgáltattam okot arra, hogy ezt az írot helyesebb, jobb kiadásban is az emberek kezébe adják. Éljen boldogul!

FORDÍTOTTA LATZKOVITS MIKLÓS

III

RÖVID VÁLASZ*

Rövid válasz azokra a kérdésekre, illetve cikke-lyekre, melyeket – mihielyt az üldözések és az isteni igazság megvetése kezdenek elhatalmasodni – a jezsuiták és a római főpap összes csatlósai fel szoktak adni a keresztény embereknek, és amelyekre ezek akár akaratauk ellenére is vála-szolni kényyszerülnek

1. Hiszed-e, hogy egyetlen apostoli egyház van?

Válasz: Mivel az *egyház* szó a Szentírásban sok helyen szerepel, és általánosságban összejövotelt, tanácskozást, gyűlést stb. jelent, okkal hiszem, hogy az apostoli egyház az, amelyik az élő Isten háza és egyháza, az igazság oszlopa és erőssége 1Tim 3:15, *igen erős kösziklára fölépítettven az apostoloknak és prófétáknak alapkövén, lévén a szegletkő maga Jézus Krisztus*; Máté 16:18; Eph. 2:20, fundamentuma és feje maga Jézus Krisztus. 1Kor. 3:11 etc. Mivel a szentek gyülekezetének mondják Eccl. 21:11; Psal. 88:6 és 149:1, őszintén hiszem, hogy meg kell különböztetni minden más gyülekezettől, mely a gonoszoké – erről beszél Dávid Ps. 25:5. Gyűlölöm a rosszak társaságát, és a gonoszokkal együtt nem ülök.

2. Hiszed-e, hogy ez a római egyház?

Válasz: Mivel a római egyház mindenben ellen-

téte a szentek gyülekezetének, közösségének vagy egyházának, szembehelyezkedik a szentek tanításával, és az Istennek járó tisztelettel a szent halottakat és képmásaikat övezi, továbbá mivel valóságos zsinagóga és a sátán laka, Act. 3:9, vérbő csábító és minden jámbor üldözője, Isten ígéje alapján lehetetlennek tartom, hogy az apostoli egyháznak higgyük.

3. Hiszed-e, hogy ezen egyház feje Krisztus után a római pápa?

Válasz: Mivel sokan egy test vagyunk a Jézus Krisztusban, és ő a mi fejünk Rom 14:4; 1Kor 12:12; Ephes 4:4 etc., nem lehetséges, hogy ugyanazon a testen különféle fejek legyenek, amelyek magát a testet irányítják. Ezért anélkül, hogy ezzel Jézus Krisztust, egyházunk egyedüli fejét sértенém, nem hihetem, hogy a római pápa a szentek egyházának feje Krisztus után; csakis a római egyháznak, azaz a gonoszok egyházának lehet feje, amelyhez Krisztusnak semmi köze; ha ugyanis a római pápa igaz keresztény, a hitben és a Jézus Krisztus iránti szeretetben szilárd lenne, méltán tarthatnák Krisztus teste – azaz az egyház – tagjának (s nem pedig fejének); de mivel nem ilyen, sem feje, sem tagja a szentek egyházának vagy – ami ők szeretnének lenni – az apostoli egyháznak, hanem a rosszak egyházának feje és az istenkáromló gonosztevőké.

4. Hiszed-e, hogy a pápa Krisztus igazi földi helytartója?

Mivel Krisztus és apostolai sosem tanították, sőt még a szó sem szerepel sehol a Szentírásban,

nem hihetem, hogy a pápa igazi helytartó; inkább azt gondolom, hogy Krisztus fő ellenlábasa (azaz: Antikrisztus), aki nem állja Krisztus minden parancsolatát és egész tanítását vakmerően kiforgatni, megváltoztatni, meggyaláznai és megrontani, arra tanítván az embereket, hogy emberek parancsait és tanításait kövessék Máté 15:9; akit majd megsemmisít és elemészt az Úr Jézus Krisztus szájának lehelletével Ésa 11:4; 2Thessal 2:8.

5. Hiszed-e, hogy nem üdvözülhetünk a római egyházon kívül és a pápának való engedelmesség nélkül?

Mivel az Úr Jézus azt tanítja, hogy az üdvözülés és az örök élet csak az egyedül igaz Isten és az ő fiának, az Atya Isten egyszülöttjének megismerése által nyerhető el Ján 17:3; csak azok számára nyílik meg a mennyország, akik a menynei Atya Isten akaratát cselekszik Máté 7:21. Mindezeket a római egyház különösen figyelmen kívül hagyja, egyrészt mivel nem akarja megismerni az egy igaz Atya Istent és fiát, Jézus Krisztust, hanem [...] a teremtményeket; másodszor mert Isten igazságosságát galádsággal bátyázza körül és Isten akarata helyett az emberek akaratára és parancsaira figyel. Istentelen dolognak tartom tehát azt hinni, hogy az üdvözülés a római egyháztól és a pápának való engedelmességtől függ.

6. Hiszed-e, hogy minden igaz, amit a római egyház előír a hit és az életvezetés dolgában, és hogy semmiképp sem tévedhet?

Úgy hiszem, semmi sem igaz abból, amit a római egyház előír a hit és az életvezetés dolgában; nagyon is képes tévedni és téved is mindenben, amit elrendel, amennyiben azok nem állnak prófétai és apostoli alapon. Leginkább pedig abban tévelyeg, hogy először is magát a hit fundamentumát forgatja ki. Másodszor, mivel saját tanai közül egyeseket előnyben részesít másokkal szemben. Harmadszor, mivel nem csak tévedésben tartja, de igen súlyos bűnök elkövetésére is rábírja az embereket, akik azért bálványokat szolgálnak.

8. Hiszed-e, hogy Luther és követői, akik azzal a hittel haltak meg vagy fognak meghalni ezután, amelyet írásaikban terjesztettek, kárhozatra jutnak?

Luther és társai kárhozatra jutásáról mi, halandók, semmi biztosat nem tudunk, hiszen minden ember Isten ítéletének van alávetve. [Mégis] inkább merem állítani, hogy Isten üdvösségre szánta őt, mint hogy kárhozatra, hiszen rajta keresztül Isten nem kevés világosságot adott nekünk, és feltárta az igazságról való tudás útját, mely tudást elsőként maga Luther terjesztett a pápák által keltett sűrű homály után.

9. Ugyanezt gondolod-e Kálvinról, Zwingliről, az anabaptistákról¹ és más eretnekekről, akik az egyház ítélete szerint kárhozatra jutnak?

Hiszem, hogy Kálvin, Zwingli és más hasonlók ugyanígy ítéltetnek meg, hiszen a római egyháznak, amely már maga is régen kárhozott Isten

ítélete szerint, nem áll hatalmában, hogy kárhozzatra juttasson. Nem [gondolom], hogy Luther, Kálvin, Zwingli, és a többi ilyen hírben álló ember nem tévedhet és téved sok mindenben, hiszen az igazság apostoli tanítását sem tudták teljes épségében a római egyház sötét és romlott tévelygéséből kivezetni és talpra állítani. Mert bármennyire tanult és művelt emberek voltak is, nem voltak tévedhetetlenek – az ítéletet tehát Istenre hagyom, aki a szívek mélyét is megvizsgálja.

10. Kész vagy-e Luthert és összes társát az egyház előtt nyilvánosan elítélni?

Amennyiben a pápák utasításait és tanait követik Istent és az ő imádását, Áron öltözetét, a képmásokat, az úrvacsorát, a keresztelest és más hasonlókat illetően, és nem az apostoli igazság szerint cselekszenek, nem dicsérhetem őket; az Úr Jézus parancsa viszont megtiltja, hogy kárhozzatassam őket vagy elhamarkodottan ítéljek felőlük Máté 7:1; Luk 6:37: *Ne ítéljeteK, hogy ne ítéltesetek; ne kárhozzatassatok és nem kárhozzattok.* Hasonlóképpen Rom 14:4: *Te kicsoda vagy, hogy kárhozzatod a más szolgáját? Az ő tulajdon urának áll vagy esik.* Jakab 4:12: *Egy a törvényhozó, aki hatalmas megtartani és elveszíteni: kicsoda vagy te, hogy kárhozzatod a másikat?*

11. Hiszed-e, amiket a keresztény hit vall?

A római egyház hitéről (ha azt mondod kereszténynek) hosszasan kellene értekezni; ha viszont Krisztus és az apostolok tanítását érted hit alatt, a legnagyobb mértékben hiszem.

12. Helyesled-e a katolikus egyház minden szertartását, hagyományát és előírását?

Mivel a katolikus egyház minden szertartása, hagyománya és előírása emberektől származik, és a legnagyobb mértékben ellentétes az Istentől származó szertartásokkal, hagyományokkal és előírásokkal, és ellentmond a Szentírás analógiájának,² nem tudom azokat helyeselni a keresztény hit kára és az Isten iránti tiszteleten esett sérelem nélkül. Hiába tisztelnek pedig engem, ha oly tudományokat tanítanak, amelyek embereknek parancsolatai. Máté 15:9.

13. Hiszed-e, hogy a katolikus egyháznak hatalmában áll bűntöt elrendelni, az ételtől eltiltani és ételt kiszolgáltatni, ünnepnapokat beiktatni, könyörgéseket és körmeneteket tartani?

Az Istentől rendelt és parancsolt bűntöket az egyház köteles megtartani, különösen melyekről az Úr szól Ésa 58:6. Azt sem tagadom, hogy ha a közérdek megkívánja, az egyház elrendelheti az általános bűntöt és a mindenfajta ételektől való tartózkodást, amilyen a niniveieknél volt Jónás 3:5 és 7; Dánielnél; 2Kir 12:16; Jósafátnál 2Kron 20:3; az izraelitáknál Judit 4:8; 1Makab 3:47; 2Makab 13:12 etc. Határozottan tagadom azonban, hogy közönséges körülmények között, azaz anélkül, hogy arra szükség lenne, el lehet rendelni az eledelektől való tartózkodást. Az Istentől elrendeltek (úgy mint a szombat, a húsvét, a pünkösd és hasonló) kivételével a többi ünnepnap babonáság, akárcsak a szent halottak tisz-

telete, ezért nem is szólok róluk, hiszen minden alapot nélkülöznek.

14. Hiszed-e, hogy bűnt követnek el azok, akik vakmerő és galád módon elítélik az egyház rendelkezéseit?

Nem hiszem, hogy bűnt követnek el azok, akik jámbor hajlandóságból, megfontoltan és őszinte érzülettel elítélik a római egyház rendelkezéseit, mondván, hogy csak azokat helyeslik, melyek az Igétől nem idegenek.

15. Hiszed-e, hogy az engesztelő víz, a só és a növények, melyeket a római egyház használ, hatékonyak és hasznosak?

Mivel a vízhintésről, továbbá sóról és növényekről, melyeket a római egyház használ, az isteni iratok semmit sem szólnak, és az apostolok sem éltek ezekkel, egyszerűen hatástalanoknak, hiú babonaságnak gondolom ezeket mind az üdvösségre, mind az Isten imádatára nézve.

16. Hiszed-e, hogy az egyháznak hatalmában áll az Írást magyarázni, és hogy a Szentírás valódi értelme az, amelyet a katolikus egyház kizárólagosan helyesel?

Mivel az apostol szerint Kor. 12:14 Isten adományai, melyek a hit mértéke, a hit és az Atya Isten kegyelme [által] osztatnak szét; és ahogyan ugyanott (28.) szerepel: *Némelyeket rendelt az Isten az anyaszentegyházban először apostolokul, másodsor prófétácul, harmadszor tanítócul; azután csodatévő erőket, aztán gyógyításnak*

*ajándékait, gyámolókat, kormányokat, nyelvek nemeit és a beszédek magyarázatát. Azt hiszem, hogy nem annyira az Írás magyarázata, mint inkább eltorzítása áll a római egyház hatalmában, különösen mivel inkább ad az emberi hagyományra, mint a Szentírás tekintélyére; az Írás igazi értelme tehát nem az, amit a katolikusok vagy a római egyház állít róla, hanem a magyarázat és prófétálás erejének igazságában áll. Hiszen ahogy Pál is bizonyosságot tesz róla, 1Kor 14:5: *nagyobb a próféta, mint a nyelveken szóló, kivéve, ha megmagyarázza, hogy a gyülekezet épüljön.* Tehát nem az egyház magyarázza az Írást, hanem annak magyarázatából épül. Így a *próféta, aki álomlátó, beszéljen álmot; akinél pedig Isten igéje van, beszélje Isten igéjét igazán.* Jer. 23:28.*

17. Hiszed-e, hogy az egyháznak hét szentsége van, melyek közül a keresztelest, a papszentelést és a bérmálást nem lehet megismételni, és hogy magával a cselekvés elvégzésével üdvözítenek?

János tanítványait Pál ismételten megkeresztelte. ApCsel 19:5. Hiszem, hogy a papi felszentelést – ha azt egy istentelen gonosztevő rosszul végezte – megismételheti a püspök; de csak akkor, ha az, keresve az igazságot, melyet annakelőtte nem ismert, rálépett már a helyes útra, és igyekszik az igazsághoz eljutni. A pápista bérmálást, mivel semmit sem szól róla a Szentírás, üres babonának tartom – bárki, aki ezekre és hasonlókra bízva üdvét, az igazságtól teljesen eltávolodik, és nem ismeri az üdvösség útját.

18. Hiszed-e az egyháznak a szentségek körüli szertartásait és rendelkezéseit, vagy van olyan, ami nem tetszik a szentségek közül?

A római egyház szentségek körüli szertartásait és rendelkezéseit, magával a szentségek kiszolgáltatásának babonás pápista szokásával együtt helytelenítem. A válaszom tehát: mivel az Apostolok Cselekedeteiben nem találok sehol, hogy ezeket a szertartásokat és babonás ténykedéseket a keresztelezés és az úrvacsora szentsége körül valaha is elvégezték volna, inkább ajánlom tehát követésre minden jámbor embernek az apostoli egyszerűséget, mint a pápista szertartások csillogását.

19. Hiszed-e, hogy a keresztelestől meghalt csecsemők örökre elkárhoznak?

Nem hiszem, hogy az üdvösség teljes egészében a vízzel való keresztelestől múlik, hiszen Isten kegyelméből tartattunk meg és hitből a mi Urunk Jézus Krisztus által Eph. 2:8. Ha ugyanis igaz lenne az, hogy a keresztelestől meghalt csecsemők örökre elkárhoznak, szükségképpen annak is igaznak kellene lennie, hogy a megkeresztelt csecsemők örökre üdvözülnek. Következésképpen soha senki nem kárhozna el, aki meg van kereszteleve, legyen bármily istentelen és bűnös is. Így tehát Isten kegyelmének és Jézus Krisztus vérének nem lenne semmi jelentősége, amiről most bizonyítom, hogy teljesen téves nézet. Először is mert mindenkinek cselekedetei szerint lesz fizetsége Máté 16:27; Ap-Csel 17:31; Róm 2:6: *ha a gyökér szent, az ágak*

*is azok; ahogyan természet szerint a haragnak fiai valánk, természet szerint Isten fiaivá lettünk, mint a szentek gyermekei és új teremtés Krisztusban Róm 11:16; Eph 2:3; Gal 6:15. Harmadszor mivel kicsinyeitek, akik nem tudnak most sem jót, sem gonoszt Deut 1:39, nincsenek alávetve annak, hogy az isteni törvény által kárhozatra juthatnak, hiszen – mivel járatlanok az igazság beszédében Zsid 5:13 – nem szegik meg azt. Negyedszer, nincs szükségük hit és bűnhődés általi megtisztulásra, melyeknek jeleként vezették be az apostolok a vízzel való keresztelést, hiszen nem is tudják megvallani saját bűneiket és megígérni életük megjavítását szívük töredelmével, és az egészségesnek nincs is orvosra szüksége, ahogyan Jézus mondja Máté 9:12; Márk 2:12; Luk 5:31. Ötödször, mivel a kisedek, akiknek angyalai mindenkor látják a mennyei Atya Isten arcát Máté 18:10, önmaguk miatt kedvesek Istennek, és komolyan figyelmeztet bennünket Isten, hogy mi is váljunk olyanná, mint ők, ha be akarunk menni a mennyek országába Máté 18:3. Hazugok tehát és hamis tanúk azok, akik elhamarkodottan és meggondolatlanul azt állítják, hogy a kisedek, akik még nem tudják a különbséget jó és rossz között, elkárhozhatnak, és maga az isteni igazság tanulsága és az isteni törvény szava ellen beszélnek. A kárhozat [veszélye] ugyanis csak azokat figyelmezteti, akik szembeszegülnek a törvénnyel és semmibe veszik Pál intését: Róm 5:14: *a halál uralkodott Ádámtól Mózesig azokon is, akik nem az Ádám esetének hasonlatossága szerint vétkeztek* és Ephes 2:3 ter-*

*mészert szerint haragnak fiai valánk, és nem a kisdedekhez, hanem a felnőtt népekhez voltunk hasonlók. Az apostol azokról a népekről beszél, melyeknek idegen Isten igéje és Izrael nemzetsége, és amelyek nem kevésbé bűnösök, mint maguk a zsidók, akik a törvény alatt állnak. Hasonlóképpen Ter 8:21 az ember szívének gondolatja gonosz az ő ifjúságától fogva és Zsolt 50:7 bűnben melengetett engem az anyám etc. Nem az eredendő bűnről, hanem a bűnre való hajlamról mondanak példázatokat azoknak, akik elérték az életkort, mikor megszeghetik a törvényt. Hasonló ehhez 1Tim 3:15 [...] és Zsolt 57:4: *Eltértek a gonoszok fogantatásuk óta; tévelyegnek a hazugok anyjuk méhétől kezdve.* Hogy miképpen okíthatja a Szentírás a kisdedeket, és a gonoszok hogyan tévelyedhetnek el az anyjuk méhétől kezdve és beszélhetnek hazugságokat, arra nézve vizsgálj meg a Szentírás szó szerinti és allegorikus értelmét.³*

20. Hiszed-e, hogy bizonyos tettek hit nélkül is elegendőek az üdvözülésre?

Hiszem, hogy az igazat minden tette, amit az isteni törvény parancsolata alapján cselekszik, üdvösségre vezet, hiszen amiképpen igazságos az Isten, úgy az igaz tetteket is megjutalmazza Zsid 11:6; mindenik a maga jutalmát veszi a maga munkája szerint 1Kor 3:8 és *ki-ki megjutalmaztatik aszerint, amiket e testben cselekedett, vagy jót, vagy gonoszt.* 2Kor 5:10. Vannak viszont bizonyos babonás cselekedetek, amelyeket a római egyház vezetett be és amelyekkel ostoba és

hiú emberek kiérdemelni reménylik a mennyországot. Ezeknek alapja nem a Szentírás analógiája, hanem babonás emberi szokásokban keresendő. Nem hiszem, hogy ezekkel ki lehetne érdemelni az üdvösséget, hiszen Isten előtt fertelmesek, és a jámbor lelkektől teljesen idegenek.

21. Hiszed-e, hogy az igazak tetteikkel érdemlik ki az üdvösséget?

Hit nélkül lehetetlen tetszeni Istennek. Ugyanis *aki Isten elé járul, hinnie kell, hogy Ő létezik, és hogy megjutalmazza azokat, akik őt keresik.* Zsid 11:6. Hiszem, hogy nincs olyan cselekedet, amely hit nélkül elég lenne az elégtételhez és az üdvösséghez, hiszen minden, *ami pedig hitből nincs, bűn az.* Róm 14:23.

22. Hiszed-e és helyesled-e a tridenti zsinat⁴ által kiadott összes hitcikkelyt?

Mivel a tridenti zsinat hitcikkelyei nincsenek összhangban a saját véleményemmel, nem hihetem és helyeselhetem őket, különösen mivel tudom, hogy azok hasonlatosak a többi zsinat határozataihoz.

23. Hiszed-e, hogy a misén Krisztus feláldoztatik az élőkért és holtakért?

Mivel Pál tanúsága szerint *egyetlen áldozatával örökre tökéletessé tette a megszentelteket* Zsid 10:14, nem hihetem igaz lelkiismerettel, hogy ezt az áldozatot újból és újból meg lehet ismételni a misén, akkor ugyanis naponta és óránként meg kellene halnia; Pál azonban bizonyosságot tesz

róla: *többé meg nem hal; a halál többé rajta nem uralkodik.* Róm 6:9.

24. Hiszed-e, hogy Krisztus valóságosan, lényege szerint és ténylegesen jelen van az oltáriszentségben?

Mivel egyik hitcikkelyünk alapján hisszük és valljuk, hogy Krisztus felment a mennybe, valóságosan, lényege szerint és ténylegesen leült Isten jobbján, és onnan addig nem fog visszajönni, míg el nem jön mindenek helyreállításának és újjáteremtésének ideje. Ahogy Péter mondja: *Kit az égnek kell magába fogadnia.* ApCsel 3:21. Nem hihetjük továbbá, hogy valami titkos és láthatatlan módon visszajött, mikor az angyalok egyértelműen azt mondják róla: *akképpen jő el, amiképpen láttátok őt felmenni a mennybe.* ApCsel 1:11. Tehát nem kell Krisztust keresni a szentélyekben, a sivatagban, az oltáriszentségben vagy más hasonló helyeken. Mert hamis Krisztusok és hamis próféták támadnak. Máté 24:23.

25. Hiszed-e, hogy a szentség egy színe alatt ugyanannyit kapsz, mint két szín alatt?

Ami a pápista babonát illeti, arról hiszem, hogy éppen annyit ér az oltáriszentség egyik színe, mint mindkettő. Ami viszont Isten igazságát illeti, őszintén hiszem és vallom, hogy semmiképpen sem lehetséges nem szolgáltatni ki az egyik színt az úrvacsorán Krisztusnak – akinek útmutatása alapján az úrvacsorát vesszük – sérelme nélkül; a kenyeret és a bort ugyanis az Úr

halálára és eljövetelére való emlékeztetőül kapjuk és vesszük magunkhoz.

26. Hiszed-e, hogy a kenyér és a bor szubsztanciája⁵ a felszentelés által testté és vérré válik?

A kenyér és a bor testté és vérré változásáról sehol sem olvastam, és azt sem találom, hogy Jézus erre tanította volna apostolait; úgy ítélem tehát és a lehető legőszintebben hiszem, hogy ez nem több, mint pápista babona és mulatság, amelyet minden jámbor léleknek kerülnie kell.

27. Hiszed-e, hogy a két szín alatti úrvacsoravétel szükséges az üdvösséghez?

Míg az Úr eljön, szükségesnek tartom az igazi, két szín alatti úrvacsorát az Úr halálának emlékére; a babonás pápista szokást pedig elítélem.

28. Hiszed-e, hogy az egyház abban bűnös, hogy egy szín alatt szolgáltatja ki az úrvacsorát vagy bizonyos körülmények között akkor is vétkezne, ha két szín alatt szolgáltatná ki?

Mivel a római egyház fenntartja a jogot, hogy bármit elrendeljen és megtegyen, így – részben vagy egészben – vétkeznie is szabad bizonyos körülmények által, saját kárhozátára és pusztulására.

29. Úgy ítéled-e, hogy csupán az egyház gyakorlata és általános szokása vagy Krisztus parancsa ellen is vétének azok, akik az úrvacsorai szentséget egy szín alatt szolgáltatják ki?

Úgy gondolom, sőt hiszem, hogy nem annyira a római egyház gyakorlata és általános szokása, mint inkább Krisztus parancsa ellen vétének azok, akik az úrvacsorai szentséget egy szín alatt, a másik nélkül szolgáltatják ki.

30. Hiszed-e, hogy ezen élet után a purgatórium van, amelyben a lelkek megtisztulnak bűneiktől?

A purgatóriumról, amelyben a lelkek ezen élet után megtisztulnak, csak profán írásokban olvastam, különösen Vergilius Aeneisében, ahonnan szerintem az egész pápista mulatság ered.

31. Hiszed-e, hogy az élők könyörgései azokért, akik így a purgatóriumba kerültek, igazán használnak nekik és szenvedéseiken könnyítenek?

A példabeszédből, amely a gazdagról és Lázár-ról szól, tudjuk, hogy azokon, kik ily módon a pokolra vagy – ahogy ők mondják – a purgatóriumba kerültek, semmilyen módon nem lehet segíteni. Azt gondolom azonban, hogy a gazdag tanácsát igenis követni kell, nehogy ők is a kínzás helyére kerüljenek, mint ő. Luk 16:28.

32. Hiszed-e, hogy a szent halottakat segítségül hívni és tisztelni kell?

Mivel csak az Istennek, mindenképpen teremtőjének jár, hogy imádjuk és segítségül hívjuk, nem lehet azt az Atya Isten sérelme nélkül a szent halottakra átruházni, különösen mivel azok nem képesek segítséget hozni annak, aki kéri [...]; az élők dicséretre méltó tetteit tisztelet kell övezze.

33. Hiszed-e, hogy a szentek relikviáit és képmásait tisztelni kell?

Mivel Isten megtiltotta népének, hogy képmásokat tiszteljen, sőt azt is, hogy ilyeneket készítsen Exod. 20:4; Deut. 4:15, nem csak a képmások tiszteletét vetem meg, hanem magukat a szentek képmásait is mint olyanokat, melyek az Isten imádására nézve ártalmasak.

34. Hiszed-e, hogy Istent gyalázzák azok, akik a szenteket segítségül hívják, képmásaikat tisztelik és imádják?

Mivel a 49. Zsoltár azt mondja: *És hívj segítségül engem a nyomorúság idején, én megszabadítalak téged és te dicsőítesz engem*, Zsolt 49:15, hiszem, hogy gyalázzák Istent, akik a szenteket segítségül hívják, képmásaikat tisztelik és imádják.

35. Hiszed-e, hogy a bűnbocsánatok, melyeket a pápa adott, bizonyosan használnak?

Hiszem, hogy a bűnbocsánatok, melyeket a pápa adott, magának a pápának bizonyosan használnak kincsek gyűjtésére, akárcsak a kereskedőknek a fizetség. Azoknak viszont, akik ezt rengeteg fáradság és arany árán megvásárolják, gondolván, hogy ettől üdvözülnek, haszontalannak és kárhozatosnak hiszem és állítom.

36. Mit hiszel és gondolsz a bérnálásról, a szent olajról, a fülbegyónásról, az inklúzióról,⁶ a szentség őrzéséről és körülhordásáról, a szerzetesi rendről, a papi nőtlenségről, a prédikátorok és

eretnekek esküjéről? Szüksége van-e ezekre az egyháznak?

A bérválást, az olaj használatát, a fülbe-
gyónást, az inklúziót, a szentség őrzését és körül-
hordását, a szerzetesi rendet, a papi nőtlenséget és
a hasonló dolgokat babonaságnak gondolom, me-
lyek a Sátántól erednek, és a pápa gondolta ki és
vezette be őket. Úgy vélem, hogy a jámboroknak
el kell kerülniük ezeket mint jelentőség nélküli,
hiú és istentelen dolgokat.

37. Megtagadsz-e esküvel minden eretnekséget
és a szent evangéliummal szembeni erőszakot, és
engedelmességet ígérsz-e a pápának a hit és
életvezetés összes dolgában?

Minden istentelen eretnekséget esküvel taga-
dok, amely ellenkezik a Szentírással és a pró-
féták, evangélisták és apostolok tanításaival – ez
nem vonatkozik a római egyház határozataira és
rendeleteire. Engedelmességet fogadok (ameny-
nyire tőlem telik) a hit és életvezetés összes dol-
gában, nem a pápának, hanem a halhatatlan Isten-
nek, akié a dicsőség, a tisztelet, a hatalom [...] Jézus Krisztus a mi urunk által örökkön örökké.
Ámen.

1597. 24. Szeptember.

Ps. 119 Mentsd meg, Uram, a lelkemet a hazug
ajaktól és a csalárd nyelvtől!

FORDÍTOTTA SZALAI JUDIT

IV

RÖVID ÉRTEKEZÉS A RÓMAI HIT RÉGI EREDETE ÉS FOLYTONOSSÁGA ELLEN*

Mostanság jelent meg egy bizonyos név alatt egy könyvecske, mely – hogy szerzője önmagát vigasztalja és a vallásváltozását valamilyen módon megokolja – [azt állítja, hogy] a római hit igazságát régi eredete támasztja alá. Miután e könyvet [kézhez vettem], hogy mi a véleményem erről az írásról, ebben a [...].

Először is ha valaki szilárd meggyőződést igyekszik kelteni akár önmagában, akár másokban, nem csupán hihető és a valóságot pusztán megközelítő, hanem erős és megbízható érveket kell előadnia, olyanokat, melyek azokra nézve is kényszerítő erejűek lennének, akik nem hajlanak az ő álláspontjára és vonakodnak azt elfogadni. A valószínű érvelések¹ ugyanis, bár tetszetősek, elalattják az éberséget, és vonzzák azokat, akik kevésbé óvatosak és éleslátók, a tanult embereknél eleve nem sokat érnek, és némi megfontolás után cáfolatot nyernek és semmivé foszlanak.

Azok az érvek, melyek a régi eredetre hivatkozva kísérelnek meg valamit igazolni, nem demonstratívák, hanem csupán topikusak,² mint Arisztotelész is kimutatta, aki szerint a régi eredet és hosszú fennállás a dialektikus toposzok egyike. (Topica I. 3.). De maga a dolog is mutatja, hogy az ilyenfajta érveket céljainknak megfelelően valami mellett és ellen is fel lehet használni. És

semmivel sem kevesebb tanúság és érv hozható fel az új dolgok mellett és arra, hogy ezeket részesítsük előnyben, mint a régiek esetében.

Tudjuk, hogy a régi eredet tiszteletnek örvend, és egy-egy tan különösen kora által nyer hitelt. Platónnál (a Timaiosban) az egyiptomi bölcs azért becsüli le a görögöket és tanaikat, mert nem ősiek: *Szolón, Solón – mondja –, ti görögök mindig gyermekek vagytok, öreg görög pedig egyáltalán nincs; ifjak vagytok mind, mert lelketekben nincsen régi hagyományon alapuló meggyőződés, sem időtől szürke ismeret.*³

Cicero is így ír (Tusculumi Disputációk I. könyv): *A régiek minél közelebb voltak a kezdetekhez és az isteni leszármazáshoz, talán annál jobban látták, mi az igazság.*⁴

A Szentírás is a régi vallást dicséri: álljatok az utakra, és nézzetek szét, és kérdezősködjetek a régi ösvények felől, melyik a jó út, és azon járjatok, hogy nyugalommal találjatok a ti lelketeknek! (Jeremiás 6:16)

Másfelől viszont nem hiányoznak az újdonság és a később keletkezett dolgok melletti tanúságok és érvek sem. Tudjuk ugyanis, hogy természet szerint [...], minden dolog, mesterség és tan egyaránt, eleinte kezdetleges és tökéletlen, s csak lassanként tisztul le és jut tökélyre, ezért a legújabbat tartják a legjobbnak és legtökéletesebbnek.

Ezenfelül ismerünk szólásokat, melyeknek az emberek hallgatólagos egyetértése tekintélyt és bizonyítóerőt tulajdonít. Nos, csaknem minden nyelv réginek, elavultnak és vénasszonyhoz illőnek nevezi mindazt, ami üres, hihetetlen,

hiábavaló és komolytalan. A görög nyelv az αρχαια αρχαικα και παλαια⁵ kifejezéseket használja a bohóságokra és komolytalanságokra. A régi dolgok ugyanis homályosak [...], és sokféle hamis szóbeszéd vegyül közéjük.

Így hát az a Cicero, aki a Tusculumi Disputációkban a régi eredetet részesítette előnyben, az *Academica* első könyvében így ír: *Bizonnyal mindig a legújabb dolgok vannak leginkább kiigazítva és kijavítva.*⁶

Horatius Augustushoz írt hosszú levelének második könyvében hasonlóképpen az újdonságot és a mostaniakat támogatja a hajdankorral és a régiekkel szemben.⁷

A Szentírás is gyakran többre értékeli az új dolgokat a régieknél: az új elől is régit kell kihordanotok (Leviták 26, 10). És hány parancs van, hogy vessük le az óembert és öltjük fel az újat! Jeremiás, aki a 6. részben a régi eredetet támogatta, a 31. részben az új szövetséget részesíti előnyben a régivel szemben. A próféták pedig a régi – kevésbé tökéletes – dolgok eltörlését és újak – jobbak – eljövételét ígérik.

Lehetséges tehát nagyrabecsülni is, megvetni is valamit régisége miatt. Az újat is hasonlóképpen magasztalhatjuk vagy gyalázhatjuk. Ebből látható, hogy ezek dialektikus toposzok.

És nehogy e kérdésben valaki szilárd tant akarjon megállapítani, az, hogy a régi eredet nem mindig mutatja a vallás helyességét, kitűnik a bálványimádó és bűnös zsidók beszédéből, akik istentelen tanításuk régi eredetére hivatkoznak: Ha nem csak azt cselekedszük, amit mi a szánkkal

fogadtunk, hogy füstölő áldozatot viszünk az ég királynéjának, és néki italáldozattal áldozunk, miképpen cselekedtünk mi és a mi atyáink és a mi királyaink és a mi fejedelmeink Júda városaiban és Jeruzsálemnek utcáin, mert akkor beteltünk kenyérrel, és jó dolgunk volt, és semmi rosszat nem láttunk. Jeremiás 44:17

Volt-e továbbá valaha is nevetségesebb, babonásabb és bálványimádóbb nép az egyiptomiaknál? Mégis tanaik régi mivoltával büszkélkednek és megvetik a görögöket, mert nem ősi nép.

Végül is Krisztus mennybemenetele után, mikor az evangéliumi tanokat széltében-hosszában kezdték hirdetni és terjeszteni, tán nem a vallás új mivoltát vetették – többek között – a keresztények szemére mind a zsidók, mind a pogányok? (Lásd Act. 17, 18 és 19.) És ez az újdonság mégis az igazságot hordozta.

Mindebből azt az egy következtetést szeretném levonni, hogy azok az érvek, amelyek a régi eredetre hivatkoznak, csupán hihetőek, és nem olyanok, amelyek képesek lennének meggyőzni a más állásponton lévő ellenfelet.

Ha tehát az a hitehagyott saját változékonyságát igazolni akarja és másokat véleménye elfogadására készíteni, erősebb érveket gondoljon ki mind a maga mentségére, mind mások rábeszélésére.

De engedjük meg – mint ahogy szívesen megengedjük, sőt állítjuk –, hogy az a vallás a legigazabb, mely mind közül a legrégebbi. Lássuk, melyik is ez.

Tudvalevő és a legtanultabb emberek bizonyították, különösen Josephus Apión ellen,⁸ Justinus

mártír,⁹ Alexandriai Kelemen¹⁰ és mások, hogy nem csupán a patriarchák, de Mózes és az ő tanítása is régebbi a görög istenek[ben való hitnél...] éppúgy, mint az összes görög bölcsnél, filozófusnál, költőnél, látnoknál és írónál. A legrégebbi és mind közül a legigazabb vallás tehát az, amely Mózesről hagyományozódott. Ez pedig Isten jó-téteménye által mindmáig fennmaradt. Hiszen, bár a szerző meghalt, mégis él és hat ő maga és tanítása, mely könyvekben foglaltatik. Ezért Malakiás, az utolsó próféta is Isten nevében szigorúan arra utasít, hogy mindenki emlékezzék a mózesi törvényre. Ábrahám pedig azt ajánlja a gazdag ember fivéreinek az Újtestamentumban, hogy Mózesre és a prófétákra figyelmezzenek (Lukács 16:29). Itt kell tehát keresni az igaz vallást, a jámborság gyökerét és fundamentumát (Ésaiás 40), vagyis Isten igéjét, mely mindörökké megmarad. Erről mondja Péter apostol (2Péter 1:19): igen biztos nálunk a prófétai beszéd is, amelyre jól teszitek, ha figyelmeztetek, mint sötét helyen világító szövétnekre.

Ezt hívja Dávid az ő lábai szövétnekének. Ez a lélek fegyvere, melyet fel kell öltöznünk, mondja az apostol (Eph. 6[:11]), mely éles és minden kétélű fegyvernél mélyebbre hatol, elhat a léleknek, az ízeknek és a velőknek megoszlásáig. Ezzel felfegyverkezve terítette le Krisztus az ördögöt, a szaduceusokat és az igazság minden ellenségét, ezzel a szájából kijövő éles karddal veri a pogányokat (Jelenések 19[:15]). Erről mondja Isten Jeremiásnál [23:29]: Nem olyan-é

az én igém, mint a tűz?, azt mondja az Úr, mint a sziklazúzó pöröly?

Isten igéje a próbakő tehát, amellyel mindenkor minden tanát vizsgálunk kell. Mindent, ami ettől idegen, legyen bár mégoly elmés, világos, bölcs és szellemes, legyen bár a legtetszetősebb rendben, módon és stílusban megírva, el kell vetni, nem szabad becsülni és meg kell cáfolni.

Hiszen mi mást mondunk, mint hogy a vallás Isten igéjében áll és azáltal magyarázatik, és csak azt szabad igaznak elismerni és akként megtartani, amit az Írás isteni sugalmazásból tartalmaz? Ismeretes, hogy Mózes, a próféták és az apostolok könyvei a Szentlélek sugalmazása által írtak: nem hagyjuk tehát, hogy ezektől eltávolítsanak és elszakítsanak bennünket.

Szilárd meggyőződésünk, hogy ezek minden jámborság és Isten iránti szeretet *kritériumjai*, szabályai, mércéi, bírái és vezércsillagai.

Ismerem azt az ellenvetést, melyet az emberi tradíciók védelmezői ehelyütt tenni szoktak.

Mert hiszen az Írás, vagyis Isten írott igéje homályos, és [...] tanító, ezért szükség van valakire, aki értelmezi azt, kinek útmutatását és magyarázatát követnie kell annak, aki megérteni óhajtja az írott ige értelmét.

Nem lehetnek pedig jobb és megbízhatóbb magyarázók azoknál, akik időben legközelebb voltak Krisztushoz és az apostolokhoz, tehát a legrégebbieknél. Őreájuk kell tehát figyelmeznünk és az ő magyarázataikban meg is kell nyugodni. De hogy mifélek ezek, hadd fejtsem ki röviden. Amit Isten igéjének [homályos voltá]ról mon-

danak, ellenkezik Mózesrel, Dáviddal és Pál apostollal [...] ő [Mózes] Isten írott ígétéjéről így beszél: Mert e parancsolat, amelyet én e mai napon parancsolok néked, nem megfoghatatlan előtted; sem távol nincs tőled. Nem a mennyben van, hogy azt mondanád: Kicsoda hág fel éretünk a mennybe, hogy elhozza azt nekünk, és hallassa azt velünk, hogy teljesítsük azt? Sem a tengeren túl nincsen az, hogy azt mondanád: Kicsoda megy át éretünk a tengeren, hogy elhozza azt nekünk, és hallassa azt velünk, hogy teljesítsük azt? Sőt felette közel van hozzád ez ige; a te szívedben és szívedben van, hogy teljesítsed azt.

Ezt a nézetet Pál apostol az Újtestamentumra is átvitte (Rómaiaknak 10), és azt akarta, hogy ennek könyveiről is ugyanígy vélekedjünk. Dávid ezt írja a törvényről, vagyis Isten ígétéjéről (Zsoltárok 18[:8–9]): Az Úrnak törvénye tökéletes, megeleveníti a lelket; az Úrnak bizonyágtétele biztos, bölccsé teszi az együgyűt. Az Úrnak rendelései helyesek, megvidámítják a szívet; az Úrnak parancsolata világos, megvilágosítja a szemeket etc.

Ha tehát Isten ígéje szövétnek, amely sötét helyen világít, ahogy Péter mondja, ha szövétnek a jámborok lábainak, ha az együgyűeket bölccsé teszi, ha világos, ha megvilágosítja a szemeket, ahogyan a zsoltáros énekli, bizonyára nem homályos és sötét, hanem, ellenkezőleg, szétkergeti és eloszlatja a sötétséget és megszabadít a tudatlanságtól, amely a lélek tulajdonképpeni homálya és sötétsége.

De még ha megengednénk is, hogy az Ótesta-

mentum szövege valaha homályos volt, az újtestamentumi korról másképp kell vélekedni.

Hiszen eljött Isten Fia, és értelmet adott nekünk, hogy immár a homályos és annak előtte ismeretlen, sőt az egész örökkévalóságtól fogva elrejtett misztériumokat is megismerjük. Isten azt mondja Jeremiásnál (31[:31–34]), hogy az új szövetség népe értelmes lesz és a kicsinytől a nagyig megismeri őt. És nem tanítja – mondja – ki-ki az ő felebarátját és ki-ki az ő atyafiát, mondván: Ismerd meg az Urat; mert mindnyájan megismernek engem a kicsinytől nagyig, azt mondja az Úr. Ez az ígélet beteljesült – tanítja a zsidókhöz írt levél szerzője [Zsidóknak 8:10–11].

De az értelem is úgy ítéli, hogy a Szentírás nem homályos. [...], ahogy Péter mondja, Isten azt akarja, hogy minden ember üdvözljön és eljusson az igazság ismeretére: kétségkívül adott tehát mindenkinek annyi észet és értelmet, hogy igéjéből azt, ami az üdvösséghez szükséges, megismerhesse. De ugyan miféle tanító az, akinek szavait nem értik a tanítványok? Isten pedig saját szava által tanítja az embereket, úgy kell tehát beszélnie, hogy mindenki megérthesse.

Ha pedig Isten igéje olyannyira homályos lenne, hogy állandóan külső magyarázóra szorulna, miért utasított volna arra oly határozottan Isten, hogy szavait mindenki mindenkor száján, lelkében és szeme előtt hordozza? Hiszen ezt olvassuk: És ez igék, amelyeket e mai napon parancsolok néked, legyenek a te szívedben. És gyakoroljad ezekben a te fiaidat, és szólj ezekről, mikor a te házában ülsz, vagy mikor úton jársz,

és mikor lefekszel, és mikor felkelsz. És kössed azokat a te kezedre jegyül, és legyenek homlokkötőül a te szemeid között. És írd fel azokat a te háznak ajtófeleire, és a te kapuidra. Ez bizonyára nem csupán a papokra, de a népre is, nem csak az egyháziakra, de a laikusokra és világiakra is vonatkozik. És mint ahogyan a bonyolult és homályos dolgokat kevesen ismerik, a közönséges, mindenki számára nyilvánvaló és mindennapi dolgok egyszerűek és világosak szoktak lenni. De a régi tanítók is, akiket azok oly nagy becsben tartanak, amellet foglalnak állást, hogy a tanulatlan és egyszerű embereknek is átlátható annyi Isten igéjéből, amennyi számukra elégséges. Csak egyikük szavait idézzük itt. Aranyszájú János (9. homília a kolossébeliekhez írt levélhez)¹¹ így ír: *Figyelmezzetek mindnyájan, világiak, és vegyétek kézbe a Bibliát, a lélek orvosságát – ha mást nem akartok, legalább az Újtestamentumot: az evangéliumokat és az Apostolok Cselekedeteit, az örök és serény tanítókat.* De mivégre a Biblia a laikusoknak és világiaknak, ha annyira homályos, hogy nem képesek megérteni, akik olvassák? Ismerem az ellenvetést, melyet ehelyütt tenni lehetne. Ezen véleményből az látszik következni, hogy egyáltalában nincs szükség tanítókra és prédikátorokra. Ha ugyanis mindenki képes önállóan megérteni és felfogni Isten igéjét, mire valók volnának a tanítók?

Ez a válaszuk az ellenvetésre: A beszéd és az értelem közös képességek, melyekkel az ember a természet által fel van ruházva; mégis tanulunk

beszélni is, és értelmünket használni is. Más dolog ugyanis gondolkodni és beszélni, és más helyesen, illő módon és megfelelő rendben beszélni és érvelni.

Ahogy tehát az, aki azt állítja, hogy a beszéd és az értelem képessége természetétől fogva megvan az emberben, nem utasítja el a beszéd és az értelem művelését, az, aki az Írást mindenki számára érhetőnek tartja, nem tiltja meg, hogy némelyek buzgóbban tanulmányozzák azt, hogy képesek legyenek róla megfelelő rendben és illő módon beszélni és érvelni.

Tudjuk továbbá, hogy Isten szava könyvekben van leírva. Nem ismeri azonban mindenki a betűket – sokan nem akarják, vagy nincs módjuk megtanulni. Szükség van tehát olyanokra, akik Isten igéjét, mely az üdvösséget hordozza, másoknak könyvből felolvassák és előadják. Nem akarjuk tehát a tanítókat szerepüktől megfosztani, de azt sem állítjuk, hogy Isten igéje homályos és érthetetlen az emberek számára.

De hogy az ellenvetésre adott válaszuk teljesebb legyen, és a mondottak értelme világosabbá váljon, azt állítjuk, hogy Isten igéje kétféle tanítást tartalmaz. Vannak általánosak, melyek mindenki üdvösségét egyaránt érintik, és amelyeket egyszerű olvasás és meghallgatás alapján kellő jószándékkal bármely olvasó és hallgató megért és felfog.

Némelyek ellenben homályosabbak és bonyolultabbak, melyeket bár hasznos ismerni, nem tartoznak mindenkire, és ismeretük hiánya nem jelent kárt a lélekre és az örök életre nézve. Kevés

és ritka azonban az ilyen, mely nem annyira elengedhetetlen, hogy anélkül ne üdvözülhetnénk, és melyet nem kell mindenkor és mindenkinek észben tartania.

Ilyen például a bárka vagy a frigláda pontos leírásának ismerete; a templom elhelyezkedése; az összes edény formája, melyet a papok a templomban használtak. Ugyanígy bizonyos gyakorlati cselekvéssel kapcsolatos bonyolult kérdések, melyek ritkán merülnek fel. Hogyan vélekedjünk arról, aki szombaton fát gyűjtött? Ha valakinek csak női leszármazottai vannak, fiúgyermeke nincsen, a szülők öröklődő javai a leányok birtokába juthatnak-e jog szerint? etc.

Ezek és hasonló kérdések megoldásához, amelyek nem vonatkoznak mindenkire, és nem kerülnek mindig elő, továbbá más homályos dolgok magyarázatához szükség van tanítókra, papokra, törvényt magyarázókra, jogtudósokra és főpapokra.

Mózesről olvassuk (Kivonulás 18[:22]), hogy ipa¹² tanácsára elrendelte, hogy ha súlyosabb nézeteltérés fordulna elő a nép körében, azzal hozzá magához forduljanak; a többi, egyszerűbb és csekélyebb jelentőségű dolgokat mások intézzék. Jósafát is megparancsolja (2Krón 19[:4–11]), hogy a nehéz kérdéseket, különösen amelyek szent szertartásokra vonatkoznak, Amária főpap elé kell terjeszteni.

Tehát mind a homályos dolgok magyarázatához, mind Isten igéjének megfelelő és helyénvaló előadásához szükség van tanítókra és papokra. Ebből azonban nem következik, hogy a

törvény egésze és az üdvösség útja olyannyira nehezen érthető, hogy mindig és mindenben magyarázóra lenne szükség, és ki-ki kénytelen lenne valaki más útmutatását és magyarázatát követni. Hiszen mindnyájunknak adott Isten értelmet, és Isten ígéje alkalmazkodik a mindnyájunk gyenge értelméhez, hogy könnyen megérthessük. Más-különbén Isten nem gondoskodott volna megfelelően a tudatlanok üdvéről, akiből pedig az emberi nem nagyobb része áll. Ennyit Isten ígéjének homályos, illetve érthető voltáról.

Másodszor, itt azt kell észbe vennünk, amit akkor mondtunk, mikor azt állítottuk, hogy szükség van magyarázókra Isten ígéjének értelmezéséhez: minden egyházatya, pápa, tanító és zsinat az írott ígének csupán magyarázója és sáfára. Hiszen csak az írott ige az, melynek tekintélyében nem lehet és nem kell kételkedni. Ez tehát az a fundamentum, melyre mindenki épít, aki teológusnak és tanítónak vallja magát.

De ki gondolta valaha is, hogy a magyarázó egyenrangú a szerzővel? Arisztotelész mely követője értékelte oly nagyra Alexandroszt,¹³ Themisztioszt,¹⁴ Philoponoszt,¹⁵ Averroëst,¹⁶ mint magát Arisztotelészt? Nem inkább azt gondolták, hogy ő az iskola feje és a mester, a többiek pedig tanítványok?

Miért van tehát az, hogy a pápák, az egyházatyák és a zsinatok, [melyeknek magyarázniuk] kellene az ígét, egyenrangúnak tekintik magukat magával a Mesterrel [...]?

Továbbá, ha valaki, aki magyarázónak vallja magát, eltér annak szándékától, akinek magya-

rázatát vállalta, ha azzal ellenkező dolgokat állít és ír, megbízható magyarázónak fogja-e őt tartani az olvasó, aki nem a magyarázóhoz, hanem a mesterhez ragaszkodik? Nem muszáj-e neki eltérnie tőle, rábizonyítania hamisságát és megvetnie?

Ha tehát kimutatjuk, hogy azok, akik magukat Isten igéje magyarázóinak és értelmezőinek vallják, eltértek Isten igéjétől, azzal ellenkező állításokat és kijelentéseket tettek és tanítottak, tán nincs-e igen alapos okunk rá, hogy ezektől eltérjünk, tán nem joggal vetjük-e el ezeket, és ragaszkodunk az igéhez, mindnyájunk tanítójához?

Végül: ki volt valaha annyira igazságtalan – hogy ne mondjam: ostoba –, hogy ne engedte volna meg tanítványának, hogy a magyarázók különféle véleményeit mind egymással, mind magával a szerzőével mint kiindulóponttal összevesse, összehasonlítsa, ezeket megítélje, és azt a véleményt kövesse, fogadja el és tartsa helyesnek, melyről úgy ítéli, hogy leginkább megközelíti a szerző szándékát?

Semmi mást nem állítunk, mint hogy Isten szava nyilvános. Az egyházatyák, zsinatok, pápák magyarázókként lépnek fel – egyik ezt állítja, másik azt. Miért ne engedtetne meg nekünk, hogy annak tartsuk őket, amik: magyarázóknak? Nem a magyarázók, hanem Isten tesz szabaddá és köt meg bennünket, az ő szavaira esküdtünk, és nem azokéra.

Miért ne hozhatnánk tehát ezekről ítéletet? Nem becsüljük le és nem vetjük meg őket, de nem is tartjuk mindnyájukat helyesnek és követésre

méltónak mindig és mindenben. Hanem ha azt látjuk, hogy az igével egybehangzó dolgot mondanak, elfogadjuk, ha attól eltérőt, elutasítjuk. Hiszen nem vagyunk értelem nélküli állatok, nem vagyunk híján a megértésnek és az észnek, nem vagyunk az ő szolgálkai, hogy barmok módjára kövessük azokat, akik előttünk mennek még akkor is, ha nyilvánvaló veszedelembé rohannak. Van elménk és értelmünk, és képesek vagyunk szabadon véleményt és ítéletet formálni azokról a dolgokról, amiket állítanak. És kezdettől fogva ez volt minden józan embernek és maguknak az egyházatyáknak a véleménye magukról és írásaikról.

[...] nyugodtan eltúrték, vagy el kellett volna tűrniük, hogy [...] és megcáfolják őket, ha esetleg azon érték őket, hogy [mint] emberek tévedtek. Ezek ellenben tyrannusok¹⁷ módjára arra törek-szenek, hogy erőszakkal elnyomják mások véleményét, elméjüket túszul ejtsék és kény-szerítsék, és az apostol rendelése ellenére azokat, akik Istennek szentelték magukat, emberek szol-gaivá próbálják tenni.

Ehelyütt pedig azt vetik a szemünkre, hogy dölőfősek vagyunk, sorrendet állítunk fel és válo-gatunk az egyházatyák között, magunknak tart-ván fenn az ítélkezés szerepét és a megkülön-böztetés jogát. Ám mi bizonyára nem vagyunk annyira dölőfősek, mint amennyire azok igazság-talanok Istennel szemben, akik semmibe veszik az isteni jótéteményeket és megvetik teremtetőjüket. Hiszen nem becsülik, hanem gyalázzák és elvetik maguktól azt a méltóságot, azt a jogot, amellyel

Isten a maga jóságából az embert felékesítette, és az állatoktól megkülönböztette, és Istentől kapott szemüket önként becsukják, hogy ne lássák a fényt, és befogják fülüket, hogy ne halljanak. Bizonyára nem követnek el nagyobb bűnt, akik önmagukat többre becsülik, mint illő, mint akik az Istentől kapott jótéteményeket gyalázzák, nem ismerik fel, és elvetik maguktól. Adott Isten elmét az embernek, adott értelmet, amellyel ha nem élünk ítéletalkotás és döntések által, mi mást teszünk, mint a magunk részéről hazuggá tesszük Istent, letagadjuk a letéteményt, földbe ássuk a talentumot, kivájjuk saját szemeinket és Istent szűkmarkúnak, fukarnak, vagy mindenesetre irigynek valljuk? Mivégre nekem az értelem, mivégre a gondolkodás, mivégre az ítélőképesség, ha nem tudok élni vele, és nem is kell élnem vele éppen a leglényegesebb dologban?

Ami a harmadik dolgot illeti, melyet fentebb mondtunk, hogy a legrégebbi magyarázók a leginkább hitelt érdemlőek – ki tagadná, hogy ez joggal kétségbe vonható? Az értelem éppen az ellenkezőjét állítja. Nem ok nélkül mondják, hogy elnézőnek kell lenni azokkal szemben, akik először próbálkoznak – mert aki elsőként töri meg a jeget, nem képes mindent tisztázni, nem láthat át mindent. És, mivel ez már egyszerűbb, az utódok inkább és pontosabban képesek meglátni, hogy mi a helyes, miután megfontolták mások készen kapott véleményeit, melyek értelmét erőfeszítés nélkül felfogták.

Aztán meg eléggé régi dolog a hazugság: atyja lapetosnál¹⁸ is öregebb. Sőt, mi van akkor, ha

Isten igéjének első és legrégebbi magyarázója hazug volt? Isten első törvénye, parancsa és igéje az volt, hogy Ádám ne egyék a tudás fájáról. Am megkörnyékezte Isten igéjének első értelmezője, a Sátán, aki Isten parancsának valódi értelmét magyarázata által eltorzította. Nem elég régi-e Káin és az ő leszármazottai?

FORDÍTOTTA SZALAI JUDIT

RÉSZLETEK AZ *EXPLICATIONES*BÓL*(RÉSZLETEK A JÁNOS EVANGÉLIUM
PROLOGUSÁHOZ ÍRT MAGYARÁZATOKBÓL)

Immár ami a másodikat¹ illeti: azt mondják némelyek, hogy János ezt az evangéliumot nagyságos szólásnak nemével² írta, azért szokták az ő képét is, avagy címerét magasan repülő saskeselyőnek képében írni. Ez okáért aki az ő írásának paraszt értelmet, avagy együgyű szólásnak nemét tulajdonít, ilyen nagyságos írón igen nagy bosszút teszzen.

Holott pedig az Krisztusnak szüztől való születése és az ő prédikálásának és tudományának az elei csak együgyű paraszti dolog legyen, nem képes,³ hogy János olyan együgyű dolgokat olyan nagyságos szólásnak módjával írt volna meg. De holott az Krisztusnak Atyjától örökké való származása és ez világ előtt való létele nagyságos dolog legyen, ezeket magyarázta inkább mély és titkos beszéddel a mély elméjő evangélista.⁴

Én pedig nem tagadom ugyan, hogy Jánosnak kiváltképpen, avagy külön magának való és a több evangélistáktól különböző szólásnak módja nem volna, az melyet ha nagyságosnak, avagy mélységesnek kelljen mondani, ítéljék meg egyebek. Bizonyára ha az egymástól elszagगतott, közbe szakadott, homályos, egymás után nem

folyó, darabos beszédet és mély allegóriában, példázatban foglaltatott beszédet kell mély dolognak mondani, én is vallom, hogy mély a János írása. Mert alig találsz Krisztusnak csak egy prédikációját is olyat ennek írásában, amely éppen allegorica példázatos és nehéz értelmű nem volna.

Osztón ha nagyságos és fenn való dolognak kell mondani az emberi elmének találmányát, és ami soha nem volt, nem is léssen, annak vallását, megengedjük, hogy Krisztus örök születése és ez világ előtt való valóságos létele nagyságos dolgok legyenek.

Bizony ha másunnat tudhatnák meg, hogy ez az ő álmodozások igaz legyen, kevesebb vétekekkel vonhatnák Jánosnak homályos beszédit az ő valóságoknak megbizonyítására. De hogy sohun arról semmit nyilván az egész szent írásban nem olvashatnak, nem eszesen, sem szemérmesen cselekednek, hogy a hűtnek ilyen nagy artikulusát, amelyet ők a keresztyénségnek fő fundamentuma és feje gyanánt vallnak, azt gyenge gyanításokból és homályos írásokból igyekeznek felépíteni. Holott akik eszesek és az írást igazán akarják magyarázni, ellenkezőt cselekednek: hogy amelyek homályosok és amelyeknek különböző értelmek lehet, azokat magyarázni és megvilágosítani szokták azokból, amelyek igyenesek és más helyen világosan írattnak meg.

Annak felette a Krisztusnak szűztől való születését és az ő prédikálásának eleit alávaló és kicsiny dolognak tartani nemcsak istentelen emberhez illik, hanem ugyan bolond, ostoba és a szent

írástól idegen ember az. Mert hogy a Krisztus csudálatos fogantatásáról ne szóljunk, amely az ő felséges és nagy voltát ő maga eléggé megoltalmazza, mi lehet csudálatosb innét, hogy az együgyű hon lakott ember,⁵ aki soha írást nem tanult, aki azelőtt tulajdon kezével ekét és igát faragott, amint Justinus írja in Triphone,⁶ nagy hirtelenséggel a csudatételekre hatalmat és elálmélkodásra méltó bölcsességet vött? Úgyannyira, hogy nem csak a názáretbeliek, hanem az önnön rokonsági is azt vélnék, hogy eszeveszett és havas⁷ legyen, amelyért őtet meg is akarták kötni és gyógyítónak vinni, lásd meg Szent Márkot cap. 3.v. 21.

Ezokáért senki oly nagy lélekkel nem bírhatott, sem senkinek oly nagy elmélkedése nem lehetett, amelyeket fel nem érne, sőt sokkal meg nem haladna ez az argumentum. Nem csuda hát, ha azt János nagyságos és fenn járó beszédekkel magyarázta ki.

[...]

Megmutattuk eddig, hogy az írásmagyarázók erről a Szent János írásáról mely igen egymás rontó, egymással ellenkező magyarázatokat tesznek, immár most azt mutassuk meg, hogy amiben mindnyájan megegyeznek, az sem állhat meg semmiképpen.

Azért nyilván vagyon mindeneknél, hogy ez a János könyve história, amelyben a Krisztus életét írja meg, ezokáért ilyen nagy és fő nótáriusnak tudni kellett, meg is kellett tartani a históriának módját és törvényét. Amelyek közül az egyik, hogy amelyek vagy természet szerint, vagy üdó

szerént előbb valók, előbb magyaráztassanak meg, azok, amelyek azután löttnek, azután számláltassanak elő. Mert ha a história az üdőnek tüköre világa, szükség, hogy a világ felette igen világos légyen, de semmi oly nagy zúr zavart és homályt nem szerez, mint a renddel meglött dolognak rend nélkül való előszámlálása és beszélése.

Immár pedig mindazok, akikről eddig emlékeztünk, megegyeztenek abban, hogy János ebben a kezdetben szól mind a két teremtésről, és hogy mind a kettő a Logosz, avagy a Krisztus által lött, az első lött minek előtte a szűztől születnék, a második lött minek utána megtestesült.

És jóllehet abban nem egyeznek meg, hogy hun kezd János az új teremtésről szólni, amint ide fel megmutattuk, mindazáltal ebben az egyenetlenségben megegyeztenek annyiban, hogy ez igik előtt (Az Ige testté lött) emlékezzék János a megtestesült Krisztus által lött újonnan való teremtésről. Mert noha azokat az igiket (őbenne vala az élet) és a több következőket külömb külömb képpen magyarázzák, de amazokat (tulajdoni közé jött) mindnyájan értik a Krisztusnak e világon való, avagy a zsidók közt való lételéről és tanításának tisztiról, amelyet harminc esztendő korában viselt. De mikor amazt (az Ige testté lött) mindnyájan magyarázzák a Krisztusnak megtestesüléséről, amely még a szűznek méhében lött, következik, hogy János előbb magyarázza meg, hogy mit cselekedett a megtestesült Krisztus, hogy nem mint azt, mint testesült meg, avagy mint született. De ez nem egyéb, hanem mind a

tudománynak, mind a természetnek rendit visszafordítani, nem különben, mint ha ki akarván Alexandernek dolgait megírni, így szólna: Alexander Persisben menvén Dariust megverte, és az ő atyjának Philepnek halála után Macedóniában királyságra választatott.⁸

Ezen história ellen való dolgot jegyezhetni meg amaz igikben is, hogy János előbb írja azt, hogy a Baptista⁹ tanúbizonyságot tött a Logoszról, hogy nem mint azt, hogy a Logosz testté lőtt. De nyilván vagyon, hogy János tanúbizonyságot tött az ember Krisztusról, avagy amint ezek mondják, a megtestesült Logoszról. Hát János előbb tött bizonyrágot a megtestesült Krisztusról és az ő cselekedetiről, hogy nem mint megtestesült volna, avagy valamit cselekedett volna, amely dolog hogy esze vesszettül legyen, akárki is látja.

Szinte olyan az is (Ez világon vala, és e világ ő általa lőtt), mert ha ezeket (amint ők akarják) e látható világ teremtéséről kell érteni, bizony elébb kellett volna mondani ezt, hogy e világ ő általa lőtt, hogy nem mint amaszt (Ez világon vala), mert e világnak kellett előbb lenni, azután lehetett abban valaki.

De hogy ezeket nem e látható világ teremtéséről kelljen érteni, a következő igikből elég világosan megtetszik, mert azt mondja az evangélista, hogy e világ a Krisztust nem ismerte. De a Krisztust az emberek nem ismerték meg, hát csak az embereket érte az evangélista e világnak nevezetén.

Oszton ezek mit jegyezzenek, az utána való versben mindjárt megmagyarázza, mert Phi-

lep¹⁰ is megjegyezte ezt, hogy ezek egyet jegyeznek (Ez világon vala, Tulajdoni közé jött, Az világosság az sötétségben világoskodik). Szinte úgy amazok is egy értelemben vetetnek. (Ez világ ötet nem ismerte. Az övéi ötet nem vették. A sötétség a világosságot meg nem fogta.)

Holott azért mindezeket ilyen különböző igikkal mondotta legyen János, nem képes, hogy hozzá illendő egyértelmű mondása nem volna ehhez is (Ez világ ő általa lött), sőt mintha ujjal mutatná az evangélista azt, hogy mindazon értelmű igiknek tudjuk lenni ezeket is. (Ez világ ő általa lött. Valakik őt vették, adott nékik hatalmat Isten fiaivá lenni. Ő benne vala az élet, és az élet embereknek világossága vala, amely megvilágosít minden e világra jövő embert.)

Senki pedig azt ne vesse, hogy a több evangélisták is avagy semmit, avagy keveset nézzenek az üdöre, mikor a Jézus Krisztus cselekedetét megírták, mert amit egyik előbb mond, a másik utóbb mondja. Mert vadnak a meglőtt dologban olyak, amelyek között semmi öszveszerkesztés nincsen, amelyeknek valamelyike a másiknak előbb való megtudását nem kívánja. Az olyanokat az író az ő akaratja és tetszése szerint szabadon rendelheti, és amicsoda helyre akarja, oda helyhezteni. Mert elég az, hogy az olvasó megérti és megtudja a meglőtt dolgot. De ismét vadnak olyaténok, amelyeket meg nem érthetni, magokban meg sem állhatnak, hanem ha illendő és természet szerint való renddel számláljuk elő, amelyeknek gondolkodását és elmélkedését ha elfordítja, avagy az ő tetszése szerint megváltoz-

tatja az író, nemcsak a maga ostobaságát és restségét mutatja meg, hanem még az olvasónak is elméjét megháborítja és eszét veszti. Amineműek ezek, amelyeket előszámláltunk.

Amelyek ha igazak, amint hogy igazaknak látszanak, könnyen megmutathatni, hogy megcsalatoznak azok, akik azt mondják, hogy itt e látható világnak teremtéséről szól az evangélista. Mert e világ jegyzi az embereket, az emberek pedig mint teremtettenek legyen a Krisztus által, amaz igék tanítanak meg arra (Kik nem vérből, sem férfiúnak akaratajából, hanem Istentől születtenek). Amely igékből így argumentálhatunk:

Minden ember az ő testi állapotja és állatja szerint leszen vérből és férfiú akaratajából.

De a Krisztus által nem lesznek az emberek vérből és férfiú akaratajából.

Hát a Krisztus által nem lesznek az emberek testi állapotjok és állatjok szerint.

A második, a minor megbizonyíttatik, mert amaz mondást (Ez világ ő általa lött) megmagyarázzák amaz igék (Valamennyin pedig vötték őtet etc.).

Végezetre akik azzal vitetnek arra, hogy Szent Jánost itt az első látható világ teremtéséről higyjék szólni, mivel hogy mind Mózes,¹¹ mind az evangélista hasonlatosképpen és azon igikkel kezdik el az ő könyvöket, azok igen alkalmatlan emberek. Mert szinte ezen okkal mondhatná más, hogy itt János azon dologról írt, amelyről Jeremiás cap. 26. et 27. Azért hogy ő is azt a caputot azon igikkel kezdi el: In principio, Kezdetben.

Ha azért a magyarázók a Szent János kez-

detinek magyarázásában nem egyeznek és amiben megegyeznek, az sem állhat meg, nyilván ez igiknek más magyarázatját kell keresnünk, amely magyarázatban szorgalmasan kell fáradni, munkálódni mindennek, valaki az írást szorgalmasan tanulja.

A szent írás magyarázatjának pedig legjobbjik útján azokat ítélem járni, akik nem valami idegen nyelvekből avagy tudományokból, hanem a szent írásnak hasonló mondásinak öszvevetésiből igyekeznek felkeresni és megvilágosítani a szent nótáriusnak elméjét és értelmét.

Legyen ilyen dolog előttünk: kívánná valaki a Krisztus életét, aki felől azelőtt igen keveset, avagy semmit sem értett, megtanulni, és akadna ez a János evangéliuma kezében, és annak olvasásából, úgy mint igaz históriából akarja azt megérteni, amit kíván vala. (Mert képes dolog, hogy ezt a könyvecskét azért írta Szent János, hogy akárki is abból a Krisztusnak viselt dolgait és életét megtudhatná.) Bizonyára nem kétlem, hogy mikor ezt a kezdetet olvassa, hogy el nem álmélkodik és meg nem akad, és avagy azt mondja, amit Socrates mondott, mikor a Heraclitus¹² homályos könyvét olvasta volna: Amelyeket ért, azok dicséretesek, amelyeket nem ért, azokat is jóknak gyanítja lenni. Avagy ha valami vélekedésekben volt azelőtt, azt cselekszi, amit Aemilius Philosophus Platonicus,¹³ kinek mikor az János evangéliuma kezébe akadt volna és olvasni kezdte volna, az ő vélekedésére szabván és tekervén az evangélista beszédét, mondják, hogy felkiáltott: Elvesszek, úgymond, ha ez ide-

gen ember rövideden be nem foglalta azokat, amelyeket az isteni elméről, kezdetről és rendeléséről amaz nagy Plato és Heraclitus írtanak. Mert Platonak és Heraclitusnak írásihoz szokott, és azoknak vélekedésekben nőtt, nevededett, azért ezeket a János beszédit azoknak értelmekre erőszakkal vonta, tekerte.¹⁴

Ha pedig az olvasó valami szerény, okos elméjű ember leend, nem esik kétségbe, hanem meggondolja, hogy minden bölcs írónak tulajdon szokása és formája vagy a szólásban, és annak írásának módjához kell szokódni, avagy abban az időben való íróknak módjokhoz, ha kit homályosnak és nehéz értelműnek ismer lenni. Amely ékes tanáccsal élvén szorgalmatosan megjegyzi, micsoda igiket, micsoda értelemmel szokott az az író venni. Ezt kövessük hát mi is.

[...]

Utólszor, noha az ellenvetések, amelyeket e magyarázat ellen szoktanak némelyek hozni, nagyobb részre meghamisíttathatnak az ide fel megmondott dolgokból, mindazáltal itt is illetünk egy néhányat, kevés beszéddel.

Először azért azt mondják, hogy mi Szent Jánost alkalmatlanná tesszük, mikor azt a mondat (Kezdetben) a János keresztségének és az evangélium prédikálásának kezdetire magyarázzuk. Mert ezt, úgy mondanák, ki nem tudja, és micsoda nagy dolgot mondana az evangélista a Logoszról, ha csak akkor mondja, hogy volt a Logosz, mikor tanítani kezdett, avagy mikor a Baptista keresztelni kezdett?

De ezeknek ezt feleljük elsőbe: nem kell mód

nélkül csak egy írónak is szavajárásáról itélet tenni, hanem írásának folyásához kell szokni. Mert noha János görögül írta az evangéliomot, mindazáltal a zsidó nyelvnek tulajdonságát megtartotta mint zsidó. Azért ami a görög avagy deák nyelvben illetlennek tetszik, az a zsidóknál a beszédnek ékessége és díszessége lehet. Mert ha ezeknek patvarkodásokat követnők, mi is Szent Jánosban illetlenséget mutathatnánk az ő magyarázatjok szerint is. Mert mikor utána egy kevéssel azt mondja azon ige felől (Ez világon vala), ki nem tudja azt, avagy micsoda nagy dolgot mond a Logosz felől az evangélista, hogy azt e világon mondja lenni? Bizony akármit értsen a Logoszon, akár örök Istent, akár valami lelket, világos dolog és minden jól tudja, hogy e világon volt. Mert ha az Isten mindenütt vagyon és mindent betölt, e világon is vagyon. Amelyet nem csak az apostol tud Acto. 17., hanem a pogány írók is tudják és vallják, mint az poéta:

*Totamque infusa per artus mens agit at molem,
et magno se corpore miscet.*¹⁵

És minden jól tudja, hogy a csinálónak és mesterembernek gondviselése mindenkor jelen és körülé vagyon az ő művének. Hát az evangélista felette igen köz dolgot és minden embernél nyilván való dolgot hozott elő, mikor a Logoszt e világon mondta lenni. De azért kell-e alkalmatlannak mondani? Nem elméjét kell e inkább megkeresni az írónak, és nem kellene-e inkább arról gondolkodni, hogy ilyen nyilván való dolgot miért írt légyen meg ilyen szorgalmatosan? Bizony ha úgy kellene cselekedni, könnyebben

találnánk mi okot arra, hogy miért mondta az evangélista, hogy a Logosz Baptista János tanításának kezdetiben volt, hogy nem mint ők megmagyarázhatnák, miért mondatott a Logosz e világon lenni.

Mert az evangélista azoknak tévelygésit hamisíthatta meg, akik tagadják vala, hogy a Messiás immár eljött légyen, akik ellen bizonyítja, hogy a Szent János keresztséginek kezdetiben jelen volt.

De ezt elhagyván másodszor így felelünk: igen szorgalmatosan meg kell az evangélista célját néznünk. Mert nem csak erre néz vala, hogy megmutassa, hogy akkor volt immár a Logosz, hanem hogy Istennél volt, amelyet ő maga mindjárust megmagyaráz, mikor amaz két mondást: (Kezdetben vala az Ige) és (az Ige Istennél vala) egygyé csinálja ilyen módon: (Kezdetben vala Istennél). Mellyel arra int, hogy amaz két mondást nem kell egymástól elválasztani, hanem öszve kell kapcsolni, és csak egy propositionnak, egy mondásnak kell tartani.

Más ellenvetést ilyent támasztnak amaz igiknek magyarázatja ellen (És az Ige Istennél vala), hogy ezek az igik nem azt jegyzik, amit mi mondunk, hogy tudniillik csak Istennél volt tudva, hogy a Jézus, a Mária fia légyen a Messiás. És ezt két képpen akarják megmutatni. Először, hogy Istennél lenni az írásban nem jegyez Istennél tudva lenni. De erre ide fel megfeleltünk. Másodszor azt mondják, hogy hamis az, hogy a Messiást csak Isten ismerte légyen abban az időben,

amelyben mi mondjuk. Mert ismerte Mária, Zakariás, Erzsébet, József és sokan egyébek is.

De ezt munka nélkül megfejthetjük. Mert elsőben szokása az Írásnak, hogy valamikor a sokat ellenében veti a kevésnek, a keveset számba ugyan nem tudja, sőt ugyan nem is mondja lenni. Amelyet számtalan példával megbizonyíthatni. Ugyanitt ezen helyen mondja János, hogy e világ nem ismerte a Logoszt, nem is vötték őt az övéi, maga megismerték és vötték azok, akiket ők neveznek, azok is, akik felől oszton így szól, hogy hatalmat vöttek, hogy Isten fiai legyenek. De mivelhogy ez a kevés a többihez képest, akik a Krisztust megvetették vala, ugyan semmi vala, azért szól így az evangélista, hogy az övéi őt nem vötték. Ezokáért azt mondjuk, hogy e kevésnek ismereti nem tehet annyit, hogy ne mondathatnék a Logosz kezdetben csak Istennél ismeretben lenni.

Oszton ha szorgalmasan mindeneket meg-gondolunk, ezek sem ismerték kezdetben a Krisztust, akiket ők előszámlálnak. Mert János ugyan itt v. 33. azt vallja, hogy tanításának kezdetin ő sem ismerte az Krisztust, ha pedig ő nem ismerte, hogy ismerte volna Zakariás? Emellett fogságának idején is a Baptista a tömlőcből küldte tanyítványit az Jézushoz, hogy megkérdenék, ő-e a Krisztus avagy a Messiás? Matt. 11. Amely dolog Jánosnak a Krisztus felől nem teljes és bizonyos hitelét, hanem vélekedését jelenti.

Mert hogy némelyek azt mondják, hogy ezt János azért cselekedte, hogy ő a halálhoz közelgetvén tanítványit a Krisztushoz igazítaná és

nékiik megjelentené, hogy a Krisztust ismernék immár fejeknek és mestereknek és őtet követnék, nem látszik elég erősnek lenni. Mert ha ez volt volna a Baptista szándéka, nyilván az ő tanítványi az ő mestereknek akaróját cselekedték volna. De látjuk az Apostoli cselekedetekről írt könyvben, hogy a János tanítványi külön voltak az apostoloktól a Krisztusnak mennyben meneteli után is. Ehhez járul az is, hogy János az ő tanítványinak kevesebb munkával és sokkal világosban megmutathatta volna azt a dolgot. Mert Krisztus a kérdésre homályos szabásúan felelt, és az ő akaróját alig érthették meg a János tanítványi, amelyet megmutat az apostoloknak az üdöbéli balgatóságok és a dolognak kimeneteli.

No ez akár mint legyen, de bizony dolog az, az önnön tanúbizonyosság tételéből, hogy az ő tanításának és keresztségének kezdetiben nem ismerte a Messiást. Amely elég a mi magyarázatunknak oltalmazására.

Mária pedig és József mint ismerték a Krisztust, megmutatják amaz igék Luc. 2.v.50. Mikor Jézust a templomban a bölcsek között ülni és szent írásból szólni találták volna, és tőle azt hallották volna: (Mi dolog, hogy engemet kerestek vala? nem tudjátok-e, hogy nekem abban kell járnom, ami az én Atyám dolga?) Utána veti az evangélista: (És ők ezt a szót nem értették, amelyet nékiek mondott.)

De egyéb írások is és históriák megtanítnak Luc. 2. v. 33., hogy a Jézusnak szülei nem olyan ítéletben, sem olyan hitelben voltak a Jézus felől, amint illetet volna, mert még akkor is kihí-

vatták a házból külön való beszélgetésre, mikor ő a tanításban volt foglalatos.

Az ő több rokonsági pedig mit ítéltének felőle, nyilván vagyon. Mert azt vélik vala felőle, hogy megbolondult és csúfolják vala. Joan. 3.v.3. Mar. 3.v.21.

Az apostalok felől pedig mennyiszer írják az evangélisták, hogy a Krisztus beszédét nem értették. És a dolog is ugyanazt mutatja, mert noha annyiszor hallották a Krisztustól, hogy neki meg kell halni és harmadnapra fel kell támadni, ebben azért semmit nem értettek, avagy hittének, mint megmutatja ezt amaz Emmausba menő két tanítványnak beszéde és azoknak hűtötlenségek, kik az ő feltámadását nem hiszik vala. Úgyannyira, hogy igazán mondta légyen a Krisztus Matt. 11. v. 27. (Senki nem ismeri a fiát, hanem csak az Atya). Másutt is: (A Szentlélek tanít meg tütöket mindenekre). Mert annak elvétele után kezdtének az apostalok megemlékezni azokról és megérteni azokat, amelyeket nékik azelőtt mondott vala a Krisztus.

Amelyekből megtetszik, hogy egy néhánynak vékony ismereti nem ellenzheti meg, hogy kezdetben csak az egy Istennél lött légyen a Logosz, azaz csak az ő ismeretiben.

VI

SZEMELVÉNYEK ENYEDI PRÉDIKÁCIÓIBÓL*

1

Deut. 16:18

Bírákat és tisztségviselőket válassz minden városidban. etc.

Nem elég valamit keresni és megtalálni, hanem ember amit talált, meg is őrizze és tartsa. Ezért mondá egy bölcs: Non minor est virtus quam quaerere, parta tueri.¹ Az Isten annakokáért, mikor a zsidókat be akarná iktatni a Kánaán földére, nemcsak azt adá nekik, amellyel elérnék és foglalnák az országot, hanem módot is mutata és szaba eléjük, mely által az országban, birodalomban megmaradhassanak. Ez a mód pedig nem egyéb, hanem a sok jó rendtartások és erkölcsök, igazgató törvények. Oktatja azért Mózes a meghallott igékben az Izrael népet, mint tiszteljék magukat a közönséges személyeknek választásában. Vagyon pedig beszédének három cikkelye:

Az elsőben inti őket, hogy semmiképpen bírák nélkül, tisztviselők nélkül ne lennének sehhol. A másodikban, mi legyen fő tisztük a bírácoknak, megjelenti. Harmadszor az igaz és jámbor bírácoknak jutalmukat megmagyarázza. Így szól: Bírákat és tisztviselőket válassz. etc.

Ha az Izrael népének, kinek az Isten megígérte vala, hogy közötté lakozik és uralkodik, szükség

a gondviselő, bizony egyéb nemzetnek inkább szükséges, kikhez az Isten olyan közel nem járt. De ím halljuk, hogy az Isten ugyan parancsolja a zsidóknak, hogy bírákat válasszanak.

Innét megtetszik a Pál apostol mondásának igaz volta. Rom. 13[:1–2] Minden lelkek a feljebbvaló hatalmasságoknak alája lennének vettetve. Mert nincs hatalmasság, hanem csak Istentől és akik vagynak, ő tőle rendeltettek.

Azért aki tisztviselőnek áll ellen, az Isten rendelésének áll ellene. De szóljunk erről egy keveset mélyebben. Miért legyen az emberek között szükséges a tisztségviselő, magisztrátus? Nyilván nagyon az, hogy semmi sokaság, gyülekezet együtt sokáig nem maradhat valami kötél nélkül, aki őket összekapcsolja, mint a kő lábban² nem maradhatnak meg a kövek egymáson, ha vagy vassal, vagy mésszel össze nem raggatod őket. Azonképpen a héjazat³ a lécen meg nem marad, ha vagy vas szeggel, vagy valamivel nem szorítod.

Ha pedig a megholt és elevenség nélkül való dolgok meg nem maradhatnak egymás mellett sokáig kötél nélkül, bizony az eleven és mozgó állatok inkább nem. Mint a madarat, ha valahova be nem rekeszted, együtt nem lesznek sokáig. De nem illik, hogy ezt csak a külső és megtapasztalható dolgok felől tudjad, hanem azok felől is, akiket nem látsz. Mert arra adott Isten okosságot, hogy feljebb is emelkedjék az ember, ne mindenkor viseltessék csak az érzékenységtől.⁴

Mivelhogy azért látod, hogy a tapasztalható dolgoknak gyülekezetiben szükség valami kötél.

Minthogy látod azt, hogy az emberek között vagyon társaság és gyülekezet és egymás mellett való megmaradás, tehát bizony szükséges, hogy valami kötél legyen, aki őket egymás mellett tartja és nem engedi, hogy elszéledjenek, egymástól elszakadozzanak. De micsoda a kötél? Bizony nem kőfal, kivel bekerítik a várost, mert egy az, hogy sok helyen nincsen kerítése a városnak, de vagyon gyülekezetek, más az, hogy igen erőtlen kőből volna ez, mert az ember a kőfalnak vagy a kapuján kimehet, vagy a tetején kihághat.

Micsoda tartja tehát együtt őket, hogy ilyen eleven állatok mind egy ketrecben együtt lakjanak? Nem egyéb, hanem a törvény, rendtartások és végezések. Ez a kötél, mely az embereket egy társaságban tartja. Mi az oka, hogy az ember nem meri magát gyilkosságban ejteni? A törvénytől való félelem. Mi az oka, hogy a szomszéd szántóföldjét, szőlejét el nem merjük foglalni? Mert a törvénytől tartunk. Ez tehát az embernek kötele, ki nélkül semmi gyülekezet nem lehet. Igen igazán mondta tehát egy pogány bölcs, Démoszthenész: A törvény – úgymond – lélek. Mert, miképpen a test a lélektől megfosztatván elromol, azonképpen ha törvény nincs a városban, elromol. Tudd-e, amíg a lélek a testben vagyon, minden ízek, csontok jól vagynak, de mihelyt a lélek, ki összekapcsolja vala őket, kimúlik belőle, ottan elszakadoznak egymástól és végre el is senyved. Szintén így vagyon a városnak dolga, azt mondja a bölcs. Mert amíg a törvény fennáll, addig jól vagyon dolga, de mihelyt elvész, a város nem maradhat meg, mert elrepült a lelke.

De a törvény ő magában igen láthatatlan, erőtlén és néma. Láttad-e valaha, hogy a törvény a piacon sétált volna? Azt hiszem, hogy a tanács háznál is nehezen találád meg. Tehát hol vagyon a törvény? Papiroson írják meg a decretumokat: de a könnyű,⁵ senkit nem bánt, senkit meg nem szólít. A bölcs embereknek elméjében vagyon, de azt senki nem látja, és a gondolat senkit meg nem sért, tehát hogy volna, hogy a törvény volna kötele a társaságnak és az foglalná őket egyben? Úgy vagyon, hogy ha a törvényt csak ő magában tekinted meg, alkalmatlan és elégtelen arra, hogy az embereket igazgassa. Mert az emberek testből állanak, azért a láthatatlan törvény őket nem gubernálhatja,⁶ hanem láthatóvá kell lenni. Azonképpen hatalmasok, versenyesek az emberek. Nem győzheti hát őket meg az erőtlén papiros vagy gondolkodás, hanem vastaggá és erősekké kell lenni. Az emberek hallás által tanulnak. Azért a néma törvényt szólóvá kell tenni. Miképpen lehet az meg? Úgy, hogy ha olyanokat választunk közülünk, akik a törvénynek őrzői és kiszolgáltatói lennének. Kicsodák ezek? A bírák, polgárok és magisztrátusok. Így a megholt törvény megelevenedik, az erőtlénből erős leszen, a némából szóló leszen. Azért igen szépen és igazán mondták a régiek: *Lex est mutus magistratus, et magistratus est lex loquens.*⁷ Immár ezekből igen világosan megértheted a tisztviselőknek szükséges voltukat, mert ennélkül az emberi társaság csak semmi, és meg is nem maradhat az gyülekezet. Nem ok nélkül parancsolja tehát itt

Mózes az Izrael fiainak, hogy minden városokban bírákat, törvény szolgáltatókat rendeljenek.

1. Ez első cikkelyből elsőben tanuljuk meg, hogy azoknak értelmek nemcsak hamis, hanem hamisak azok, kik az emberi társaságból a tisztviselőt és magisztrátust ki akarják rekeszteni, mint az anabaptisták.⁸

Mert ezek nem szeretik a közönséges megmaradást, hanem inkább gyűlölik azt. Méltók most is azok a büntetésre, akik azt követik. Mert miképpen aki a meszet, fővenyt⁹ ki akarja vájkálni a kövek közül, oka annak, hogy a kőfal leomoljon, azonképpen aki a törvényt megszagatja, oka annak, hogy a gyülekezet is elbomoljon és elvesszen.

2. Másodszor innét tanuljuk meg, hogy a tisztviselőkön áll minden gyülekezeteknek, városoknak megmaradása vagy elveszése. Mert ha ő a kötelet, a törvényt jól megőrizi épen, hogy valamint meg ne szakadjon, ismét a gyülekezetnek is jól lesz dolga. De ha a kötélén, törvényen semmi gondja nem lesz, a társaság meg nem maradhat. Honnat mindezekből eszedben vehed,¹⁰ miben álljon a magisztrátusnak tiszte és fő gondja, mind azt, miért neveztessek közönséges személynek. Mert vigyáz és vagyon gondja arra a dologra, hogy a gyülekezetet egybekapcsolja és tartja.

3. Harmadszor innét tanuljuk meg, hogy a magisztrátus nemcsak szükséges, becsületes személy, mert ő a békességnek őrzője, a megmaradásnak oka. Ez az oka, hogy az Írás a bírákat, fejedelemséget isteneknek mondja Psal. 81[(82):1]. Áll az

Isten az istenek gyülekezetiben. Az istenek között ítéel. Ibidem ego dixi dii estis.¹¹ Mert miképpen az Isten fő oka mindeneknek és az egész világnak megmaradásának, azonképpen Isten után a bírák okai a megmaradásnak. Aztán miképpen az Istennek hatalma vagyon reá, hogy akiket akar, megbüntet, akit akar, megtart, azonképpen adatott a bíráknak hatalom mind a megbüntetésre s mind a tartásra. Tehát nem ok nélkül hasonlítja, sőt nevezi az Írás ezeket isteneknek. Méltók azért a tisztességre, a becsületre. Valakik pedig vagy meg nem tisztelik, vagy megutálják a tisztviselőket, előttük járókat, de azok mind Isten s mind törvény szerint méltók büntetésre és gyalázatra.

Mond Mózes a második cikkelyben: Hogy ítéeljék a népet. etc.

Immár azt jelenti meg, micsoda legyen fő tisztük a tisztviselőknak. Nem ok nélkül mondja egy bölcs, hogy sem az estéli, sem a hajnali csillag nem fénylik úgy, mint az igazság.¹² Mert miképpen amaz a csillagok között, azonképpen ez is a jóságos cselekedetek között leginkább tündöklök. Noha pedig ez minden rendbeli embereknek szükséges, de főképpen a bíráknak, nemcsak azért, hogy a bölcsék mondása szerint minden jóságokat magában foglal,¹³ de hogy e nélkül tisztükben semmiképpen el nem járhatnak. Innét vagyon a törvénytételről való tudomány, avagy ennek nevéből neveztetik.¹⁴ Ez az oka, hogy az Írás mindenkor inkább összekapcsolja az ítéletet az igazsággal. Ítéletet – úgymond – és igazságot cselekedjetez etc. Mert az ítélet nem

lehet igazság nélkül, mert ami anélkül vagyon, nem ítélet.

Nam az magyar is azt mondja: törvény s igazság.

Két dolog kívántatik pedig, hogy a bíró igazat ítéljen. Egyik, hogy az igazságot megismerje, másik, hogy kiszolgáltassa. Ahhoz, hogy megismerje, okosság, bölcsesség és tudomány szükség. Mert egy az, hogy az igazság homályban fekszik nagy gyakorta s nem minden láthatja meg. Más az, hogy némely ravasz emberek úgy meghomályosítják, hogy nehéz megismerni, hol és melyik az igazság. Ez az oka, hogy az Írás mindenütt a bírától bölcsességet kíván. Mikor a Mózes ipa,¹⁵ Jetro parancsot ada néki, hogy bírát választana a nép között, Exod. 18[:21–22], azt mondá: Kéress az egész nép között bölcs férfiakat, kik félik az Istent, akikben igazság vagyon és gyűlölik a fősvénységet. Deut. 1[:15] Azt mondja Mózes: És választék az egész nép közül bölcs és nemes férfiakat, kiket hadnagyokká tevék köztetek. Mikor Salamonnak megjelenék az Isten, azt mondá: Te Uram királyjád tettél engemet te néped közt, ki oly számlálhatatlan, mind a földnek pora. Adj azért énnekem bölcsességet és értelmet, hogy ki s be járhassek a te néped előtt, mert kicsoda ítélheti meg a te népedet igazán, aki ilyen sok [1Kor 3:7–9]. Érti vala Salamon, hogy az ítélethez bölcsesség kell, azért kíváná azt az Istentől.

1. Honnét tanuld meg, hogy olyanokat kell választani tisztségviselőkké, akiknek Isten elmét s okosságot adott, mert a goromba, tudatlan a homályban az igazságot meg nem találhatja, e

nélkül pedig minden tiszte és magaviseleése semmirekellő.

2. Másodszer kívántatik a bírótól, hogy az igazságot ne csak ismerje, hanem ki is szolgálta. Hogy pedig a bíró az igazságot ki ne szolgálta, két dolog tartóztathatja. Egyik a személyválogatás, másik az ajándék. Ezt azért tiltja tőlük s mond: Ne nézz személyre, se ajándékra. [Deut 16:19] Gyakor helyen tiltja az Isten a személyválogatást. Lássuk meg azért, micsoda a személyválogatás. A személy nem is magát jegyzi az embereket, hanem a környülük álló dolgokat, mint a szépséget, rút ábrázatot, a szegénységet, gazdagságot, hatalmasságot, erőtlenséget, atyafiúságot, idegenséget, barátságot, gyűlölséget és egyéb efféléit.

Mikor azért az Isten tiltja a személyválogatást, nem azt mondja, hogy egyiket a másiktól meg ne válasszuk, mert e nélkül az emberi társaság csak zűrzavar lenne, se hogy ne ismerjük az emberekben ezeket a jegyeket, mert azért vagyunk okosságunk, hanem, hogy az igazságnak kiszolgáltatásában efféle tekintet el ne nyomjon az igazságtól, hanem akik egyaránt vétkeznek, egyaránt büntetessenek.

Mint hogy egyaránt való lopásért az idegent felakasztanád, a városbéli feledet csak kiperengéztetnéd,¹⁶ így személyválogató lennél. Nem lön személyválogató amaz Zaleuchus, ki mikor olyan törvényt tött volna, hogy aki paráznaságban találtatik, mind a két szeme kivájattassék, először is az ő fia találtatik abban a vétékben és, hogy a törvénynek ereje megmaradjon, egyik szemét ő

magának, egyiket a fiának vájatta ki.¹⁷ Nem lön személyválogató amaz római imperátor Manlius Torquatus, ki mikor feje elesése alatt megtiltotta volna, hogy ő híre és akaratja nélkül senki ellenséggel bajt ne víjon, a fiának, aki ez ellen cselekedett vala, fejét vétette.¹⁸

Vedd eszedbe, hogy a személyválogatás a törvényben főképpen függ nem a vétkeknek meg nem ismeretében, hanem a ki nem szolgáltatásban, azaz mikor látja a bíró és érti a bűnt és a büntetést is, de vagy atyafiságra, vagy barátságra tekintve nem szolgáltatja úgy, amint illenék a törvényt. Az pedig nem személyválogatás, mikor inkább megbüntetik azt, aki valamely fő ember ellen vétett, hogy nem valamely köz ember ellen. Mert itt tekintik meg a bűnnek mivoltát és súlyosságát. Mert nyilván vagon az, hogy többet vétkezik az, aki bírójára, fejedelmére, atyjafiára támad, hogy nem mint aki valami köz vagy ismeretlen emberre. Azért ugyan nagyobb büntetést is érdemel. És nem itt vagon a személyválogatás, hanem mikor az egyenlő vétket valamire tekintve nem egyenlőképpen büntetik meg. Ez pedig a bírónak bölcsességén áll, hogy jól meglássa, kiknek vétkek egyenlő és kiknek nem.

Második dolog, aki az igazságtól eltéríti a bírakat, az ajándék. Azt mondja azért: Ne végy ajándékot, mert az ajándék megvakítja a bölcsenek szemüket és elfordítja az igazaknak beszédét. [Deut 16:19] Nem szükség erre sok magyarázat, mert mindennap szemünk előtt forog ennek bizonyos volta. Vajon s kinek lehet oly

nagy hamissága, kit le nem nyomhatna az ajándékkal? Kinek vagyon oly nyilvánvaló igazsága, hogy ha hamis gazdag ellen vagyon ügye, elé mehessen vele dolgában? Bizony igazán mondja itt a próféta, hogy megvakítja az ajándék a bölcseknek szemüket, mert vagy az, hogy ugyan nem igyekeznek rajta, hogy megismerjék az igazságot, amikor egyik fél kidugja szemüket, vagy azon elmélkedik, mint szépítesse a hamisnak dolgát, vagy ha szintén látva is az igazságot, ki nem szolgáltatja. Ezért monda Salamon Prov. 17[:23]: Az istentelen kebelében teszi az ajándékot, hogy elfordítsa az igazságnak ösvényét.

Az igaz bírónak azért amint a személyválogatástól, azonképpen az ajándéktól is idegennek kell lenni. Ezt akarván az igaz ítéletnek képét kiábrázolni, kiírni, még amaz Thébas városbeliek¹⁹ is azt szokták cselekedni, hogy a fejedelem ül egy secel²⁰ székben, de vakon – írják –, körülte ülnek az assessorok,²¹ polgárok és mindenik csonka. Előttük vagyon egy oltár, amely körül ülnek.²² Az oltár azt jegyzi, hogy az Istennek igazságára, a hitre, akire megesküdtének, hogy igazságot szolgáltatnak, nézzenek a törvénytételben. A bírák vaksága nem azt jegyzi, amint némelyek bolondul magyarázzák, hogy ha a bíró tudná is a hamisságot, de ha a bizonytságot be nem hoznák, hallgasson, és láthatlanná, hallatlanná tegye, amit tud. Mert az Isten ellen való hamisság. Hanem azt jegyzi, hogy ne tekintsen személyre, ne nézze azt, hogy egyik gyanútlan, a másik cudarságban vagyon, hanem ha egyaránt

vétkeztenek, egyaránt büntesse. A polgároknak csonka keze pedig azt jegyzi, hogy ajándékokat ne vegyenek.

Ezekből immár érted, mi legyen a bírának tisztük. Tudniillik, hogy igazán ítéljék a népet, amint újólág mondja Mózes. Az igazságot igazán kövessed. Azt megcselekedheti a bíró s törvénytevő, ha bölcs leszen és amaz fő akadályt, a személyválogatást és ajándéktételt elkerüli. De ezek soha senkiben meg nem találtathatnak, hanem csak abban, aki istenfélő. Ez az oka, hogy mind Jetro pap azt hagyá Mózesnek, hogy istenfélő bírakat válasszon, mind pedig Josephat felől azt olvassuk 2Paral. 19[:5–7], hogy akkor Judának minden váarasában bírakat rendelt volna. Azt mondá nékik: Meglássátok, mint cselekesztek, mert nem embereknek, hanem Istennek cselekedetit cselekeszitek, és valamit ítéltek, veletek vagyon és leszen az Úrnak féelme bennetek. Mert ugyanis az Úrnak féelme ad az embereknek bölcsességet. Amint megmutatja a Salamon példája, kiről oda fel szólánk. Jób 28[:28]. Ezt mondá az Isten az embereknek. Íme az Úrnak féelme a bölcsesség, és a gonosztól való eltávozás az értelem. Psal. 120. Eccl. 1[:7]: A bölcsesség kezdete az Úrnak féelme. A Sirak fia cap. ult. azt mondja: Hogy az Úrtól könyörgése által nyerte a bölcsességet [Sir 51:22]. Jac. 1[:5]. Ha valamelyiktek bölcsesség nélkül szűkölködik, kérjen az Istentől, ki bőven ad mindeneknek és fel nem veti.

Ez személyválogatástól és ajándékvételtől is csak az Istennek féelme tartóztatja meg az

embert. Mert az nem mer [...] törvényt tenni és nem meri az adományért az igazságot eltemetni, aki elhitte, hogy az Úr mindeneknek álnokságát jól látja. De főképpen a törvénytevőknek, mert közöttük ül és vélek ítélek. Azt mondja Dávid és elhitte, hogy idővel számot vesznek tőle, mint viselte a tisztet. Azért bizony csak az istenfélő alkalmas a törvénytételre és tisztnek viselésére.

Honnét a tanulság három: Hogy mikor tisztre választunk valakit, soha semmire inkább ne tekintünk, mint az Isten félelmére. Ha látjuk, hogy az Istent szereti, az ő igéjét szorgalmasan hallgatja, az méltó bíróságra, polgárságra.

Az ilyenre reá bizzad mind városodnak gondviselését, mind dolgaidnak, perednek eligazítását. Aki pedig istentelen és aki az Isten törvényét gyűlöli vagy semminek tartja, soha meg ne gondold, hogy az valami jót cselekedjék. Mert ha szintén valaha valami jót szól, művel is, nem egyébért cselekedik, hanem, hogy hitelt szerezzen magának, hogy annakutána nagyobb kárral és veszedelemmel cselekedhessék. Minden dologban jó, szükséges az egyenesség, de főképpen a közönséges dolognak igazgatásában és a törvénynek kiszolgáltatásában. Egyenlenség pedig nagyobb nem lehet, mint akik az Isten dolgában nem egyesek és akik egyik a másikat istentelennek, hamis vallásúnak ítélik. Mikor ezek mindenkor szemre vlnak,²³ egyik a másik ítéletét, beszédét el akarja fordítani és azt ugyan valami érdemes dolognak tartja, ha akivel a hitben nem egyez, avagy farkasnyakat vonat²⁴ és vele nem

egyez. Efféle visszavonás pedig a közönséges veszedelemnek oka.

Meglássák azért, felnyissák szemeket, akiknek méltóságuk és módjuk vagy a magisztrátusnak választásában, hogy egyenes szívű és lelkű embereket rendeljen a gyülekezetben. Mert ha különben cselekednek, csak zűrzavart szereznek és veszedelmet, kiért mind itt a világon, mind a jövő életben Istentől kemény büntetést szenvednek.

Harmadszor szól Mózes az igaz bírának jutalmáról: Hogy élhess és örökségül bírass etc. [Deut 16:20]

Minthogy az ember örül a jutalomnak és amiben hasznot nem érez, nem örömet munkálkodik, megjelenti jutalmukat az igaz bírának. Kettő pedig a haszon, kit mutogat. Első az élet, hogy élhess, úgymond. Nyíltan itt Mózes nem szól csak a világi hirtelen múlandó életről. Mert egy az, hogy nem igen nagy jutalom volna, mert micsoda ez az élet, hanem csak gond, bú, bánat. Nem illik pedig, hogy az Isten az ő híveinek csak ilyen alávaló jutalmat adjon. Más az, hogy nemcsak az igaz bírák, hanem a hamisak is élnek itt e világon. Tehát nem ígérne az Isten semmi nagyobb jutalmat a jóknak, mint a gonoszoknak szokott engedni, mert noha a hamis bírák e földön is szégyent vallnak néha és meglakolnak, mint olvassuk amaz Sisamnus felől, kit Cambises elevenen megnyúztatott és a bőrit az ítélőszékre vonatta, a fiát tevé helyébe bíróvá és meghagyá, hogy valamikor abban a székben törvényt tenne, akire vala vonva az atyja bőre,

hogy megemlékeznek róla, hogy ha ő is hamisan ítélt, ugyanazon lenne virága.²⁵

De azért gyakran a világon elszaladnak efféle hamis bírák és békességben halnak meg. Nem szól azért itt Mózes ez életről, ki köz mind az igaz, mind a hamis bírának, hanem arról, akit kiváltképpen ad az Isten a jámbor istenfélő bírának. Mert azt mondja szent Péter cap. 1. Eph. 4. Hogy az kegyesség mindenre hasznos és ígérete vagyon mind jelenvaló s mind a következő életre. Dan. 12[:3]. Akik bölcsék lesznek tündökölnek, mint a mennynek fényessége és akik igazságra tanítanak sokakat, miképpen a csillagok, mindörökkön örökké.

Második. Hogy örökségül bírják a földet, kit az Isten ad nékik. Ez immár nézi a külső és testi áldást, mert az Isten noha sanyargatja néha az övéit, de soha teljességesen el nem hagyja. Ezért mondá Dávid Psal. 36[:25]. Ifjú voltam s megvényhedtem, de nem látom, hogy az igaz elhagyatott volna és az ő magva kenyeret koldult volna. Hogy pedig olyan gyakorta emlegeti Mózes azt a földet, akit ígért volt a zsidóknak és annak ígéretivel édesgeti őket az Isten törvényének megtartására, oka az, mert a zsidó nép igen nagy éhen és szomjohon²⁶ tartja vala azt a drága földet, akire 40 esztendeig nem juthattak vala, hogy tejjel-mézzel folyó föld vala. És mint-hogy a külsőhöz inkább kap az ember, amint megtapasztalhatjuk, hogy nem mint amit elméjével megfoghat és későn eljövendőben tartja.

Ez az oka, hogy a földön való boldog állapotjuknak ígéretivel serkengeti őket.

Vagyon pedig minékünk is tejjel-mézzel folyó földünk, ahol az Úr jó kedvéből beszállított és megtelepített. Tudjuk azért, hogy Ő felsége úgy teszen itt nyomossá és honunk úgy áldja meg életünket, ha az igazságot követjük és az Ő parancsolatjában járunk. Mert amit itt a bírácoknak ígér, ugyanazt minden híveknek ígéri és ajánlja. Holott azért értjük, hogy minden boldogságunk az Úrtól függ, csak egyedül járunk az Ő parancsolatiban, hogy holtunk után amaz vég nélkül való örömben mi is bemehessünk. Ámen.

2

Eccl. 10:1²⁷

A bölcs bíró tanítja az ő népét és az eszesnek urasága szép rendtartással vagyon.

Régi mondás: Magistratus virum declarabit.²⁸ Kinek igaz volta nemcsak innét tetszik meg, hogy a tisztviselés sokféle gondokat és vigyázásokat kíván, és ha ki, mit tud nyíltan, akkor elé kell venni, hanem abból is, hogy semmi cselekedeti rejtekben nem lehet. Mert az egyes és magában való emberek erkölcsét, magaviselését nem sokan tudják.

De a méltóságban helyezettett szintén olyan, mint a hegyen helyezettett város vagy az asztalon égő gyertya. Mindenek látják és mindenek szemében akad. Azért, ha miben vétkezik mindjárt akárki is eszébe veszi és megítéli. Nem ok nélkül mondják, hogy akkor válik meg, kiben mi vagyon. Mivelhogy pedig igen késő akkor magát embernek a tisztviseléshez készíteni, mikor im-

már elé kellene venni, ha mit tudna, illik mindennek jó idején elmélkedni a tisztviselőknek tisztéről és tulajdonságukról.

Halljuk meg azért, mire tanítson a bölcs e meghallott igékben: Elsőben megmagyarázza, kicsoda tulajdonsága legyen az igaz és jó tisztviselőnek. Avagy kicsoda és minémű az, aki igazán megérdemli az uraságnak állapotját és nevét? Másodszor azt mutatja meg, mely nagy ereje és hathatósága legyen az uraságban helyezettett személy erkölcsének és magaviselésének. Harmadszor mi legyen haszna és gyümölcse minémű, mind a tudatlan, mind az eszes méltóságviselő személy uralkodásának. Így szól azért:

A bölcs bíró etc. I. Pars.

Két dologban helyezteti az igaz fejedelemnek tisztét. A tanításban és a szép rendtartásban. Meg is mondja, mint vihesse ezeket végben. Ha bölcs és eszes leszen. De hogy ezt jobban megérthessük, szóljunk bővebben felőle. Noha mind a Szentírásban s mind a pogány írásban, sőt a közönséges szólásnak folyása szerint is gyakorta a bölcsesség és az eszeség egy értelemben és egyért véték. De ha valóban megvizsgálod, különb egyik a másiknál. Mert a bölcsesség áll az elmének éles voltában, amely gondolkodásokban és különb-különbféle tudományoknak értésében. De az eszeség az erkölcsnek egyenes voltában, magaviselésében és a tisztességes cselekedetekben.

A bölcsesség áll az igazságnak és hamisságnak értésében. Az igazság a jónak és gonosznak

megválasztásában. Illik azért a bölcs embereknek a városokat gubernálni, mert régen is sokféle bölcsek az emberi társaságnak gubernálásában forogtak. Szolón²⁹ athénásbeli törvénytudó volt. Chilo³⁰ Lakedémonnak³¹ fejedelme volt. Perian-der³² Corinthosban.³³ Sőt azt írja Plató, hogy akkor vagy a községnek boldog állapotja, mikor vagy az urak bölcselkednek, vagy a bölcsek uralkodnak.³⁴ Melyekből megtetszik, hogy nemhogy el kellene a bölcsességet szakasztani a társaságnak gubernálásától, de inkább az anélkül nem lehet. Ez az oka, hogy gyakorta az Istennek könyve mind a kettőt összekapcsolja, mint Gen. 41[:33], mikor József megmagyarázta volna fáraó álmát, mint vehetné eleit a következő veszedelemnek, így adá eleiben: Kerestessen – úgymond – a fáraó bölcs és eszes férfiakat, kiket egész Aegyptum földének fejedelmévé tegyen.³⁵ Salomon is azt kíváná az Istentől, hogy adjon neki bölcsességet, hogy igazán ítélhesse az ő népét.³⁶

Itt is a bölcs megkívánja a tisztviselőtől mind azt, hogy bölcs, mind azt, hogy eszes legyen. Igen szépen megmagyarázza pedig a két jószágnak tulajdonságát, mert azt mondja, hogy a bölcsességgel tanítani, de az eszességgel szép rendtartást kell a község közt szerezni. A bölcs bíró – úgymond – tanítja az ő népét. etc.

A tisztviselőknak szükséges, hogy tanítsák az ő alattuk valókat, mert néha nagy okát kell adni cselekedeteinek, vagy valami [...] szép beszéddel, okossággal kell inteni és a többit elhitetni. Aztán ugyan illendőbb is, hogy szép szóval hajtsa

inkább meg, hogynem erőszakkal kényszerítse. De akinek bölcsessége és okossága nincsen, sem az ő maga értelmét nem tudja kimagyarázni, sem mást az ő értelmére nem tud hajtani. Ezért kívánatlik a bölcsesség a bíróban. Emellett kívánatlik az is, hogy szép rendtartással éljen és moderálja³⁷ a községet, mert anélkül csak semmi. Erre való pedig az eszeség. Mert így szól a bölcs: És az eszesnek urasága szép rendtartással vagyon.

Itt immár nemcsak gondolkodás és beszéd, hanem munka és cselekedet kívánatlik, hogy amit bölcsen gondol és kimagyaráz, aztán végbevigye. Amely fejedelem ezt a két dolgot megőrizi, az ő tisztében igazán eljár és másnak is jó példaadó lehet. Így írja meg a bölcs az igaz fejedelemségre való személyt.

Innét az első részből mi két dolgot tanuljunk. Először, hogy aki uraságot, tisztet kíván, jó dolgot kíván, amint mondá szent Pál a püspökség felől,³⁸ mert a tisztviselés Istennek rendelése és amint bővebben megmagyaráztuk: e nélkül az emberi társaság semmirekellő és semmiképpen nem lehet. De aki efféle uraságra sóvárkodik, igen jól megrostálja magát és meggondolja, ha vagyon-e elég bölcsessége a tanításra és eszeségre, a jó rendtartásnak szerzésére. Mert amint hallod, a két dolog megkívánatlik a tisztviselő embertől. Szép dolog, mikor valakit megbecsülnek, sokan süvegelnek előtte, valamit parancsol, végben viszik, mindjárt meglőn. De mi nem könnyen adják azt, nem is minden alkalmas efféle állapotnak viselésére. Olyan a tisztesség. Az krodilus is elfut, ha úzik.

Olvasom Socrates felől, hogy mikor vette észébe, hogy némelyek igen vágyottak a tisztviselésre és némelyek a tanácsok közé akartak számláltatni, szóra fogták, és csak gyenge beszéddel addig kérdezkedett tőlük, hogy megmutassa nekik, hogy semmit nem tudnak, sem értnek ahhoz a tiszthez, akit viselni akarnak, és így amazok megszégyenlven magukat és előbbeni igyekezetüket, vagy teljességgel hagyták, vagy más időre halasztották, mikor ők is aztán alkalmasbaktak lettek az olyan állapotra.

Ezt cselekedjük azért mi is és jól meghányjukvessük magunkban, mennyire ér a lepel és mennyire érünk eszünkkel, úgy kívánjuk aztán azt, amire elegek vagyunk. Második orvosságunk ugyan innét legyen az, hogy mikor tisztviselőket választunk, tekintsünk nem fényes köntösére, avagy nemzetségére, gazdagságára, sem valami barátságra, hanem észére, bölcsességére és belső lelki javára. Mert a gubernálásban főképpen szükséges az elme és tudomány, sőt ennek oly nagy ereje vagyon, hogy még az olyan hivatalokban is, akikben úgy tetszik, hogy főképpen a külső erősség vagyon, sokkal hasznosb a bölcsesség. Mint a hadviselésben úgy tetszik, hogy inkább kívántatik az erő, hogy nem az ész. De maga bizony ott is hasznos az okosság.

Vaj ki sok eszes hadnagyok inkább verték meg okosságokkal, hogy nem fegyverekkel ellenségüket. Ezért mondja vala Cabrias hadnagy, hogy félelmesb és rettenetesb a szarvasoknak serege, mikor oroszlán hadnagya vagyon, hogy nem az oroszlánoknak serege, mikor számár a

hadnagyuk. Hiába ebben volna ugyan több erősség, hogynem mint amabban. Az evezés úgy tetszik, hogy erővel jár, de azt mondja egy régi bölcs poéta, Tetinus [?]: Sapiaientia gubernator torquet navim, non violentia.³⁹ Ha azért az ilyen dologban is feljebb való a bölcsesség, mennyivel inkább a községnek igazgatásában.

Nem azért mondom pedig, hogy a tisztviselőnek nem illik nemzetesnek lenni és gazdagnak, mert igen jó és hasznos a tisztviselő emberben, mert sokat nem vihet véghez a szegény, amit a gazdag és nemzetes. Hanem azt mondom, hogy fő tekintet legyen az észre s az elmére. Ha a gazdag és a többi mellette legyen, jó. De ha az elmének okossága meg nem legyen, ha annál gazdagabb is nemzetes nem volna is, nem méltó a tisztességes állapotra. Jobb egy bölcs szegény, hogynem egynéhány goromba gazdag. Mondanád örömet: olyant szemelnénk, amineműt mondassz, de ha nem találunk, meggyjünk.⁴⁰ Ugyan ne remélje senki, hogy olyant találhasson sohu,⁴¹ akiben semmi fogyatkozás nem volna. Ha azért szinte olyant nem találunk, amineműt keresünk és kívánunk, mégis keressünk olyant, akiben kevesebb fogyatkozás vagyon. Mert amint mondja egy pogány bölcs: Nemo sine crimine vivit.⁴² Látjuk ezt a mostani veszett világban is, hogy egyik inkább szégyenli a gonoszságot másnál és némely idegenb a gonoszságtól, hogynem mint valaki.

Tekintsünk kétfelé azért, és akit látunk, hogy közelb jár az igazsághoz, akit az Isten jobb lelkiismerettel és jobb bölcsességgel és eszességgel

látogatott meg, az olyant válasszuk inkább előljáróvá, hogynem mint a gorombát, ítélet nélkül valót. Nem oly elvetett fiai vagyunk mi is az Istennek, hogy sohul közülünk nem volna [...] (való) méltó csak, hogy a külső tekintetre ne nézzünk.

2da pars.

A második részében beszédének mond a bölcs: Amilyenek a népnek bíráik, olyanok a szolgálk is. etc.

Mint Salamon Prov. 29:[12]. Amely fejedelem örömet hallgatja a hazugoknak beszédét, minden szolgálkai istentelenek. Cic. lib. 3. azt írja de legibus, hogy valaminemű a városnak elei és a főrenden valók, de olyan az egész község is. Ez a vétek a fő népeken nemcsak azért ártalmasabb, hogy ő maguk gonoszok, de hogy egyebeket is megvesztenek és többet ártnak példájukkal, hogy nem bűnükkel. Efelett ugyan azt írják: Totus ad exemplum regis componitur orbis.⁴³ Mert ugyanis némely ugyan azt véli, hogy ugyan jó valamit cselekeszik az ő előtte való és méltó azt követni.

Innét micsoda immár a tanulság? Az, hogy holott látjuk, hogy ilyen ragadó és hatható a tisztben, fejedelemségben helyheztetett embereknek erkölcsök, jól kétfelé tekintsünk, mikor előttünk járó választunk a tisztre, kinek akarják, hogy minden erkölcsé, magaviselése az egész országra, városra kiterjedjen. Jó az, hogy bölcs, eszes legyen, de ha erkölcsében nem dicséretes, alkalmatlan a méltóságra, mert minden erkölcsét kiter-

jeszti a községre. Vajon s mi tevé Izrael országát bálványimádóvá? Nemde nem az-e, hogy egy kis fizetéstől megijedvén és Roboámnak kemény feleletén megbosszankodván, Jeroboámot teszik királyjá? Ki őket az igaz Istennek ismeretéről elvoná, mely aztán lón utolsó veszedelmüknek oka.⁴⁴

Vajha csak egyebek felől olvasnók és hallanók ezt, nem mi magunk szenvednók. Ezelőtt csak húsz esztendővel említették volna előtted a jezsuitákat [...]. Sokan vagyunk, kik gyermekkorunkban soha sem barátot, sem misét nem láttunk vala, nem tudtuk vala, micsoda a szentek vére etc. és egyéb efféle Isten ellen való bálványozás. De úgy tetszik, hogy immár nemcsak látjuk, hanem naponként fiaink is tanulják és kapják, hogy csak hasznot, tisztességet, uraságot kaphassanak utána. Ilyen nagy ereje vagyon az előttünk járó példájának. Ami pedig az országban legyen, a városban is az szokott lenni. No azért mind ország s mind város s mind föld népe olyan tisztet válasszon, akinek magaviselése, erkölcs, esze, elméje helyén legyen. Mert ha egyszer fejedelemmé, tisztté választod, biztonnyal tudjad, hogy úgy kell táncolni, amint a sípot fújják mindeneknek. Késő aztán bánkódni az elmúlt, visszahívhatatlan dologon. Ezek mind arra valók, hogy a fejedelemség és tisztviselőknak választásában szemesek legyünk és ne csak belebotoljunk, hanem jól meghányjuk-vessük magunkban, mi következhetik belőle, ha imezt vagy amazt felemeljük. Lásd meg, ha bölcs-e vagy eszes-e, ha jó módjával moderálhatja-e a gyülekezetet s országot.

Mert bizonytalannal elhiggyed, hogy nem játék, sem álmodozás volna a tisztbéli embert választani, és ha az Isten arra int, hogy a választók közt légy, lelkiismereted, Istenedet megtekintsd és szorgalmasan könyörögj és elmélkedjél, hogy adjon oly elmét, gondolatot, hogy olyra menjen voxod,⁴⁵ aki a közönséges hasznot, csendes megmaradást és mindeneknek előtte az Istennek tisztességét és nevének dicséretét kövesse és szeresse. Mert ha különben cselekeszel, bizony az Isten is megront és te is későn kezded bolondul jajgatni gorombaságodat.

3tia pars.

Következik harmadik része beszédemnek: s mond a bölcs: A bolond király elveszti az ő népét. etc.

Ez igékben immár azt adja előnkben, micsoda haszna és gyümölcse vagyon a jó és gonosz fejedelmeknek uralkodásának. Vedd eszedben pedig, hogy néha sok egyéb jutalmi is vagynak a jó és gonosz gubernálásnak. Itt emlékezik a Sirach fia csak arra, ami fő, kit, hogy megérthess, tudjad, hogy a fejedelmek, mind a pogány s mind a Szentírásban, a pásztorokhoz hasonlítottak, és annak neveztetnek ποιμενας λαοσ.⁴⁶ Az Úristen is gyakorta, a prófétáknál, kiváltképpen Dávidnál és Ezekielnél mondja magát az ő népének pásztorának.⁴⁷ Krisztus Urunk is Jo. 10[:11] Pásztornak hívja magát.

Mert miképpen a jó pásztornak, fejedelemnek a tiszte, hogy az ő nyáját oltalmazza, jó helyen le-

geltesse, azonképpen a jó fejedelemnek tiszte az, hogy az ő alatta valóit oltalmazza, táplálja és megsokasítsa, többítse, ne apassza országát. Nagyobb vétket azért a fejedelem, tisztviselő nem cselekedhetik az ő hivatala ellen, mint ha az ő alatta valóit elveszti, megnyomorítja és elfogyatja. Valahol azért a nép nem épül, látod, hogy nem sokasodik, hanem inkább pusztul, tudjad, hogy nincs ott jó fejedelem, úr és tisztartó. Immár innét könnyű megérteni a második cikkelyt. De az eszeseknek értelmek miatt megszaporodnak a városoknak lakói.

Mert ha a bolondság oka a pusztulásnak, az eszeség oka legyen a gyarapodásnak. Az eszes gondviselők alatt pedig szaporodik a nép, mert olyan helyt a gazdag nem meri nyomorgatni a szegényt, a hatalmas az erőtlent. A gonosztevők megbüntettetnek, de a jámboroknak tisztességek, becsületük vagyon. Ezt pedig ugyan te magad megtapasztalhasd, hogy amely országnak, városnak eszes előtte járója vagyon, a nép bővelkedik. Azt olvasom Athénas városa felől, hogy mikor jó tanács és gondviselői voltak, csak az egy városban több volt tízezer háznál. Most pedig Constancinapoltól elválva,⁴⁸ talán egész Görögországban sem találnál annyi népet, mint akkor csak az egy városban. Több példákat is hozhatnék elő Magyarország felől, de most nem szükség.

Summa, hogy mind boldogságok, s mind veszedelmek az országoknak Isten után függ, főképpen a fejedelmeken, bírákon, amint érted. Mindezekből azért tanulságunk az, hogy Istennek hozzánkvaló jó kedvének jele ez, hogy nekünk

azt megengedte, hogy közülünk olyan tisztet, fejedelmet választhatunk, aminéműt szinte szeretünk. Meglássuk tehát, hogy az Isten ajándékával jól éljünk. Azaz ne tartsuk játéknak az fejedelem, bírák választását, mert ezzel magunknak mind boldogságot s mind veszedelmet hozhatunk. Tudjuk meg hát az Isten ígéje mint írja előnkben a bírakat, fejedelmet. Azt hallod, hogy annak bölcsnek, eszesnek kell lenni etc. Azért meggondoljuk, kit választunk, mert valaminéműt választunk, de annak erkölcsse kiterjed, vagy jó vagy gonosz legyen. Amíg azért kezünkben a gyeplő, szabadságunkban vagyon, kétfelé tekintünk és jó idején, mit kelljen cselekednünk, meggondoljuk.

3

1 Cor. 8⁴⁹

A tudomány felfuvalkodtat, de a szeretet épít. Ha valaki láttatik magának valamit tudni, az olyan ember még semmit sem tud (úgy), amint kellene tudni. Hanem aki Istent szereti, az ilyen ember Istentől megajándékozott volt értelemmel és tudománnyal.

Az Úristen természet szerint az emberekbe beoltotta az tudománynak szeretetét és kívánságát. Amiképpen igazán mondta egy bölcs.⁵⁰ Ez az oka, hogy sokan ennek keresésében és megnyerésében helyhezítették minden boldogságukat. Kik közül némelyek e világi külső dicsőségeket, gazdagságokat elhagyták, némelyek teljes min-

den életek folyásában csak búdostanak, némelyek kemény, nyomorult állapotra adták magukat, csakhogy tudományt, bölcsességet szerezhessenek maguknak és találhatnának. És noha azt mondták, hogy az ember az munkára és a kemény tanulásra született, de mindazáltal feljebbvalónak ítélték a tudományt mindenkor a munkálkodásnál és a cselekedetnél. És jóllehet egyéb dolgokban inkább mindenkor a tudatlan község egymással ellenkezik a tudósoknak ítéletével, de ebben egyet értenek. Mert a goromba ember is becsüli és csudálja a tudományt, a bölcsességet, a tudós embereket szereti és magasztalja. Nem csoda tehát, ha valaki a becsületes dolgokban, avagy vagyon valóban, avagy az ő ítéleti szerint részes, ha magában dicsekedik, és magát egyebeknél boldogabbnak és gazdagabbnak tartja. Mert amint mondja Sal. Eccles. 2. v. 13.⁵¹

De minthogy, ami mentől drágább, attól veszedelemesb az azzal való gonoszul élés. Igen eszesen kell viselni annak magát, aki tudományak ajándékával fel vagyon ékesítve, hogy azzal gonosz végre ne éljen. Tanítja annakokáért Pál apostol e meghallott igékben a korinthusbelieket arra, hogy az Istennek fő ajándékával mint kell élni és miképpen kerülhetni azt el, hogy haszontalan vagy káros ne legyen, és inti arra, hogy az ő tudományukkal és bölcsességükkel se maguknak, se másnak kárt ne tegyenek és az Istennek ajándékával gonoszul ne éljenek. Mely intésre az apostolnak ada alkalmatosságot azoknak a korinthusbeli keresztényeknek cselekedete, kik minekutána az apostoloktól megtanulták

volna, hogy nincsen több az egy Istennél és az nem tiszteltetik valami faragott és öntött képekben, ábrázatokban, a pogányoknak – akik között ők laknak vala – bálványukat semminek tartják vala, tudván azt, hogy noha amiből a képek állanak, aranyból vagynak, mert látják vala a köveket, fákat, de amit jegyeznének és ami végre azt tisztelnék a pogányok, az semmi és ugyan nincs. Mert nincs több az egy igaz Istennél. És azért ehhez az ő tudományukhoz és bölcsességükhez bizván, ha mikor valami ismerői, baráti hívják vala őket a bálványoknak tett áldozatoknak lakodalmára, elmennek vala, és ott nagy bátorsággal esznek és isznak vala. De nem veszik vala eszükben, hogy az ő tudományuk igen ártalmas, és mind a keresztényeknek s mind a pogányoknak botránkozást hoz vala. Mert a gyöngé hitű keresztények, mikor látták, hogy afféle tudósok a bálványok templomában lakoztak, a keresztény tudománynak igazságában kételkedtenek vala, és sokan a bálványimádásra tértek. A pogányok pedig, akik az ő értelmükben megerősödtenek, látván, hogy a keresztények ő jelenlétükkel az ő vallásukat javallják. Annak-okaért Pál apostol látván, hogy az ő tudományukkal nem jól élnek, disputál a tudományról és megmutatja, mely veszedelmes és káros legyen a bölcsesség, ha eszesen és jó végre nem él valaki vele. Vagyon pedig a megmagyarázott igéknek három cikkelye. In primo⁵² megjelenti a pusztá, csak ő magában való tudománynak káros és veszedelmes voltát, mikor így szól: A tudomány felfuvalkodtat etc. In secundo,⁵³

miképpen ismerhesse meg az ember vagy magában, vagy másban a haszontalan tudományt, megmutatja, mikor így szól: Ha ki pedig alítja,⁵⁴ hogy valamit tud, nem tud semmit úgy, amint kellene. In tertio,⁵⁵ miben álljon az igaz és hasznos tudomány, megtanít, mikor azt mondja: De ha ki szereti az Istent, az megtaníttatott tőle.

Szóljunk renddel mindenik cikkelyről és lássuk meg azokban, micsoda tanulságok adattatnak élénkbe. Így szól az apostol: A tudomány felfuvalkodtat, de a szeretet épít. Nincs általább és könnyebb út valaki dicsekedésének megrontására, mint ha annak, akivel pipiskedik,⁵⁶ haszontalan és értelmetlen veszedelmes voltát röviden megmutatjuk. Így mikor egy kegyetlen fejedelem egy bölcs embert halállal fenyegetne, felele: Bezzeg hatalmas vagy, hogy annyi erőd vagyon, mint a fényes bogaracskának.⁵⁷ Érti amaz zöld aranyas bogaracskákat, kik a fa levelein teremnek, és ha megisszák, meghal ember tőle. Így ha valaki gazdagságában dicsekedik, azt mondhad: Crassust az ő kincse veté ki.⁵⁸ Szintén azonképpen cselekedik Pál apostol. Mert mikor a korinthusbeliek hányának-vetnék tudományukat, annak ártalmas voltát megjelenti. Mintha azt mondaná: Bezzeg fő dologgal dicsekedtek, nem tudjátok-é, hogy a tudomány, a bölcsesség ő magában kevélyé teszi, felfújja az embert. Aminek pedig ártalmas gyümölcse vagyon, azt nem illik jónak tartani. Azért ha dicsekedni akartok, másban, avagy másképpen dicsekedjétek. Hogy pedig a tudomány és bölcsesség akaratossá, kevélyé teszi az embert, mind a példák s mind

pedig sok ékes sentenciák⁵⁹ megmutatják. Olvassuk pedig Jo. 9[:34], hogy mikor amaz vakon született ember – kit Krisztus Urunk meggyógyíta – a farizeusokkal disputálna, mondának neki: Te teljességgel bűnben születettél, s mégis minket akarsz tanítani? Kajafás is Jo. 11[:49–50] azzal pirongatta meg a többi: Ti, úgymond, semmit nem tudtok, azaz gorombák és énhozzám képest tudatlanok vagytok. Meg nem tudjátok gondolni, hogy jobb egy embernek meghalni a népért, hogysémmint az egész nép vesszen el. Ilyen vala amaz Akhitófel is, ki annyira felfuvalkodott vala bölcsességében, hogy az ő tanácsának megutálását el nem szenvedhette, hanem mérgében felakasztá magát.⁶⁰ De erre nem szükség sok példát hoznunk, holott mindennap ebben eleget látunk. Csak említek két bölcs embert még, kik nem régen éltek. Egyiket Picus Mirandulanus,⁶¹ ki minden tudományokból írt vala 900 propositiókat, kikről Rómában mind e világ előtt akart disputálni és az orationak végében, kit akkor el akart mondani, azt írja: Volui hoc meo congressu fidem facere, non tamen quod multa scirem, quam quod scirem, quam multi nesciunt.⁶² Hogy ez tudós volt, senki nem tagadhatja, hogy felfuvalkodott volt, ő maga vallja. Az másik Sebastianus Castellio, ki egy könyvében Calvinus ellen azt írja őmaga felől, hogy őtet kevélyé és akaratoszá tette volt a nyelveknek és egyéb tisztességes mesterségeknak tudása.⁶³ Tehát érted, hogy igaz, amit itt mond az apostol: Scientia inflat.⁶⁴ Mert nehezen mehet a tudós ember

arra, hogy más ítélete alá vesse magát. És amint írja egy poéta:

*Aurum, et opes, et rura donabit amicos
Qui velit ingenio cedere, rarus erit.*

Martialis⁶⁵

Nem ok nélkül mondja tehát ezen apostol Rom. 12[:3]: Mondom mindnyájatoknak, hogy senki feljebb ne eszkeskedjék, amint illik, hanem bölcselkedjék józanon. Ezért mondá Salamon is Eccl. 1: A sok tudományban, bölcsességben sok harag, bosszúság vagyon. Act. 26[:24] Azt mondá Festus is Pálnak: Bolondoskodol Pál, a sok tudománytól ugyan meghúlt a fejed. És gondolkodhatunk felőle, hogy netalán a Salamon bálványimádásra való hajlásának is vénségekor a sok tudomány volt oka, mert netalán ő is, amiképpen ír itt az apostol a korinthusbeliek felől, azt gondolta, hogy tudta ő is, hogy csak egy az Isten, és a bálvány semmi. Ezért engedte meg a pogány ágyasainak, feleségeinek, hogy ámbátor építtessenek templomokat, oszlopokat az ő hamis isteneknek is. De mindazáltal az Írás kárhóztatja érte. Ezek arra valók, hogy bölcsességben és tudományban felettébb ne bizzunk, és a mi okos elménk után ne induljunk.⁶⁶ [...] is igen bölcs, amint írja Mózes Gen. 3. Sőt görögül az ő neve tudóst és bölcszet teszen: [...]. Igen kevély és gonosz. Ne dicsekedjék tehát a bölcs az ő bölcsességében.⁶⁷ Itt mindazáltal vedd eszedben, hogy nem illik a bölcsességet teljességgel kárhóztatni, mert Istennek igen drága ajándéka, és

anélkül sem külső társaságban, sem az Istennek igazságában jó módjával és hasznoson elő nem mehetünk. Nem gonosz azért ő magában a bölcsesség, hanem az emberek gonoszok, kik azzal nem jól élnek. Mert mikor látják, hogy őbennük több értelem vagyon, egyebeket hozzájuk képest megutálnak. Azért az emberek vétké, nem a tudományé, hogy felfuvalkodnak a bölcsek. Azt nem tagadhatjuk, hogy alkalmatosságot nem adna a tudomány a kevélységre. És miképpen, aki síkon jár, nehezen kerül el, hogy el ne essék, azonképpen aki bölcs, tudós, nehezen kerülheti el, hogy a nálánál tudatlanabbat meg ne utálja. Mit műveljünk,⁶⁸ ha a tudomány nélkül sem élhetünk és nehezen is kerülhetjük el, úgymint gyarlók, hogy a tudatlanabbakat meg ne utáljuk? Műveljük azt, amit a sík úton járók: nem bíznak a sima saru talpához, hanem vagy megpatkoltatják sarujukat, vagy pálcával segítik magukat. Azonképpen mi is ne bizzunk csak a tudományhoz, mert elejt, hanem támogassuk meg egyéb jószággal is, akik hasznossá, dicséretessé tegyék bennünk a tudományt. A több jószágok között pedig fő, ki a bölcsességnek minden fogyatkozását is elveszi és becsületessé teszi a szeretet, az egyebeknek haszna építése, mellyel ha meg-elegyítjük a tudományt, nem ártalmas, hanem felette hasznos lesz. Azért az apostol mint antidotumot,⁶⁹ orvosságot ellenében veti a kevély tudománynak a szeretetet. Mond: A szeretet pedig épít. Mintha azt mondaná: A tudománynak mérgét megölhed⁷⁰ a szeretettel. És ha azzal összezsátolod és kapcsolod, dicséretes lesz.

Tanuljuk meg azért, hogy noha a tudomány – ő szinte csak puszta magában – ártalmas, de a több virtusokkal⁷¹ együtt hasznos és dicséretes. Nem ok nélkül mondták a régiek: [...] ⁷² Azért ha, ki tudományában akar dicsekedni, megmutassa, hogy e mellette egyéb jószág vagy on benne.⁷³

Következik a másik része az apostol beszédének. Ha ki pedig alítja, hogy tud valamit, az olyan ember még semmit nem tud úgy, amint tudni kellene. Nincs a tanultságnak nagyobb ellensége, mint a magában való bizodalom. Mert aki elhitte, hogy tudós, bölcs, soha nem tanul. Mert egy az, hogy hiábanvalónak ítéli abban fáradni, ami immár nála vagy on, más az, hogy a tanuláshoz munka és sok fáradság kívántatik, kit igen örömet mindnyájan elkerülnénk. De mivel-hogy az embernek elméje igen kicsiny, élete igen rövid, amiket pedig tudnunk kellene, igen sok, és senki anyja méhéből magával nem hozza a tudományt, nem tudom én, kicsoda hiheti el maga felől igazán, hogy elég tudós, elég eszes, elég bölcs. Sőt tudjuk azt, hogy valamennyi híres-neves tudós emberek voltak e világon, magukat tudatlanoknak ismerték. Amaz Pitagorász⁷⁴ soha nem meri magát bölcsnek, szofiosznak mondani, amint az ő előtte valók szokták vala, hanem csak bölcsességszeretőnek, filozofosznak. Szolón, amaz Görögországbeli hét bölcsök közül a legfőbb, azt mondja vala: Γηράσκειν αἰεὶ πολλὰ διδασκόμενος⁷⁵ Amaz Szókratész pedig, kit az orákulum⁷⁶ minden embereknél bölcsőbbnek monda, azt hirdeti és vallja vala maga felől, hogy csak azt tudja, hogy semmit nem tud.⁷⁷ És

miképpen írja Plato. In apologia⁷⁸ azt beszéli vala az athénásbeli bírák előtt, hogy mikor őtet Apolló mindennél bölcsebbnek ítélte volna, elcsudálkozott rajta és el nem hitte. Mert – úgymond – én magam tudom vala, hogy semmit nem tudok. Azért elmenék, hogy hazugságban hagyhassam az orákulomot, a híres-nevezetes bölcsekhez, hogy azokkal beszélvén, kitetszenék az én tudatlanságom és az Apolló mondásának hamissága. De mikor beszélgettem volna azokkal a bölcsekkel, vőn eszemben – úgymond –, hogy ők teljességgel elhitték azt magukban, hogy ők igen tudósok. De nincs azért úgy, hanem még azokban is tudatlanok, akiben bölcseknek tartják magukat. Azért annyiból egymáshoz hasonlók valánk, hogy én is tudatlan valék, s ők is. De abban különbözünk vala, hogy ők elhitték vala maguk felől, hogy ők tudósok. De én, minthogy látom vala, hogy tudatlan vagyok, ugyan tudatlannak tartom és ismerem vala magamat és ekképpen mind szerrel eljárám⁷⁹ őket, s mind ilyeneknek találám. Aztán úgy kezdém gondolkodni róla, hogy azért mondott volna engem az Apolló mindeneknél bölcsebbnek, hogy én megismervén az én tudatlanságomat, nem tartanám bölcsnek magamat, mint a többi. Így beszélget ott Szókratész.

Mely példából megtetszik, hogy aki magát bölcsnek tartja, tudatlanságát jelenti. Mert aki régen mentől bölcsebb volt is, attól alázatosbban értett maga felől. Ezt pedig valaki ne ítélje hipokrizésznek,⁸⁰ mert ez ugyan úgy vagyon, hogy aki mentől többet tanul és tud, attól inkább észében veszi, mely sokban tudatlan és mint kel-

lene még tanulni. Nem ok nélkül mondja tehát itt az apostol: Aki pedig alítja magát, hogy tud valamit, semmit nem tud úgy, amint tudni kellene. De azért nem ez még az apostol mondásának szinte értelme. Mert nem akarja azt, hogy mindenekben tudatlannak tartsuk magunkat. Mert így, egy az, hogy a tanulástól elidegenítene. Mert mi haszon volna azért tanulni, hogy soha semmit ne tudjunk és ugyan tudatlanul maradnunk? Más az, hogy soha semmi értelemben, sem az Isten felől, sem egyéb dolgok felől ekképpen bizonyosok és tökéletesek nem lehetnénk. Aztán ugyan nem azt mondja az apostol, hogy aki alítja maga felől, hogy valamit tud, semmit nem tudna, hanem azt mondja, hogy nem tud úgy, amint kellene tudni. Szükség azért az apostolnak ígését, amellyel itt él, megpenderálnunk,⁸¹ hogy igaz értelmét az ő mondásának eszünkben vehessük. Vagyon itt egy görög ige, kinek értelmét igazban és értelmesben kifejezhetjük magyarul, hogynem deákul. Mert emez ige: δοξᾶν, noha gyakorta mind egyebütt s mint a Szentírásban annyit teszen, mint vélni, gondolni vagy tartani, de néha annyit teszen, mint alítani. Mint Matt. 3[:8]. Így szól Baptista János a zsidóknak: Ne alítsátok, hogy magatokban azt kellene mondanotok: Atyánk az Ábrahám. Holott ugyanezen ige vagyon, amely itt. Az alítás pedig [...] mint a görögöknél nyilván vagyon, nemcsak amikor valaki valamit vél, gondol, ítél, hanem valami kevélységet, akaratot jegyez, mint csak amaz köz szólásunk folyásából is megtetszik: Ez is alítja magát. Azt akarja azért az apostol mondani, hogy ha valamely ember

tudományában kevélykedik és hozzá képest mást megutál, ha szinte tud valamit is, de nem tud úgy, amint kellene tudni. Azaz haszontalan, hiábavaló, avagy ártalmas is annak tudománya. Gyakorta szokott pedig az esni, hogyha vagyon valakinek valami ajándéka és nem tud vagy nem akar vele élni, nemhogy használna neki, de sőt inkább kárára vagyon. Mert végy példát a fősvényekről, kiknek noha bő pénzüik, gazdagságuk vagyon, de vagy nem tudnak, vagy nem akarnak vele élni. Semmi a haszna és annyi, mintha náluk sem volna. Sőt mindeneknek szidalma alá vagynak vettetvén és gyakorta veszedelmet vonznak rájuk véle. Ilyen a tudomány is, kivel ha ki nem tud élni, vagy haszontalan nála, vagy ártalmas. Mert a tudomány és bölcsesség arra való volna, hogy annak haszna mindenekre kiterjedne. Aki pedig akaratos, csak maga hasznát, dicsőségét keresi, nincs másra, hanem csak magára gondja. No azért ez a jegy, kiről megismered a haszontalan vagy ártalmas tudományú embert, ha alítja magát, ha kevély, ha mást hozzája képest semminek tart, megutál. Ezért mondá ezen Pál apostol ide alá cap. 13[:1-3]. Ha mindenféle tudományom volna is, de ha szeretetem nincs, semmi vagyok. Lássuk meg azért másodszor, miképpen tanulhassuk és ismerhessük meg az igaz tudományt. Megtanít az apostol. Mond: Ha ki pedig szereti az Istent, az megtanítatott tőle. Ez igékben megmutatja az apostol, miben álljon és hol találtassék meg az igaz tudomány. Tudniillik az isteni szeretetben és az Istentől való tanításban. Hát aki bölcs és tudós akar lenni, az Istent szeresse és ne tulajdonítsa a

tudományt csak az ő okosságának és erejének, hanem az Isten ajándékának. Mert csak az tudós, akit az Ő felsége tanít. Nyilván vagy on ez mind a pogányoknál, kik az igaz Isten ismeretétől távol voltak, s mind a Szentírásnak tanúbizonyosság tételéből, hogy minden tudománynak és bölcsességnek kútfeje csak a mindenható Úristen [Ecc. 1:1]. És noha minden egyéb jóknak is Ő eredeti, kútfeje, amint Szent Jakab szól, de főképpen a bölcsesség kiváltképpen saját öröksége. Minden bölcsesség az Istentől vagy on és Ő nála volt mindenkor, és öröktől fogva ugyan. Rom. ultimo [Rom. 16:27]. Csak az egy bölcs Istennek a Jézus Krisztus által tisztesség és dicsőség adassék mindörökké. Ha azért az Úristen csak igazán bölcs, nyilván vagy on, hogy egyebünnett senki nem veheti. Mint vehetjük pedig el a felséges Úristentől a bölcsességet? Bizony nem erővel, mert mindenható, senki semmit tőle erőszakkal el nem vehet. Sem áron nem vehetjük, mert Őfelségéé mind az egész világ és annak teljes volta, semmi nélkül nem szűkölködik. Hát bizony soha egyéb módon meg nem nyerhetjük, hanem könyörgéssel, mint Salamon, neki való szolgálattal és hozzá való engedelmességgel. Így közöszülhetünk Őfelségével. Aki pedig minéművel társalkodik, olyanná válik Szent Dávid mondása szerint. Psal. 17[:25] Cum sancto sanctus eris.⁸² Hátha a bölcs Istennel közösségünk léssen, bölcsökké leszünk. Ez pedig úgy léssen meg, ha Őfelségét szeretjük. Mi légyen pedig az Istent szeretni, megmondja Szent János 1. Epist. cap. 5.: Az az Istennek szereteti, hogy az Ő

parancsolatját megőrizzük.⁸³ Mert az igaz szeretet nem nyelvvel való vallásban áll, hanem a parancsolatoknak megőrzésében. Mint mondá Krisztus Urunk Jo. 14[:15]: Ha engemet szerettek, azzal mutassátok meg, hogy az én parancsolatimat tartsátok meg. Ibidem⁸⁴ vs. 21–23. Ha azért az Istennek szeretete tészen bölccsé, az Istennek szeretete pedig az ő parancsolatinak megőrzése, amint bizonyítja Szent Dávid Psal. 18[:8]: Az Istennek törvénye makula nélkül való.⁸⁵ Ne keressük tehát a bölcsességet egyebütt, hanem az Ő szent törvényének, igéjének, parancsolatinak értekezésében, tudásában és azoknak megőrzésében. Itt a bölcsesség, nem e világi okos embereknek találmányokban, mesterségekben. Ahol pedig azt mondja az apostol: Ez taníttatott meg Ótóle.⁸⁶ Noha némelyek ez igéket magyarázzák, ez ismertetett meg, azaz ez jóvaltatott,⁸⁷ dicsértetett az Istentől, és e magyarázat ő magában jó és igaz is. Mert az Úristen azokat szereti, és mondja bölcsenek, akik őtet szeretik. És ha az régi pogányok is dicsekedtek, mikor az ő bálványisteni őket dicsérték és bölcsenek mondták, mint Likurguszt⁸⁸ és Szókratészt az Apolló. Mennyivel inkább dicsősége és igaz becsületi vagyon annak, akit az igaz Isten jóval és dicsér. Mondám, hogy noha e magyarázat jó és a betű el is szenved, de illendő, amint némely tudós, bölcs emberek eszekben vették, ez igéket a zsidó nyelvnek folyása és tulajdonsága szerint így magyarázunk: Ez taníttatott meg Ótóle. Mert az előbbi szentenciához inkább illik. Aztán igen szép tanulság is adatik itt előnkbe, tudniillik az, hogy az

bölcsességben és tudományban való növekedés nem a mi tulajdon erőnktől függ, hanem az Úrnak áldásából és oktatásából, mert csak azok tudósok, akiket Őfelsége tanít, hogy igaz legyen, ezen apostolnak amaz mondása: Mid vagyon, amit mástól nem vettél? Ha pedig mástól vetted, mit dicsekedel vele? Mert ember csak azzal dicsekedhetik, amit ő maga szorgalmatosságával, okosságával, munkájával keres és talál. Amit pedig mástól vesz, azt csak köszönje és hálaadással vegye, és bátor azzal senki ne pipiskedjék, azt ne hányja-vesse. Az igaz tudomány pedig csak Istentől vagyon, hát nem kell azzal kevélykedni. Ha pedig tudományában elhiszi magát, negédes. Higgyed és tudjad, az nem ismeri Isten adományának, hanem magának tulajdonítja. Afféle bölcsesség pedig, aki embertől vagyon, semmirekellő és nem illik, hogy becsületben legyen. Summája ezért a Szent Pál beszédének ez: hogy nem illik a tudományhoz, az bölcsességhez senkinek bízni és ragaszkodni, mert az őmagában csak felfújja, kevélységet szerez az emberben. Hanem az tudónak meg kell enyhíteni, temperálni, elégíteni atyafiúi szeretettel és egyebek hasznának keresésével. Ha pedig azt nem cselekszi, hanem alítja magát és egyebeket megutál, annál semmirekellő az tudomány és nem tud igazán, jó végre élni vele. De ha ki igaz tudományt akar magának szerzeni, szeresse az Istent, azaz, az Ő parancsolatait tudakozza, értekezze és megőrizze. És így léssen, hogy az Isten is őtet megtanítsa az igaz bölcsességre és a hasznos tudományra. A minden bölcsességnek ura és kútfeje igazgasson

minket az Ő szent igéjének megértésére és parancsolatának megőrzésére. Adjon erőt, hogy az igaz bölcsességet megtalálhassuk, és azáltal mind Őfelségét szolgálhassuk, s mind felebarátinknak hasznát kereshessük, és lelkünknek is üdvösségét megnyerhessük. Ámen.

4

Jer. cap. 21.

*Az Úrnak beszéde, mely lőn Jeremiáshoz, mikor küldé hozzája Sedechiás király Phashurt etc.*⁸⁹

Aki csak azt tudja, ami az ő idejében és éltében lett, mindenkor gyermek az. Mert amiképpen Jóbnál vagyon írva: csak tegnapiak vagyunk.⁹⁰ Szükség azért a mi atyáinknak és eleinknek és előttünk elmúlt embereknek is dolgait és cselekedeteit értenünk, hogy örök emberkorbeli eszünk lehessen, és mind magunknak s mind egyebeknek cselekedetét megítélhessük. Mert a históriáknak tudásából ez a hasznunk, hogy értvén egyebeknek maguk viselését, mi is hasonló dolgokról azon ítéletben legyünk. Sőt valaminek a kezdetit látván, a végét is jó idején már megtudhatjuk. Mert megszokott folyása e világnak nem könnyen változik meg. Hasonló eredetből hasonló kimenetelt kell várni.

A mi mostani állapotunkhoz pedig úgy ítélem, hogy hasonló, avagy bizony nemigen illetlen a Jeremiástól megíratott história, melyet most a keresztények meghallanak. Értekezünk annakokáért arról és lássuk meg, ha valami hasznos tanulságot vehetünk abból.

Loci praecipui.⁹¹

1. Szorgalmasan megírja a próféta e jövendelésnek minden környülálló dolgait, okát, idejét, módját, rendit és végét.

2. Az Úrnak rettenetes szentenciáját és bosszúállásának kiöntését igen kemény beszédekkel előszámlálja.

Az 1. részében az a fő tanulság ez. Minémű természete és tulajdonsága legyen a nyomorúságban és utolsó veszedelembé esett és gonosz és szófogadatlan embernek.

A 2. Mely szörnyű és rettenetes az Istennek haragja, mikor felgerjed azok ellen, akiket el akar veszteni.

AZ ELSŐ TANULSÁGRÓL

Így szól: Az Úrnak beszéde, mely lőn Jeremiáshoz.

Hogy ezeket jobban megérthessed, szükség megjelentennem, kicsoda és mi állapotban volt ez a Sedechiás, és mint volt akkor dolgok a zsidóknak, mikor ezeket írta Jeremiás. Ezt a Sedechiást tette vala Jeruzsálemben királlyá Nabukodonozor. Mert mikor az első Joachim király – ki ennek a Sedechiás királynak atyjafia vala – bátyja az egyiptombeli királyhoz kötötte vala magát, feljövén Babilóniából Nabukodonozor király, ez Joachimot meggyőzé népében, kit levágata, kit pedig mind őmagával össze rabságra vivé, és tevé királlyá ugyanennek a fiát, Joachimot, ki egy néven vala az atyjával. De ezt csak három hónapig hagyá a királyságban. Nabukodonozor

reaküldé és sokadmagával rabságra viteté Babilóniába, és Jeruzsálemet minden gazdagságátói megfosztá. Úgy tevé aztán helyében e Sedechiást királlyá, ki az első Joachimnak öccse vala. Ezt azért erősen megesketé, hogy neki hű lenne és tőle el nem hajlana, hanem ő neki adót adna. De ebben a hűségben marada Sedechiás csak nyolc esztendeig. A kilencedikben pártot üte hite ellen⁹² Nabukodonozorral, s frigyét köte az egyiptombeli királlyal. Ezt megértvén Nabukodonozor felkészüle nagy haddal Sedechiásra és megszállá Jeruzsálemet. Ennek előtte pedig Jeremiás mind ő maga s mind Baruch által – ki Jeremiásnak íródeákja vala – intette vala gyakorlatossággal mind a királyt és mind az ország népét, hogy a sok istentelenségnek, bálványimádásnak véget vessenek, mert általan véggel⁹³ elvesztené őket érette. Sőt arra is inti vala, hogy a babilóniai királlyal kötött frigyét fel ne bontsa, az egyiptombeliekhez ne bízzék. A király minthogy ifjú vala, úgy mint huszonegy esztendő, engedett volna is ugyan a próféta szavának, de a környüle való tanácsok esztét vesztik vala és minduntalan arra kérlelik vala, hogy elszakadjon a babilóniai királytól, mert az soha Júdeára többé nem jó. És ha szinte eljönne is az egyiptombeli király és a környülvaló népek megsegítenek őket, amaz⁹⁴ szégyent vallana. Efféle szókkal addig biztaták, kérlelék a királyt, addig járák a követségét Egyiptomba, hogy elszakada a babilóniai királytól. Hitét és frigyét megszégé. Úgy jöve azután nagy haddal Jeruzsálemre Nabukodonozor és megszállá a várost. És mikor immár keményen vínák a

várost és nehezen volna dolgok a zsidóknak, úgy küldte Sedechiás király követeket Jeremiáshoz, hogy tudakoznák az Úrtól, mint leszen dolgok, és ha vagyon-e valami reménység megszabadulások felől.

Innét már eszünkben vehetjük a megijedt embernek tulajdonságát. Azelőtt egynéhány esztendővel főgva mind kiálta, prédikála a próféta, de semminek ítélik szavát, csak csúfolják és ugyan meg is büntették érette. Immár most, hogy a körmekre égett, nem tudnak hova lenni, hanem akit azelőtt megvetettek vala, ahhoz folyamodnak és attól kérnek tanácsot. Mégpedig, hogy kedves legyen a követség, fő embereket bocsát a király hozzája, mind a külső s mind az egyházi rendek közül. Illik pedig az követségnek is rendit eszünkben vennünk. Így szólnak: Nabukodonozor, a babilóniai király harcol ellenünk etc. Mintha a próféta azt nem tudná vagy egynéhány esztendővel azelőtt meg nem jövendölte volna nekik, hogy így leszen dolguk. De ezt azért cselekszi a király, hogy mentse magát és a prófétánál elhitesse, hogy ez őnála újság, ettől mostan ingyen sem tudott volna félni.

Ugyan ilyenek pedig a hypokriták:⁹⁵ azelőtt, mikor jóidején megmondják nekik a reájok következő veszedelmet, csak fülök mellett bocsátják, semminek vélik, azt mondják, csak bolondoskodik, aki őnékik jó tanácsot ad. Mikor aztán a veszedelembe esnek, akkor is olyan kép-mutatók, azt tettetik, hogy ennyire nem értették, nem tudták, mert ha ezt meggondolták volna, különben viselték volna magukat. Azt mondják

azért immár a prófétának: Lássad, ha valamiképpen az Úr cselekedik velünk az ő nagyságos etc. Ez a második pajzsok a szófogadatlan és gonoszságban elmerült embereknek, hogy mikor immár a veszedelem rajtok vagyon, akkor tekintnek az Istennek hatalmas és kegyelmes cselekedeteire, akkor emlegetik, vitatják: Nam imekkoris, amakkoris – úgymond – ilyen s ilyen veszedelemből mentette meg az övéit, azért most is legyen velünk.

Hihető pedig, hogy itt Sedechiás néz az Úristennek egyéb sok csudálatos jótéteményire is, de főképpen az Ezechiás király idejebeli megszabadulásra. Mert akkor is az asszíriabeli király megszállotta vala Jeruzsálemet, de akkor is az Ezékiás királynak és Ésaiás prófétának könyörgésére egy angyalát bocsátá az Úr és száznolcvanötezert vágata le a Semacherib hadában egy éjjel, és így megszabadítá a zsidókat a pogány ellenségnek kezéből. Azt mondja azért itt is Sedechiás: Cselekedjék úgy velünk, amiképpen szokta Ő szent felsége csudálatosképpen az övéit megszabadítani a kegyetlen ellenségtől. De nem veszi vala eszébe Sedechiás, hogy nem vala olyan jámbor, mint Ezékiás, és nem érdemli vala úgy a segítséget, mint amaz.

Szinte így vagyon köztünk a véték, hogy igen tudunk arról emlékezni, hogy imekkor-amakkor mit cselekedett az Úr és mely csudálatosképpen verte meg az ő népére törekedőket. Sőt ugyan szertelenül kívánjuk, hogy mivelünk is így cselekedjék. De másfelől nem vesszük eszünkbe, hogy azzal sem tartozott volna az Úr, amit régen

művelt, hanem csak az ő irgalmasságából cselekedte. Más az, hogy akikkel jól tett, viszontag el is jártak az ő tisztekben, az Úr parancsolatja szerint éltenek, Ő szent felségének mindenben kedvét akarták keresni. Akik ilyenek, azok bízást folyamodhatnak az Úrhoz nyavalyájoknak idején és haszontalan nem leszen könyörgések. De Sedechiás nem ilyen vala, hanem istentelen, gonosz életű. Mégis az Úrnak régi csodatételit kívánja, hogy aszerint cselekedjék vele is, mint a régi jámborokkal.

Tanuljuk meg azért innet, hogy meddig időnk és alkalmatosságunk vagyon, mikor jámbor szolgálai által az Úr int pönitenciára, ne henyéljük el, ne tegyük haszontalanná, se ne nézzünk csak az Istennek hatalmasságára, csodatételire, és ahhoz való bízunkban menten menjünk a gonoszságban. Mert úgy vagyon, hogy az Isten irgalmas, kegyelmes, mindent cselekedhetik. De itt is meg kell gondolnunk, hogy ő szent felsége semmivel nem adós minékünk. Azért semmire nem erőltethetjük. Azért nem is szokta azoknak segítségét nyújtani, akik az ő intését megvetik és az ő parancsolatit hátrahagyván istentelen életben foglalják magukat. Amiképpen immár ez igéknek második részében megjelenti a próféta Sedechiás királynak.

Mert az előszámlált igéknek második részében ezek vagynak megírván: És monda Jeremiás nekik: ezt mondjátok Sedechiásnak, nem enged és nem könyörül rajtatok.

Ez a rettenetes szentencia, amelyet sújt az Úr búsultában a szófogadatlan embereknek fejekhez.

Vedd eszedbe pedig, hogy mikor az ember ellenségétől környülvétetik, három dologhoz bízhatik a megszabadulásában. Először, hogy ha szinte az ellenség több is, bízhatik az ő mellette valóinak vitézségekhez, jó legénységekhez és hadiszerszámanak, fegyverinek jó voltához. Mert ezt jól látjuk, hogy kevés jó legény gyakorta sok gaz, tudatlan népet meggyőz, és a jó fegyver is az hitvány készüllettel valókat megveri keményen. Ezt a reménységet az Úr kicsapja Sedechiásnak kezéből, mikor így szól: Megtompítom a ti hadiszerszámitok, sőt ellenetek fordítom. Bár ne bízzatok éles kardotokhoz, jó hadiszerszámitokhoz, mert kivonszom a ti szablyátoknak élit, s nem léssen semmi ereje pallostoknak, vitézségteknek. Másodszor bízhatik a hadakozó az Úrnak segítségéhez, mert nyilván vagyon, hogy amelyik fél mellett vagyon az Isten, az a nyertes, ha szinte készülletlen és kevesen vagyon is, övék a győzelem, mint Josué, Gedeon, Sámson és egyebeknek példája megmutatja. Ezt a bizodalmat is megvonsza tőlük az Isten, mikor így szól: És harcolok ellenetek kinyújtott karommal etc. Nem hogy megsegítenélek, de inkább én is ellenetek támadok, hogy ne csak kívül, hanem belül is ellenségtek legyen. Utolsó reménysége az ellenséggel vívónak az, hogy az ellenség megkönyörül rajta és ha megadja magát, megtartja, nem vágja le.⁹⁶ De az Úr ettől is megfosztja a jeruzsálembelieket, mikor így szól a próféta: És ennek utána azt mondja az Úr, adom Sedechiást etc. Ezekből azért megtetszik, hogy utolsó veszedelmet üzen itt a próféta által Sedechiásnak az

Úristen. Bizony dolog az, hogy mikor az Úristen akarja, akárminemű fegyvertelen nép győzedelmes.⁹⁷ Am Josué idején csak a trombitaszónak és kiáltásnak oly nagy ereje lőn, hogy a Jerikó városának erős kőfala mind körös-környül leomla. Gedeon a palackok ropogásával veszté el a medianitákat. Bethulia alatt az asszíriabelieket az Istentől reájuk bocsátott félelem ölé meg. Amiképpen azért a felfegyverkezett erőseket elveszti, fegyvereiknek éleit kivonsza, úgy az őbenne bizókat megtartja és megszabadítja. Mikor azért azt mondja, hogy megtompítja a szabályajoknak élit, amiképpen itt fenyegeti Sedechiást, senki ne reméljen ott győzedelmet. Valamikor valamely várost az Úr meg akar oltalmazni,⁹⁸ nem árthat annak senki. Azt üzeni Ésaiástól Ezechiásnak, mikor Semacherib serege megszállotta vala Jeruzsálemet: Ne félj – úgymond – semmit a beszédektől, melyeket hallottál, mert nem jó be az asszíriabeli király a városba és csak nyilat sem lő reá.⁹⁹ Zakariás 2[:9] Én leszek – úgymond – Jeruzsálemnek égő, lángoló kőfala körös-környül és az én dicsőségem közepette léssen. Ezzel immár ellenkezik, amit itt mond az Úr:¹⁰⁰ Ímé én harcolok ellenetek az én kinyújtott karommal.¹⁰¹ Kicsoda pedig, aki az Úr ellen állhat? Rettenetes dolog, azt mondja szent Pál Haebr. 10[:31], esni az élő Istennek kezébe. És mivelhogy a fejedelmeknek szívük az Úr kezében vagon és ahová akarja, oda hajthatja. Ha akarja, könyörületessé teszi, s ha akarja, megkeményíti. Itt azt jelenti, hogy semmi irgalmasságot nem cselekedtet az ellenséggel is rajtok.

Mindezek pedig ugyan valóban be is teljesevének Sedechiáson és mind az egész zsidó nemzetet. Mert nagy éhség és azután rettenetes döghalál támadt a városban, és noha tizennyolc hónapig tarták a várost, de végre ostrommal megvették az asszíriabeliek. A benne való népet levágák. Sedechiás király megfutamodék feleségestől, gyermekestől, de utána menének, megfogák Jerikó mellett és visszavivék Nabukodonozor eleibe, ki mikor hitetlenségét szemére hányta volna, szeme előtt gyermekit levágatá, ő magának szemeit kitolatá és Babilóniába örök rabságra vivé, holott aztán tömlöcbe hala meg. Az egész zsidó országnak népét pedig mind elrablatá, elviteté. Jeruzsálemet és az Isten templomát megégetteté.

Ilyen rettenetes és kemény büntetéssel veszté el az Úr az ő választott népét és az ő tiszteletére választott szent helyet és várost. Kiből mint egy tiszta tükörből megláthatjuk, hogy amiképpen nagy túrhető és igen irgalmas az Úristen, azonképpen rettenetes bosszúálló, mikor az ő haragja felgerjed és immár elérkezett az büntetésnek ideje. Nincsen aztán helye a könyörgésnek. Nincsen irgalmasság, hanem iszonyú büntetés, veszedelem.

Tanuljuk meg azért, hogy ameddig időnk van, amíg szinte reánk nem ért a veszedelem, ébredjünk fel, ne utáljuk meg, s ne tartsuk semminek az Úrnak intését, hanem inkább vegyük hálaadással veszedelmünknek halasztását, és azt ne vonjuk méltatlan a mi igazságunkra, mintha nem érdemlenők meg a vereséget, hanem ismer-

jük a kegyes Atyának természetét, ki nem örül a bűnösnek halálán, hanem azt akarja, hogy megterjen és éljen. Mert ha ugyan süketségre vesszük, féltő, hogy úgy ne járjunk mind fejedelmestől, mint a zsidók járnak Sedechiás királlyal. Dices:¹⁰² No régi dolog az. Más idő vagyon mostan, nem néz¹⁰³ az mireánk. Responsio.¹⁰⁴ Úgyan vagyon, hogy régi időben lett dolog, de azt mondja Szent Pál, hogy azok mind a mi tanulságunkra íratattanak meg. Más idő vagyon, de azon Isten vagyon, aki régen. Az emberek is szinte olyan jámborok, mint régen. Azon bíró pedig azon vétkekért azon büntetést szokta vetni a gonosztevő emberekre.

De lássuk meg, ha nem hasonló és ha nem illik e példa mireánk és az időnkre. Meghallád ide fel,¹⁰⁵ hogy az első Joachim király frigyét köte az egyiptombeli királlyal. Eljőve a babilóniai király zsidó országra s nem oltalmazá meg Joachimot Egyiptom, hanem Nabukodonozor megveré hadát, megfogá a királyt és rabságra vivé mind magát s mind az ország népének nagy részét Babilóniában, és a fiát tevé királlyá.

Immár Lajos királynak¹⁰⁶ nem vala frigye német császárral s az olaszokkal? Eljőve török császár Konstantinápolyból, váltig kére segítséget a németektől, olaszoktól. Eléggé üzenete Károly császárnak¹⁰⁷ s Ferdinánd királynak,¹⁰⁸ de a sok gyűlés miá ugyan, a hosszú tanácskozás miá, nem érkezének hozzá, hogy megsegítsék Magyarországot. Addig Szolimán¹⁰⁹ megveré a Mohács mezején a magyarokat, elvivé rabságra a föld népét és sokakat le is vágata bennük. De azért

engedeleből királyt hagyja Magyarországon s Erdélyben, Szapolyai Jánost.¹¹⁰ Nabukodonozort ismét elküldé Babilóniából és Joachimot elvivé a jeruzsálembeli kincsel és fő-fő emberekkel együtt. Sedechiást tevé királlyá és megesketé, hogy neki hű lenne és az egyiptombeli királlyal – ki neki ellensége vala – ne cimboráljon. Szinte így: Mikor János király meghala, ismét eljöve Konstantinápolyból török császár ereje és Magyarországot, Budát elfoglalá, Török Bálintot rabságra vivé. De azért hagyja ismét királyt közöttünk,¹¹¹ kivel frigyét köte, hogy az ő ellenségével ne barátkoznék, erősen meghagyá.

Eddig azért bizony mind egyaránt vagyunk a zsidókkal. De lássuk tovább! Azután Sedechiás király a sok tanácsok miatt és körülötte forgolódók akaratából megveté Nabukodonozort, hite ellen, s az egyiptombeli királlyal köte frigyét, kit minden nemzetségnél inkább kell vala gyűlölniük a zsidóknak, mert ott tartották vala a rabságban, és ott nyomorgatták vala az ő eleiket.¹¹² De ezt meg nem gondolván és Jeremiás jó tanácsát megutálván, hitüket megszegék. Mind járának érette? Ám meghallád.

Immár tekints kétfelé! Gondolkodjál magadban az mostani állapotunk felől, lásd meg ha nem ezen linean¹¹³ vagyunk! A német – mikor velünk frigye volt – nem oltalmazta s nem is oltalmazhatta meg országunkat, miképpen azelőtt való Joachim királyt Egyiptus. Azután Sedechiás, az öccse ugyan mégis oda köté magát, noha jól tudja rossz voltukat. De bizony megfizetének neki érette. Amíg béke lőn Nabukodonozorral, addig

sem Egyiptus, sem semmi nemzetség nem meré bántani. Nagy csendességben uralkodik, békeséggel bírja országát nyolc esztendeig, de mihelyt onnat elhódola, nyaka szakada mind országának, s mind őmagának.

Pogány vala Nabukodonozor, pogány a török is, de amint amaz teljességgel elfoglalhatja vala zsidó országot kétszer, de mégis jó akaratjából királyt hagyta ott a zsidóknak ő nemzetségükből, azonképpen bizony kezében volt Magyarország és Erdély a töröknek, de mégis királyt, fejedelmet hagyott a mi magunk nemzetségükből. Békeségben tartá amaz Sedechiást. Úgy tetszik, hogy az országbeli urak jól volnának a török miatt, mind vallásunkban s mind örökségünkben megnyughatnánk. Sedechiástól csak hűséget s adót kíván vala Nabukodonozor. Mit kíván mitőlünk is egyebet a török császár? Megszegé Sedechiás a frigyet, s Egyiptomba cimborála. Mint jára? Bizony nem használa sem az ő éles kardja, mert kivoná az Isten az élit, sem az, hogy ő elejít csudálatosképpen az Isten megoltalmazá minden ellenségek ellen. Mi is hányhatjuk vitézségünket, jóakaratumkat, kérkedhetünk vele, hogy még Erdélyből az ellenség békével ki nem ment. De félek, hogy egyszer leszen, ami soha nem volt. Sóvárkodjunk csak vissza Egyiptomba. Úgy tetszik, hogy szánkban volna az íze az olasz és német barátságának. Kitisztítá az Úristen az ő nagy kegyelmességéből közülünk a bálványokat s bálványimádókat, adott volna zsíros, tejjel-mézzel folyó földet. De kérdlek, mi hasznunk mind testünkben, lelkünkben a bálványimádók-

nak barátságokban? A nyilvánvaló veszedelmet látom, a hasznát nem látom. Oltalmazzon az Úristen hasonló veszedelemtől, amint jára Sedechiás. Bizony az eleje és kezdete megvagyon, valami léssen a vége. Ne engedje az Úr, hogy én Jeremiásként az utolsó veszedelemnek legyek hirdetője, hanem inkább az ő irgalmasságának és csudálatos megszabadításának dicsérője.

No a mi dolgunk, tisztünk csak az, hogy könnyörgjünk és találjuk meg a mi kegyelmes Istenünket. Mert azt mondhatjuk Ezékiás királlyal egyetembe: A kisedek jutottak szinte a szülésnek órájára és nincsen a szülésre elég erő. Látja Ő szent felsége gyámoltalanságunkat, erőtlenségünket és ha Ő elhagy, nincs sehol semmi reménységünk. Efféle könnyörgéseket pedig ne csak nyelvünkkel mondjunk, hanem életünkkel is úgy készüljünk, hogy az Úr méltóknak ítéljen arra, hogy reánk tekintsen és meghallgasson.

Úgy vagyon, hogy késő akkor esedeznünk, mikor immár az Úrnak haragja fellobbant, de talán vagyon még valami időnk, még nincs szinte ki-pronunciálva a szentencia.¹¹⁴ Akkor csak halassza Ő szent felsége a veszedelmet, hogy jobbulhasunk, bűnünket sirathassuk és teljes szívvel őhozzá térhessünk. Vagyon erre elég példánk az Úrnak könyvében. Achábra felgerjedett vala az Úrnak haragja, de mikor pönitenciát tartott volna, elhalasztá az Úr a büntetést [1Kir 21:27–29]. Ezékiásnak az Úr elvégezé életét, de könnyörgésére tovább halasztá halálának óráját [2Kr 20:1–6]. Könnyörüljön mirajtunk is, akárcsak a mi időnkben, ne hozza el az utolsó veszedelmet. Ámen.

Jonae Cap. 3[:3]

És felkele Jónás, és mene Ninivébe az Úrnak beszéde szerint. Ninive pedig nagy város vala, melynek kerülete háromnapi járóföld vala. És mikor bement volna a városban, egynapi járóföldön és kiáltott volna mondván: Még negyven nap vagyon és utána Ninive elsüllyed, hivének a ninivebeliek az Istenben, és böjtöt hirdettetvén, kicsitől fogván nagy gyászbán öltözének és a niniveiek királya, mikor hallotta volna a próféta beszédét, felkele a királyi székéből, leveté ékes királyi ruháját, zsákot vőn reá és gyászruhába öltöztvén, a hamuban üle. A tanácsurakat behivatá és azoknak végezéséből megparancsolá, hogy se emberek, se barmok semmit ne kóstoljanak, se ne ennének, se ne innának, hanem öltözzenek gyászruhában az emberek és kiáltanak az Istenhez szüntelen és térjen meg minden ember az ő gonosz útaról és az ő hamisságától, mely őbenne vagyon. Ki tudja, talán megtér és elváltoztatja az Isten a gonoszt, hogy az Ő haragjának búsulása miatt el ne vesszünk. Annak okáért, mikor látta volna Isten az ő cselekedetüket, hogy megtértek volna az ő gonosz útokról, elváltoztatá Isten a gonoszt, amellyel őket megfenyegeté vala és nem veszté el őket.

Nemcsak a próféta által kiáltatta, hanem eleitől fogva sok példákkal megmutatta az Úristen, hogy nem akarja Ő a bűnösnek veszedelmét, hanem hogy megtérjen és éljen. Mert természet szerint hajlandó az irgalmasságra és késő az haragra, a

büntetésre. A több példák között pedig nevezetes a ninivebelieknek megtartása, melyet illik minden veszedelemben forgó bűnösöknek szüntelen szemek előtt és elméjekben viselni, mert sohasem világosb tanulságot nem vehetnek az igaz penitenciának módjáról és hasznáról. Mivelhogy annakokáért minket is az Úr megkeseríte, nemcsak külső életünkre és testi táplálásunkra való javainknak elvételével, hanem pogány nemzetség által is utolsó veszedelemmel fenyeget, méltó felserkennünk és a ninivebelieknek példájukból megtanulnunk, miképpen kelljen a mireánk megharagudt Istenünket engesztelnünk, hogy bűneinkben mindnyájan el ne vesszünk. Vegyük elő azért az elészámláltatott ígéket és azoknak magyarázatjából vegyünk a mostani időre illendő tanulságokat magunknak.

Három dologról szól főképpen a próféta e meghallott históriában. Először azt írja meg, miképpen jelentette meg a ninivebelieknek az Úrnak haragját és reájuk következő szörnyű rettenetes veszedelmet. Másodszor a ninivebelieknek pönitenciatartását, Istenhez való megtérését. Harmadszor ennek a megtérésnek hasznát és az Isten előtt való hathatóságát jelenti meg.

Az első része imez igékben vagyon befoglalva: És felkele Jónás és méne Ninivében az Úrnak beszéde szerint. Itt két dolgot vegyünk eszünkben. Először, hogy a prófétáknak és tanítóknak kell az ő tisztükben járniuk az Úr parancsolatja szerint és azonkívül nem szabad semmit cselekedniük. Ezért panaszkodik az Úr Jeremiásnál [Jer. 21:23] gyakorta a hamis próféták felől: Nem

küldöm vala – úgymond – őket, de ők futnak vala. Nem szólok vala nekik, de ők prófétálnak vala. Sőt ugyan nincsen a hamis tanítóknak bizonyosb jelek, mintha nem az Istennek parancsolatja szerint tanítanak. Ez az oka, hogy Szent Pál a korinthusbelieknek és galatabelieknek írt levelében az ő apostoli méltóságát igen erősíti és azok ellen hadakozik, akik őfelőle azt hirdetik vala, hogy sem nem apostol, sem apostoloktól nem küldetett, és ekképpen az ő tudományát kétségessé teszik vala. Hogy efféle patvartól azért magát megmentse Jónás, azt mondja, hogy ő Ninivébe ment az Úrnak beszéde, parancsolatja szerint, ki őtet odaküldötte vala prófétálni.

Másodszor ugyanitt vegyük eszünkben az Úrnak nagy kegyességét, irgalmasságát az emberi nemzethez, hogy soha senkire addig veszedelmet nem hoz, minek előtte megüzeni nekik és jó idején hírré nem adja a következő nyavalyát. Ezek a niniviták pogányok valának, nem Ábrahám nemzetéből valók valának, de még ezeket sem veszti addig el, amíg meg nem jelenti nekik. Tehát az Ő híveivel mennyivel inkább nem művelné ezt. Az oka pedig ennek első ez, hogy megmutassa az Ő atyai szerelmét és kegyelmességét az emberi nemzethez. Másod oka, hogy minden bűnösök maguk menthetetlenek legyenek. Ne mondhassák, hogy nem tudták vétküket, nem tudták az Istennek reájok való haragját, és az Urat ne kárhoztassák, hogy hamisan és méltatlan cselekedezik vélek. Harmadszor, hogy legyen idejük a megtérésre, kiről ezután is szóljunk. Szokta pedig az Úristen megüzenni a jövődő veszedel-

met néha az Ő szolgálai, prófétái által, mint itt. Mert amint mondja Ámos cap. 3[:3], nem cselekeszik az Úr semmit addig, míg meg nem jelenti az Ő titkait az Ő szolgálainak, a prófétáknak. Néha pedig nem emberek, hanem egyéb jelenségek által mutatja meg a következő veszedelmet. Mert azt mondja Dávid Ps. 103[:4], hogy a szelet angyallá teszi az Úr és a még égető tüzet Ő szolgájává. Azért mondja Joel próféta által, hogy a férgek és a bogarak által bünteti meg az Ő népet, de ez csak előljáró ostora a jövő büntetésnek.¹¹⁵ Tanuljuk meg azért, hogy ne várjuk mindenkor azt, hogy az Isten vagy Ő maga, vagy angyala által szóljon és intsen meg mennyből, hanem a prófétáknak, tanítóknak beszédét, sőt az égi háborúkat Isten szavának és szolgálainak ismerjük és elhiggyük, hogy ezek előljáró követi csak. Kikre ha bedugjuk fülünket, annál nagyobb kár nyitja fel, és későn kezdjük megismerni, hogy jó idején kellett volna felserkennünk és el nem süketülnünk az Úrnak üzenetét. No az Úrnak követe vala azért Jónás és az ő parancsolatjából mene Ninivében prédikállani.

Ninive pedig nagy város vala etc. Akik a Szentírást meg nem becsülik, sőt istentelenül azt merik káromkodva mondani, hogy sok hihetetlen dolgok vannak benne, ezt is elő szokták hozni és azt mondják, hogy lehetetlen dolog, hogy ilyen nagy város volt volna valahun, akit harmadnapig kerülhetnének meg. Mert úgy mondak, ez nem város lett volna, hanem ország. Az ilyen emberek noha nem volnának méltók arra, hogy nekik megfelelnénk, mert ha az igazságnak és az Isten

beszédének nem hisznek, higgyenek a hamisságnak. Nem jó a disznónak a gyömbér. De hogy az együgyű embereket meg ne botránkoztassuk, mentsük meg Jónás prófétát az ő patvari ellen, hogy minden megértse az Isten beszédének igaz voltát, s az ellene patvarkodóknak tudatlanságukat. Némelyek azért így felelnek meg ezeknek, hogy mikor azt mondja a próféta, hogy harmadnap járőföldön feküdt volna Ninive, nem úgy kell érteni, hogy a kerületi lett volna annyi, hanem hogy még ember annak utcáit eljárta volna és minden szegelyukát¹¹⁶ megnézegette volna, beletölt volna harmadnap. Ez pedig nem hihetetlen, mert most is találunk várost ilyent. De nem szükség, hogy ilyen mesterségesen magyarázzuk ez igéket. Másképpen is bedughatjuk efféléknek szájukat. Ezek, akik nem hisznek a Bibliának, hisznek a külső pogány historikusoknak, azaz megvetvén az igazságot, hisznek a hazugságnak. A pogány historikusok pedig, Hérodotosz,¹¹⁷ Diodórosz¹¹⁸ azt írják e város felől, hogy a külső kerítésének kőfalán vala másfél ezer bástya, torony. Immár gondold meg, mennyi helyt foglalt el másfél ezer bástya. Mert távol voltak egymástól, mint annak módja. Más az, hogy ugyanazonok azt írják, hogy feküdt a város négyszáz stádiumnyi¹¹⁹ földön. Ki akármely könnyen megteszen erdélyi magyar mér földet tizenkettőt.¹²⁰ Gyalog embereknek pedig ennyi földet elmenni elég harmadnapig. Hát igaz, amit ír itt a próféta e város felől. Melynek igazsága abból is megtetszik, hogy az Úristen azt mondja a próféta könyvének végében, hogy Ninivében több volt

százhuszezer apró gyermeknél, ki sem jót, sem gonoszt nem tudott. Ha azért csak csecsszopó gyermek is annyi volt, meggondolhadd, mennyi öreg népnek kellett ott lenni, és annyi sokaság mennyi földön lakott.

No ezekből megtetszik, hogy a káromlóknak és csúfolóknak beszédük és kételkedésük hamis, a próféta beszéde pedig igaz.

A harmadik cikkelyben azt mondja a próféta, hogy ő e nagy városban kiáltott és prédikált, mondván: Még negyven nap hátra és Ninive elsüllyed. Ez igékből először azt vedd eszedbe, hogy ez Jónás prédikációjának csak summájába foglaltatik be, nem hogy csak ezeket az igéket mondotta volna, hanem hogy tanításának értelme ez volt. Mert hihető, hogy a prófétáknak módjuk és szokásuk szerint bővebb beszéddel magyarázta meg az Úrnak haragját és a reájuk következő veszedelmet. Másodszor itt tanuljuk meg az Úr haragjának nagy és súlyos voltát, hogy mikor felgerjed, közönségesképpen mindeneket elveszt. Nem azt mondja vala Jónás, hogy csak a gonosz vész el, hanem az egész város elsüllyed. Maga ezután, ő maga azt mondja az Úr, hogy csak ártatlan gyermekek is többen voltak az városban százhuszezernél, és ezek felett számtalan sok barmok, kik semmit nem vétkeztek vala, de az Úr mindennek egyaránt üzené a veszedelmet. Ezt pedig jó eszünkben tartanunk a testi bátorság ellen, mert vannak olyak, kik mikor hallják, hogy az Isten fenyeget veszedelemmel, azzal biztatják magukat, hogy ha szinte ők bűnösök is, de a jámborokért és ártatlanokért az Isten megtartja őket

is. Vagy azt mondják, hogy noha ők bűnösök, de egyebek gonoszabbak és az Isten csak azokat veszti el, ő nekik megkegyelmez. Nem ilyen tulajdonsága vagy az Istennek felgerjedett haragjának valamely ország, város, nemzetség ellen, hanem – amint szokták mondani – nyulat bokrostól, azaz, a kis bűnöst a nagy bűnossal együtt, amiképpen rettentí itt Jónás a ninivebelieket. Harmadszor ugyanitt azt is vegyük eszünkbe, mely túrhető és várakodó az Úristen a gonosz embernek büntetésében és miképpen ad időt, alkalmatosságot a megtérésre. Ihol ezeket el akará vesztetni, de mégis többet hagy egy hónapi időnél nekik a megtérésre. Szinte ekképpen a Jézus Krisztus idejében azt mondá nekik János Baptista, hogy a fejsze tétetett a fának tövére. Krisztus Urunk ugyan megsiratá Jeruzsálemet, de mégis negyven esztendeig azután mind várá megtéréseket az Úristen. És hogy meg nem térének, elveszté az Úristen őket. Innét ne végy testi bátorságot magadnak a bűnbe való élésre azt gondolván, hogy ha most fenyeget, még nem hozza el a büntetést, mert nem most kezdett téged az Isten inteni, nem most üzente meg a rád következő veszedelmet neked. Elmúlt immár negyven napja, s talán negyven esztendő is. Be fog ott telni a mérték, mert nincsen bizonyos határa az Úr várakodásának és túrésének, az áll csak az ő jó kedvében, kit meddig akar várni. Ihol a ninivebelieknek negyven napot ada a megtérésre, a zsidóknak negyven esztendőt. Mert amazok pogányok, imezek választott népei valának. Illik vala azért, hogy ezeket tovább várja. De

ha a természet szerint való olajfának nem kedvezett – azaz a zsidóknak –, bizony teneked, ki vad fa valál és jó fába oltattál, inkább nem kedvez, azt mondja az apostol. Siess azért megtérni, ne halasszad megjobbulásodat, mert nem tudod, mely hirtelen meglep a veszedelem, mint a törvagy a lopó, amint Krisztus Urunk tanít.

Lássuk a második tanúságot. Így szól: És hívének a ninivebeliek az Istenben.

Itt írja meg a próféta a ninivebelieknek pönitencia tartásukat, kit Krisztus Urunk is dicsér Matt. 12[:41], Luc. 11[:32], és az ő idejebeli zsidóknál jámborbaknak mondja. Szükség azért, hogy mi is ezt szorgalmasan megértsük, hogy tudjuk követni ezeknek példájukat. Őt dolgot jelent, melyeket eszünkben kell tartanunk az ő dolgokból. Első az, hogy hittének az Istenben, elhitték hogy általán fogva¹²¹ megharagudt az Isten reájok és hogy őket el akarja veszteni, amiképpen megüzente. Tehát nem ilyenek voltak ezek, mint a mostani időbeli emberek, kik a prédikátoroknak intéseket csak nevetik és csúfolják. Azt mondják: de ugyan, arra valók a papok. De bizony te is arra való vagy, hogy az Úr haragjának tüzétől megemésztessél,¹²² ha meg nem térsz. Elhivék pedig a ninivebeliek a Jónás szavát és az Istennek őtőle való üzenetét imez két okból. Először, mert érték és szorgalmasan megfogadák a próféta tanítását. Mert akik hallgatják az Istennek igéjét, Ő szent felsége azoknak szemét felnyitja és az Ő erejével megmozdítja, hogy helyt adjanak a jó és igaz intésnek. Másodsor, mert tudják vala az ő gonoszságukat, istentelen életüket, azért elhivék,

hogy az Isten őket büntetetlen nem hagyja. No ezért ez az első, amely kívántatik az igaz pönitenciára készült embertől, hogy higgyen az Istennek, ne legyen αθεος,¹²³ hanem az Isten szolgáinak beszédét Isten üzenetének tartsa és a prédikátorokat Isten tolmácsinak. Ki úgy léssen, ha az Isten igéjét szorgalmasan hallgatja és onnan az ő bűnös voltát megismeri. Másodszor azt mondja a próféta, hogy böjtöt hirdetének és zsákba öltöztenek. Ezt aztán világosan megmagyarázza, mint lett: A király – úgymond – hallván a próféta beszédét, felkele királyi székiből, leveté ékes ruháját etc.¹²⁴ Itt egynéhány dolgot vegyünk eszünkbe. Elsőbben a jámbor fejedelemnek tulajdonságát és tisztit, hogy tudniillik ne legyen az Isten beszédének megutálója, mint mostan sokan vannak főképpen a nemes renden, kik az ő módjok szerint fejedelmek, akik csak fabulának¹²⁵ tartják az Istennek igéjét és a tanítókat¹²⁶ csúfolják. De tanuljanak a pogány fejedelemtől. Nem vevé ezt tréfára, nem mulatá süket füllel el az Isten szolgájának intését, hanem megdobbana szíve és az Urnak rettenetes haragjától megijede. Mindjárt tanácsit behivatá, gyűjté, hogy azoknak akaratjukból végezzen a közönséges megmaradás felől. Ez is pedig dicséretes dolog, mert egy az, hogy a bölcs tanácsok akaratjából végezni fő dolog felől ugyan illendő és méltó, mert egy ember ugyan csak egy ember, ha Salamon volna is, más az, hogy sokkal állandóbb, ami közönséges végezésből megyen ki, mert így szorgalmasb és nagyobb méltósággal is tartatik meg a végezés. Harmadszor azt is eszünkben vegyük, hogy egyenlő

akarattól hirdetnek bűjtöt, melyben a jámbor uraknak, tanácsoknak, bírának tisztük megmutattatik, hogy az Isten tisztességére néző dologban egyet értsenek, és azt egyenlő akarattól el is végezzék és meg is őrizzék. Mert ugyan nem lehet afféle közönséges bűjt a fejedelemségben és méltóságban helyheztetett személyeknek consensusok és autoritások nélkül.¹²⁷ Mert a goromba község és az istentelenek nem gondolnak az Isten szolgáinak intésével, hanem ha ők szinte bűjtöt hirdetnének is, amazok csak nevetnék, csúfolnák és az együgyűeket meg is botránkoztatnák. Hogy azért ez ne legyen, szükség az magistrátusok méltósága, hogy a csúfolók és istentelenek, ha nem az Istentől, akár csak a külső büntetéstől való féltékben a jóban elő menjenek és a jámboroknak botránkoztatásukra ne legyenek.

Ezeknek felette azt is megírja a próféta, minemű volt a régi szenteknek bűjtjök. Tudniillik zsákban öltöztenek, a porban ültenek és sem ettek, sem ittak semmit. Minemű ceremóniák voltak az Isten népe között való bűjtben, másszor bővebben megmagyaráztam, nem szükség most azokat ismét előhoznom,¹²⁸ hanem azt tanuld most meg, hogy ezek, akikről itt emlékezik a próféta, és ehhez hasonló ceremóniák a belső szívbeli fájdalomnak és szomorúságnak csak külső jelei voltak. Mert azt ne véljed, hogy efféle öltözet csinálta a bűjtöt, hanem – mivelhogy akármilyen szomorú bánatjokban a zsidók efféle szoktak vala cselekedni – a bűjtöléskor is, mint-hogy szomorú szívvel valának, ugyanezen szokást veszik vala elő. Nem azért, hogy bűjtjököt,

hanem hogy belső szomorúságukat és szívük töredelmességét jelentsék. Mert a böjtnek egyik fő része a keserves szív. Azért mondá Krisztus Urunk, hogy a menyegzőnek fiai nem böjtölhetnek. Azért akárki mint öltözzék gyászban, heverjen a porban, de ha a szíve nem keserves és az ő bűnéről valóban nem bánkódik, csak csúfság és haszontalan az Isten előtt is minden böjtölése.¹²⁹ Huc refer ex Joel 2[:12–14] et Esa. 58[:1–10]. Azért aki böjtölni akar, megszontyolodjék először, azután külső magaviselését is és ruházatát szabja a belső keserűséghez. Kiből azt is megtanulhadd, hogy ha e mostani időben böjtölni akarnának, nem szükség volna minékünk zsákot vennünk fejünkre, a porba ülnünk és fejünkre hamvat hintenünk. Mert ez semmi szomorúságunkban nem szokás minálunk. Ha mind atyád, anyád s minden nemzeded meghalna is, nem szoktad ezt művelni, tehát csak csúfság volna ezt követned. Hanem amit szoktál legnagyobb bánatodban, gyászodban művelni, elég ha böjtölésednek idején úgy cselekedel és szívednek szomorúságát megjelented. Mert a zsák, por, hamu a zsidóknál igen szokott dolog vala minden szomorúságoknak idején, azért a böjtölésben is azt művelik vala. De mi, minthogy nem szoktuk bánatunk idején magunkat így viselni, nem illik hozzánk a zsidók szokása, mint egyéb cselekedetek is. Mint önáluk szokás volt, hogyha kit jól akartak vendéglenni, lábát megmosatták, s drága kenetet öntötenek a fejére, de minékünk nincs olyan szokásunk.

No azért tanuld meg, hogy a böjtnek fő része és

módja a szívbeli szomorúság, kit ha külső magadviselésével, ruházatoddal megmutatsz, nem árt, mert ugyanis nem illik a szomorú szívhez a friss öltözet. Oly igen szükség pedig a böjthöz az szomorúság, hogy csak az legyen meg, ha szinte külső ruházatod nem olyan is, nem árt. Ezért mondá Krisztus Urunk, hogy mikor böjtölsz, kend meg fejedet, azaz úgy viseld magadat, mintha nem bánkódnál, hogy – úgymond – ne láttassál az embereknek böjtölni, hanem az Istennek [Máté 6:17]. Jólehet ott Krisztus Urunk az én ítéletem szerint szól a kiváltképpen való és nem a közönséges böjtről, mert mikor a fejedelemtől s a városnak eleitől¹³⁰ hirdettetik böjt, akkor ugyan nem illik senkinek friss ruhában járni, hanem a szomorúsághoz illendőben. De elől járjon a szívbeli fájdalom és bánat, amiképpen Joel szól. Cap. 2[:13] Szaggassátok meg szíveteket, nem ruházatokat és térjete a ti Uratokhoz, Istenetekhez.

Ugyanitt vedd eszedbe azt is, hogy az a böjt, mikor valaki semmit nem eszik, sem iszik, nem mint a pópások, hogy imez vagy amaz étket vagy húst ne egyél, de halat, lencsét, borsót szabadon ehetsz, aztán az italban ugyan semmi választás. De erről másszor többet szólottunk.

De itt kis akadály vagy az igékben. Mert mi az oka, hogy a király az ő tanácsi akarátjából azt parancsolja, hogy az oktalan állatok is böjtöljenek? Hiszen azok nem vétkeztenek vala semmit és az Istent meg sem engesztelhetik vala. Én erre röviden megfelelek.

Nyilván vagy az, hogy az Úr minden állatokat, főképpen efféle segítő barmokat (ame-

lyekről itt szól, emlékezik a próféta) az emberekért teremtette. Innet vagyon, hogy az embereknek állapotjában részes efféle oktalan féreg is ugyan méltó, hogy úgy legyen. Azért ha az embernek jó állapotja vagyon, abban része vagyon a baromnak is. Innét vagyon, hogy a marháról megismered könnyen a gazdájának állapotját, mert látod, hogy a gazdagnak kövér marhája vagyon, a szegénynek ösztövé. Immár ha a jó szerencsének idején része vagyon a marhának a gazda boldogságában, hát illendő és méltó, hogy nyavalyájában is része legyen. Azért a ninivebeliek azt akarák, hogy ha a barmok a jó szerencsének idején övélek jól voltak, a sanyarúságnak idején ők is sanyarkodjanak. Annak okáért ezzel nem azt akarják, hogy a barmok az Istent kövessék vagy az Isten azokra is tekintsen, hanem az ő szívbeli töredelmességeket és szomorúságokat jelentik ezzel. Mert mikor örömd vagyon, barmodnak is bővebben eledelt szolgáltatasz, mikor bánkódsz, azt akarod, hogy ő is bánkódjék.

Harmadik dolog, amit ír a niniviták pönitenciája felől Jónás, a könyörgés: És kiáltsanak az Úrhoz erősen etc. A böjtnek elválhatatlan társa a könyörgés, imádság, és soha a Szentírásban a böjt felől emlékezet nincs, ahol a könyörgés felől is nem emlékezzenek. Matt. 17[:21]. Efféle ördögnek neme pedig – úgymond – ki nem űzethetik, hanem böjtöléssel és könyörgéssel. A könyörgés meglehet böjtölés nélkül is, de a böjtölés nem szokott lenni, sőt ugyan nem is illik, hogy könyörgés nélkül legyen. No azért ha ki böjtöl, a könyörgést, az Úrhoz való kiáltást el ne hagyja, hanem keserves

szívvel imádkozzék és imádságban pedig kérje bűne bocsánatját és egyéb lelki szükségeit.

Negyedik amit olvasunk a niniviták pönitenciája felől, az istentelen életnek elhagyása. És térjen el – úgymond – minden az ő istentelen útáról. Ez felette igen szükséges a pönitenciában, mert enélkül soha az Istentől kegyelmet nem nyerhetünk. Mert miképpen ha ki valamely betegségből meg akar gyógyulni, szükség, hogy annak a betegségnek okait elkerülje és távoztassa, azonképpen aki azt kívánja, hogy az Isten a veszedelemből megszabadítsa, szükség, hogy azokat a gonoszságokat hagyja el, amelyekért az Úristen a nyavalyát reá bocsátotta. Mert nem elég az hozzá, hogy szánja-bánja gonoszságát, hanem szükség, hogy attól ugyan teljességgel elfogja magát, és így a veszedelemnek okát eltávoztatván reménysege lehet, hogy a nyavalya is eltávozik tőle. Ezt pedig az ember nemcsak nyelvvel mondja, hanem ugyan szívbeli buzgóságból, mert az Úristen nem a szóra, úgymint a gondolatra tekint és jól látja, bizony jól tudja, ha igazán és ugyan szívből mondod és ígéred a jámbor életet. Ha látja, hogy csak hypokrita¹³¹ vagy és csak a jelenvaló veszedelemnek eltávoztatásáért ígéred, hogy elhagyod istentelenségedet, nem szabadít meg, hanem bizony a veszedelemben hagy. Akkor hagyja pedig az ember valóban az ő gonosz útát, azaz, életét, mikor a hamis cselekedetek helyett jámbor és istenes dolgokban foglalja magát, amiképpen Baptista János¹³² is inti vala a farizeusokat: Teremtsetek – úgymond – méltó gyümölcset a pönitenciának, mert az a megtérés, mikor előbbi

gonoszágát elhagyván az Isten törvénye szerint kezd élni.

Utószor jelenti a próféta a niniviták felől, hogy a pönitenciatartáskor így szólottanak: Ki tudja, netalán megtér az Úr és megbocsát. Itt főképpen két dolgot vegyünk eszünkben. Először, hogy a ninivitáknak reménységek volt az Istennek kegyelmességében, mert noha Jónás csak azt prédikálá, hogy általán véggel el kell veszniük, de mégis megemlékezvén az Úristennek kegyes és atyai természetéről, ki az Őhozzája megtérő bűnösöket meg szokta tartani, reménylik, hogy megengesztelhetik a megharagudt Istent. Ezt pedig szükség vagyon a pönitenciára indult bűnösöknek tudni és hinni, mert ugyan csak az emberek között is, mikor tudjuk és látjuk, hogy kemény, kegyetlen természetű emberrel vagyon ügyünk, ugyan nem könyörgünk annak. Azonképpen ha tudnók, hogy az Isten meghajolhatatlan, nem mernénk hozzá folyamodni és bűnökről bocsánatot kérni, és sem könyörgésünkkel, sem életünk megjobbításának ígéretivel nem igyekeznők megengesztelni. De mivelhogy sok helyen mondja, hogy sokkal nagyobb az ő irgalmassága haragjánál vagy bosszúállásánál, azért minden megtérő bűnös remélheti Ő Szent Felségének kegyelmességét és engedelmisségét.

Noha azért Jónás is keményen megijesztette vala a ninivebelieket, és ő maguk is tudják vala bűnüknek sokaságát, melyekért megérdemelnék a veszedelmet, de mégis bíznak az Úrnak kegyelmében és hozzá folyamnak.¹³³ Másodszor azt vegyük eszünkben, hogy noha az Isten természete

szerint igen irgalmas, kegyelmes, de azért nem jó csak ahhoz úgy támaszkodnunk, hogy az üdvösség dolgában tunyául és restül magunkat viseljük. Mert aminthogy irgalmas az Úr, azonképpen igaz is és szabad vele, ha megengedi bűnünket avagy nem. Mert nem minden könyörgést hallgat meg. Példa: ím érted mely nagy buzgó szívből és igaz lélekből tartanak pönitenciát a ninivebeliek. Tudják vala azt is, hogy az Isten irgalmas, de ládd-e, mégis kétséges szívvel mondják: Ki tudja, netalán megtér és megkegyelmez az Úr. Ezenképpen szól Joel is, cap. 2[:13], Térjete meg a ti Uratokhoz, Istenetekhez, mert irgalmas és kegyelmes, nagy tűró és sok könyörületességű és megbánja az elszánt nyavalyát. Ki tudja, ha megtér és megbocsát. Ezenképpen szóla Szent Péter is amaz Simon mágushoz Act. 8[:22], Térj meg a te gonoszságodból és könyörögj az Istennek, netalán megbocsátja a te szívednek gondolatját.

Nem kell tehát tréfálni az Úr haragjával, mikor megüzeni a veszedelmet, ne mondjuk csak azt: Irgalmas az Isten, s megbocsátja bűnünket, hanem még reméljük és az Isten beszédét tréfának ne tartsuk. Tartsunk pönitenciát, böjtöljünk, könyörögjünk, előbbi gonoszságunkat hagyjuk el, és így reméljük bátor bűneinknek bocsánatját. De meggondolván az Istennek igazságát és a mi bűneinknek sokaságát, hogy nem könnyen leszen az, és csak az Úr jókedvén áll. Azért az apostolok intése szerint félelemmel és reszketéssel munkálkodjunk a mi üdvösségünknek dolgaiban.

Így szól: És látá az Isten az ő cselekedetüket, hogy megtértek volna az ő gonosz utukról, elvál-

toztatá az Isten a gonoszt, amellyel őket megfenyegette vala és nem veszté el őket.

Itt már hasznát és erejét írja meg a pönitencia-tartásnak, mert az Úr látván a népnek megjobbulását, könyörüle rajtuk és megkegyelmezett nekik. Itt beteljesedik, amit mond az Isten Jer. 18[:8]: Ha megbánja – úgymond – a nemzetség azt a gonoszságot, ki felől szólottam, én is megbánom azt a veszedelmet, melyet ellene gondoltam. Azaz, ha megtér gonoszságából, én is eltérítem róla ostromomat. Ezék. 5:14. Tanuljuk meg: Ím megüzené ezeknek, hogy el kell veszniük, de mégis, hogy látá megtérésüket, megkegyelmeze nekik. Úgyhogy ugyan megharagvék Jónás próféta érette, hogy ő hazugságban marada. De az Úr megmutatá, mely szerelmes teremtett állatja neki az ember, hogy mindenkor kész örömmel hozzája fogadni, akik Őhöz ígáz szívből folyamodnak és gonoszságukból megtérnek.

Másodszor tanuljuk meg azt is, hogy mikor az Úr ostromoz vagy kemény fenyegetéssel megijeszt, nem egyéb végre cselekeszi, hanem hogy hozzája hívjon. És nem magának keres ezzel dicsőséget, hanem minékünk üdvösséget. Amiképpen a jelenvaló példa igen világosan megmutatja.

No mindezekből azért fő tanulságunk ez: látjuk bizony és halljuk mi is a mi Istenünknek haragját és fenyegetését, mert nemcsak szolgálai által kiáltja, hanem sok égi háborúkkal, jelekkel mutogatja és prédikáltatja a reánk következő veszedelmet. Jó volna azért, ha a ninivebelieknek példájokat és nyomdokukat követnők. Ám meghallád, hogy az

Ő pönitenciájok kiváltképpen öt dologban állott:
1. Hogy hittének az Istennek, azaz nem nevétek és nem csúfolták az Isten prófétáját, nem vették süketségre intését, amint mi szoktunk cselekedni.
2. Kicsinytől fogva nagyig gyászba öltöztenek. 3. Buzgó szívből, erős kiáltással könyörgöttek az Úrnak. 4. Gonosz, istentelen életüket elhagyták. 5. Az Isten irgalmasságában erős hittel bíztanak. Noha Jónás igen keményen prédikála és bizonyos veszedelmet hirdete nekik, de ők mégis megemlékezvén az Istennek kegyes természetéről, nem esének kétségbe és az Isten sem engedé, hogy ilyen bizodalombokban megcsalatozzanak.

Ha azért mi is a mi Istenünknek ilyen kegyelmességét meg akarjuk kóstolni, ihol előttünk a példa, mert nem ok nélkül íratta meg az Úristen, hanem, hogy azután való emberek is kövessék, és mind az niniviták jámborságának s mind az ő irgalmasságának emlékezeti mindörökké nemzetiségről nemzetségre megmaradjon. Most is azon kegyelmes Isten él és nem kisebb most is az Ő irgalma, csak mi legyünk hasonlók a régi jámborokhoz, kik minden nyomorúságoknak idején szoktak vala teljes bizodalommal a Teremtőhöz folyamodni. De úgy, hogy aminemű gonoszságokkal az Úristent megbántották és haragra ingerlették, azt hátrahagyták és életeket megjobbították. Melyeket ha mi is követünk, teljes bizodalommal elhihetjük, hogy minket is azon irgalmasságából hozzáfogad, és miképpen a ninivebelieket, minket is az Ő felgerjedett haragjának tüzétől megszabadít, és hazánkban békességben megtart, hogy az Ő nevét örömmel és vigassággal

ugyan, itt az földön éltünkben is felmagasztaljuk
– Amen.

6

Eph. 4:1. *Opposita contioni Joh. Zilvasii apostatae, quam ex hoc loco sumserat. 1593. Claudiopoli.*

Kérlek annakokáért titeket én, ki fogoly vagyok az Úrban, hogy úgy járjatok, amint méltó a hivatalhoz.

Mikor Krisztus Urunk az ő tanítványit meg akarja tanítani, mint ismernék meg a hamis tudományú embereket, azt mondá nekik. Matt. 7[:16–18] Az ő gyümölcsükről ismeritek meg őket. Mert miképpen a tövisről nem szednek szőlőt, sem a bojtórjáról fügét, azonképpen a jó fa jó gyümölcsöt terem, a hitvány fa pedig hitvány gyümölcsöt. Mely mondásban megjelenté, hogy a belső értelemnek bizonyos jele és cégére a külső cselekedet és magaviselés, és aminémű tudománya, olyan erkölcs is az embernek. Minekutána annak okáért Pál apostol e levélnek első részében megtanította volna az Ephesusban lakó keresztényeket az igaz tudományra, a második részében arra inti őket, hogy az elvett tudomáynak igazságát és szépségét feslett, gonosz erkölcsökkel meg ne rútsák, hanem megmutassák és bizonyítsák szent és jámbor életekkel, hogy ők ugyan valóba vették az igazságot és hittek az Evangéliumnak, hogy az idegen, pogány népek is az ő magukviselésekből megítélhessék, hogy az ő tudományuk jó, szent és becsületes. Ezt az intést

pediglen kezdi el az ígéken, kiket előszámlálék, és a levélnek végéig azt adja eleikbe tanítványinak. Vagyon pedig e meghallott ígéknek két része. Az elsőben egy közönséges intést teszen az Apostol, és kéri azon híveket, hogy meggondolván az ő állapotjukat, ahhoz képesten illendő módon viseljék életükben és erkölcsükben magukat. Az második részében világosan megmagyarázza és renddel elő kezdi számlálni azokat a jószágos dolgokat és cselekedeteket, amelyek kívántatnak az igaz keresztényektől.

Az első rész imez ígékben vagyon befoglalva. Kérlek annak okáért titeket én, ki fogoly vagyok az Úrban, hogy úgy járjatok, amint méltó a hivatalhoz, amelyre hivatatok. Ez ígékben először azt vegyük eszünkben, hogy Pál apostol mely nagy szíveszakadva és teljes lelkéből, igyekezetből kívánta a híveknek üdvösségüket. Mely először innét tetszik meg, hogy így szól. Kérlek, avagy könyörgök, sőt esedezem tinéktek. Maga Pál apostol mesterek és tanítójuk vala ezeknek, és az ő tiszte szerint méltósága vala arra, hogy ugyan parancsoljon és kemény beszéddel dorgálja az ő hallgatóit és tanítványit. De mert-hogy az ember örömesben és jobb kedvvel fogadja annak szavát, aki nem parancsolattal kényszeríti, hanem kéréssel inti valamire, ez az oka, hogy így szól az apostol. Másutt is ekképpen ír Philemonnak [8–9] Noha – úgymond – vagyon annyi bizodalnam, hogy a Jézus Krisztusban ugyan parancsolhatnék is e dologban neked, de inkább kérlek szeretetből.

Másodszor innét is megtetszik az apostolnak

buzgó indulatja, hogy emlékezik fogságáról: Én, ki fogoly vagyok az Úrban. Mellyel azt akarja jelenteni, hogy ha egyébért nem, akár csak arra való tekintetben fogadják szavát, hogy szófogadatlanságukkal az ő nyavalyáját, fogságát megnehezítik, de ha intésének helyt adnak, ugyan megkönnyebbítik nyomorúságát. Minden jámbor tanítványokhoz illik pedig, hogy mestereknek nyavalyájukat ne nehezítsék, hanem inkább, amennyiből lehet, könnyebbítsék. Hogy pedig valaki azt ne ítélné, hogy az apostol valami gonoszságért esett a fogságba, megjelenti fogságának okát, mikor így szól: Az Úrban. Azaz, vagyok én fogoly az igaz vallásért és az Istennek szolgálatjáért. Mert írta ezt a levelet Pál Rómából, mikor oda fogva vitetett volna Jeruzsálemből a Krisztusnak vallásáért, mint megírta szent Lukács in Actis.¹³⁴ Ez vala az első, kit itt meg kell értenünk.

Második, mikor így szól, hogy úgy járjatok, amint illik. Mely igéket, hogy megértsük, szükség tudni, hogy ezek, akiknek itt ír az apostol, azelőtt pogányok valának, mint ő maga ide fel¹³⁵ cap. 2. megmondja. A pogányság pedig nagy fertelmes-ségben élő vala, úgyannyira, hogy azt mondja felőlük Pál, hogy a pogányságnak idejében Krisztus nélkül voltak, Izraeltől idegenek, a Testamentumtól távol, semmi ígéreték, jó reménységek. Sőt azt mondja, hogy Isten nélkül voltak. Ebből a nagy oktalanságból az Úr kimentette vala őket az apostol prédikálása által és részesévé tevő őket az ő szent és választott népének boldogságában, mert az ő fiai közé számlálá és minden ígéreteknek reménységét nyújtá nékik, úgy hogy azt

mondja felőlük az apostol, hogy immár nem idegenek, sem jövevények, hanem a szentek polgártársai, az Istennek családi, a Krisztusnak örökös társai és atyafiai. És szent a hivatal, akiről itt emlékezik, hogy a halálból életre hivattnak és választatnak. Itt mondja immár, hogy azon igyekezzenek, hogy ehhez a drága, becsületes és méltóságos állapothoz illendőképpen viseljék magukat. Mert ugyanis csak a külső dolgokban is megkívántatik az, ha kit fejedelemségre választanak, nem illik, hogy szántson, kapáljon, ha kit bírónak tettek, nem illik, hogy a korcsomán¹³⁶ borcsiszárokkal dőzsölgjön, hanem szükség, hogy ki-ki megbecsülje magát és a hivatalt, akiben vagyon. Holott ezen a keresztényeknek igen becsületes hivataljuk vagyon, szükség, hogy megbecsüljék azt, és ahhoz illendőképpen viseljék magukat. Ha pedig kérdenéd, mint lehessen az? Megmondta idedefel is az apostol, és ez igék után jobban megmagyarázza, mert így szól, cap. 1[:4]: választott az Isten minket a Krisztusban a világ teremtésének előtte, hogy szentek és macula nélkül lennénk és éljünk szeretettel, cap. 2[:10] Az Isten csinálmányi vagyunk, teremtettünk a Jézus Krisztusban, a jó cselekedetekben, kiket rendelt az Úristen, hogy azokban járjunk. Ez az első része a meghallott igéknek, kiből egynehány tanulságot vehetnek mind az egyházi s mind egyéb rendbeli emberek. Elsőben azt, hogy a prédikátornak nem csak az a tiszte, hogy igaz tudományra tanítsa hallgatóit, hanem, hogy a jámbor életre és erkölcsre is intse, amint itt cselekezék az apostol és amiképpen mondá Krisztus

Urunk. Jo. 13[:10]. Aki megmosatott, nem szűkölködik egyéb nélkül, hanem hogy csak a lábát mossa meg. Ott a mosáson érti az igaz tudományt, amint megmagyarázza cap. 15[:3]. Ím immár tiszták vagytok a beszédért, melyet nektek szólottam. De a tudomány után szükség, hogy a lábát is megmossa, azaz jó és jámbor cselekedetekben foglalja magát. Mert a Szentírásban az ember életének folyása nevezteték gyakran útnak. Psal. 1[:1]. In via peccatorum etc. Azért az életben való cselekedet neveztetik járásnak, amint itt is szól az apostol. Járjatok úgy, amint méltó. Minthogy pedig ez a tanító tiszte, azonképpen a hallgatóé is, hogy ő is ne csak az igaz tudományt tanulja, hanem amellettt jámbor életű legyen.

Másodszor tanuljuk meg a tanítóknak mely igen kell kívánni az ő hallgatóinak megjobbulását, hogy mikor parancsolhatnának is, szép szóval kérjék inkább, hogy foganatosb legyen beszédek. Mert ugyan nem illik a kemény parancsolat és külső uralkodás az igazi népekhez, amint mondá Krisztus Urunk Vos autem non sic etc. 1. Pet. 5[:3] Ne uralkodjatok, hatalmaskodjatok az egyházi szolgákon. De viszontag tanulják meg a hallgatók is, hogy az ő tanítójukat meg ne keserítsék, és látván nyavalyájokat, fáradságokat, azzal ne nehezítsék őket, hogy szófogadatlanok legyenek, és intéseket semminek tartsák és csúfolják. Harmadszor tanuljuk meg, mely igen becsületes állapotok volna a keresztényeknek, ha eszükben tudnák venni, és hogy ehhez bizony nem illenek az fertelmes, iszonyú élet, és valakik gonosz, fertelmes erkölcsűek, azok nem keresztények, ha-

nem csak névvel, és a szent állapotot megrútítják és undokítják az ő rúthalmas magokviselésével, mert ez az állapot, akire hagyta Isten a pogányokat, igen istenes és szentséges életet és állapotot kíván, amiképpen ez igéknek második részében nyilvánban¹³⁷ megmagyarázza az apostol. Mert minekutánna közönségesképpen intette volna őket, hogy jól viseljék magukat, immár azt jobban elejekben számlálja és adja. Mert ugyanis minden közönséges intésben homály vagyon, mintha valaki tőled azt akarná tudni, mint kell magát viselni a hadnagyságban? Ha azt felelnéd neki, hogy viselje úgy, amint illendő és méltó, ezzel igen keveset használnál neki, ha meg nem magyarázod, miben áll az illendő és méltó magaviselés. Sic: Az apostol mikor azt mondta volna, hogy úgy viseljék magukat, amint méltó, immár a második részében beszédének így magyarázza meg, mint lehessen az meg, és miket kövessenek, hogy úgy járjanak, amint inti őket. Mond azért: Minden alázatosságban, szelídségben, szenvedésben etc. Számlál itt elő az apostol öt rendbeli dolgot és jóságos cselekedeteket, kiket szükség követni annak, aki a keresztényi hivatalhoz illendőképpen akar élni. Itt pedig először azt vegyük eszünkben, hogy kiváltképpen commendálja¹³⁸ az egyességet, és annak megtartásáról bővebben szól. Mert miképpen a külső társaságban, városban, országban nincs veszedelmesb dolog a hasadásnál, pártütésnél, azonképpen az Istennek egyházában és gyülekezetében nincs ennél gonoszabb és ártalmasabb dolog. Az egyességre azért igen inti a híveket. És itt oly jóságokat is számlál

elő, akik szolgálnak az egyességre, és akik nélkül ugyan nem lehet az egyesség.

Azok közül első az alázatosság, mely ellenkedik a kevélységgel és felfuvalkodottsággal. Semmi rendbéli ember pedig hamarébb meg nem szakasztja az egyességnek kötelét, mint az akaratos ember, mert az nem tud és ugyan nem akar is másnak engedni. Inti azért először az apostol a keresztényeket arra, hogy fussanak a kevélységtől, legyenek alázatosok.

Az alázatosság pedig az, mikor az ember meggondolja és ismeri az ő erőtelen, gyarló voltát, tudja, hogy valami vagyon, mind veszendő és hirtelen elmúló. Sőt ha valami ajándéka vagyon is, kivel egyebeket meghalad, tudja, hogy más adta neki, amint szól ezen apostol másutt. Mid vagyon, amit mástól nem vettél, ha mástól vetted, miért kevélykedel vele. Ezek felett azt is meggondolja, hogy az ő ajándékával gonoszul élhet, vagy magának, vagy másnak veszedelmére, ha elhiszi magát. Végezetre tudja, hogy miképpen volt az ideje, hogy semmi ajándéka nem volt, ismét meglehet, hogy elveszesse és nála ne legyen. Ezeket valaki jól meghányja-veti magában, nem lészen kevély, hanem alázatos. Gyakran int pedig az Írás minket az alázatosságra. Krisztus Urunk azt mondja, hogy valaki magát megalázza, felmagasztaltatik. Másutt ismét: tanuljatok tőlem, mert én szelíd vagyok és alázatos szívű. Szent Péter is azt mondja, az Isten ellene áll a kevélyeknek, de az alázatosoknak ad kegyelmet.

A második jóság, akire int az apostol, a szelíd-

ség. Ez ellenkezik a haragos és dagályos természettel. Tudjuk pedig, hogy haragos és dühös emberek alkalmatlanok az egyességre, mert mindenkor háborút, zűrzavart szereznek, mely felbontja a békességet és egyességet. A szelídek pedig csendesek, senkit meg nem háborítanak, sem sértenek. Ilyeneknek kell lenni a keresztényeknek. Ezek felől mondja Krisztus Urunk: Boldogok a szelídek, mert ők bírják erősségül a földet.

Harmadik jószág a szenvedés, mert holott ez az élet rakva nyavalyákkal és háborúságokkal, bizony senki attól meg nem óhatja magát, hogy valaha valamiben meg ne bántassék, vagy egyéb külső dolgoktól, vagy mástól. Ha ki azért semmit nem akar tűrni, bizony alkalmatlan az emberi társasághoz és békességhez. Int azért az apostol, hogy ne csak mást ne bántunk meg, hanem ha más megbánt is, elszenvedjük, ne siessünk a bosszúállásra. Erre sok példánk és parancsolatunk vagynak a Szentírásban, kiket nem szükség – az idő sem szenved – hogy most előhozzunk.

Negyedszer azt kívánja az apostol, hogy tűrjünk egymásnak szeretettel, azaz, ha valaki vétékbe esik, valamiben megbotlik, minthogy mindnyájan emberek és gyarlók vagyunk, ne legyünk kemény ítéletben felőle, ne kárhoztassuk, ne szidalmazzuk, hanem szeretettel engedjünk egymásnak, ne legyünk kemény et rigide censores.¹³⁹ Ne ítéljetek – úgymond Krisztus Urunk – és nem ítéltettek. Mat. 7:1.

Az ötödik jószág, kire főképpen néznek és szolgálnak az ide fel előszámlált virtusok: az egyeség, kiről így szól: Szorgalmatosan igyekeztén

megtartani a léleknek egyességét a békességnek kötelében. Mikor azt mondja, szorgalmasan, azt jelenti, mely igen nagy gondjoknak kell lenni a keresztényeknek az egyességre, mikor így szól: Az léleknek egyességét. Azt magyarázza meg, micsoda egyességről szól. Nem azt kívánja, hogy egy testek legyenek, hanem lélek legyen egy, azaz, akaratjukkal szeretetben legyenek egyek. Az okaért könyörög Krisztus Urunk. Jo. 17[:21]. Atyám engedjed meg, hogy ezek (az én tanítványaim) legyenek egyek, miképpen mi is ketten egyek vagyunk. Kit megmagyaráz szent Lukács. Actor. 4[:32]. Az hívek sokaságának, úgymond, vala egy szíve és lelke. Erről az egyességről szól itt is. Megmutatja azt is, mint lehessen meg az egyesség. A békességnek kötelében, mert az egyességnek kötele a békesség, és ott lehet az egyesség, ahol vagy a békesség. De mivelhogy igen szükséges az Istennek egyházában az egyesség, több beszéddel inti erre a híveket az apostol, és mindazokat előszámlálja, amik indíthatnák szíveket a híveknek az egyesség követésére. Mond: Egy test és egy lélek, mint-hogy hívattaték egy reménységre. Ez ígékben oly nagy szövetségeket és egyben kötelezéseket jelent a keresztényeknek az apostol, hogy aki ez társaságban való akar lenni, semmiképpen visszavonó, versenyes, békességfelbontó nem lehet, mert ki olyan leend, nem az keresztényekhez való, sem nem a szent gyülekezethez illendő, mert ott minden igen egyes.

Számlál pedig hat dolgot elő, amelyben helyezetteti, avagy megmutatja a keresztényeknek

egyességét. Első, mikor azt mondja: Egy test és egy lélek. Mondanád: Nam most azt mondád, hogy az apostol nem azt kívánja a hívektől, hogy testben legyenek egyek, hanem lélekben, hát hogy mondja itt, hogy egy test és egy lélek? Vedd eszedben, hogy a Szentírásban két test vagyon. Egyik tapasztalható, másikat csak elmével foghatni meg és lelkinak mondaték, mert így szól ezen apostol 1. Cor. 15[:44–45] Támad fel – úgymond – lelki teste, vagyon hát lelki test is. Efféle lelki testnek hívattatik az Írásban az Istennek anyaszentegyháza és a szenteknek gyülekezete. Mellyel az Írás meg akarja mutatni, mely nagy szeretet és egyesség legyen és kívántassék az ecclesiában. Mert miképpen az egy testben sok különb-különb tagok vagynak, de azért egyik az másokra sem nem támad, sem nem irigykedik, hanem inkább egyik a másiknak szolgál és javát keresi, mint a kéz nem irigykedik a szemre, hanem inkább, ha valami esik bele, kiveszi, a szem is viszontag a kézre vigyáz, hogy valamiben meg ne üsse, sértse magát, és egyéb tagok is így szolgálnak egymásnak. Szinte azonképpen noha Istennek házában a hívek társaságában sok különb-különb rendek és állapotok vagynak, de azért egymásra törniök és irigykedniök nem illik, hanem inkább egymást segíteni és oltalmazni kell. Ezért mondja az Írás az anyaszentegyházatot oly testnek, kinek feje a Krisztus, amiképpen ugyan itt ez cap. 1[:2] et Coloss. 1[:18] mondja az apostol. A több rendbéli emberek pedig hasonlóak a kézhez, lábhoz és egyéb tagokhoz. Értsed azért itt is a testen azt, a lelki testet. Inti pedig e hason-

latosság a híveket az egyességre, miképpen erről bővebben szól az apostol. Col. 1:12

Második jegye a keresztények egyességének az, hogy mindnyájuknak egy reménységek vagy, azaz egy célra néznek, tudniillik egyenlőképpen reménylik és várják a testnek feltámasztását és az örök életet. Innen inti azért az apostol az ephesusbelieket és az ő személyekben minden keresztényeket arra, hogy egyességben éljenek, mert így reménységre hivattnak mindnyájan.

Harmadik argumentuma az, hogy egy Úruk vagy. Egy – úgymond – az Úr. Itt az Úron érti minden kétség nélkül a Jézus Krisztust, mint ezt egyenlő írásoknak tanúbizonyság tételi megmutatják. Mert ezen az apostol 1. Cor. 8[:6] azt mondja: És egy Úr vagy, a Jézus Krisztus, ki által mindenek és mi is általa. Apocal. 1[:15] A Jézus Krisztus első szülött a halottak közül és e földi királyoknak fejedelme. Col. 1[:18] Ő az anyaszentegyház testének feje. Első a holtak közül, első szülött, hogy mindenekben Ő legyen az első. Ide néz amaz mondás is. Matt. 23[:8] Ne hívassátok mesternek magatokat, mert egy a ti mesteretek etc. Item. Krisztus Urunk. Jo. 13[:13] Ti engemet uratoknak és mestereteknek hívtok, s igazán mondjátok, mert az vagyok. Mely mondásokból megtetszik a Krisztusnak urasága és méltósága. De itt azt kell igen jól eszünkben vennünk, hogy az apostolnak nem az a szándéka, hogy most azt bizonyítsa és mutassa meg, hogy sohasem, sem mennyen, sem földön, sem ő előtte, sem ő utána nincs több úr a Krisztusnál, hanem csak arra inti az ephesusbelieket, hogy illik egye-

seknek lenni, mert egy urok, doctorok és fejek vagyon. És ha valaki innét azt akarná kihozni, hogy sohul nincs több úr a Krisztusnál, nem különben cselekednék, mint ha ki az erdélyi magyarokat és szászokat az egyességre intvén azt mondaná: Legyetek egyesek, mert egy az Úr, kitől hallgattok mindnyájan, innét azt magyarázná, hogy sem Erdélyben, sem másutt nincs, sem alul való, sem feljebb való úr az erdélyi fejedelemnél. De minthogy ez nem következik, azonképpen amaz sem. Mert vagynak és mondatnak a Szentírásban több urak is a Krisztusnál. Mert először minden ember úrnak mondatik a Szentírásban, mert azt mondá az Isten Gen. 1[:28] az első embernek, és annak személyében minden többi származandóknak. Uralkodjatok a tengernek halain etc. Kiről igen szépen énekel Dávid Ps. 8. Osztán minden gazda és szolgatartó ember úrnak mondaték. Ezért mondja az apostol: szolgák, engedelmesek legyetek a ti uratoknak. Sőt az apostolok is uraknak mondatnak, mint Jo. 12[:12]. Mondának Fülöpnek a szentes pogányok: Uram, akarjuk látni a Jézust. Actor. 16[:30] Pálnak és Silasnak mond a tömlöctartó: Uraim, mit cselekedjem, hogy üdvözüljek? Az angyalok is gyakorta uraknak mondatnak az Ótestamentumban. Igazán mondta tehát Pál 1. Cor. 8[:5]: Sok urak vagynak. Melyekből megtetszik, mely illetlenül és mód nélkül okoskodnak, akik azt forgatják: A Krisztus Úr, de az Atya Isten is Úr. Az apostol pedig azt mondja, hogy csak egy az Úr. Ergo azon egy Úr a Krisztus és az Atya. Sed negantur.¹⁴⁰ Mert. Responsio:¹⁴¹ Ha ennek az col-

lectionak¹⁴² helye volna, én is azt mondanám: Fülöp apostol úr. Jo. 12[:12]. A Krisztus úr. Tehát, Fülöp és Krisztus Úr egy úr. És valamit nekem erre felelnének, én is azont felelem nékik. Mert erre azt mondhatják – és ugyan azt kell mondaniok –, hogy nem olyan úr, hanem különb úr Fülöp és Krisztus. Én is szinte azont mondom az ő ellenvetésekre. Mert úgy vagyon, hogy úr a Krisztus, és mint oda fel megmutogattuk úr az Atya Isten is, mert még Krisztus is annak mondja. Matt. 11[:25] Hálákat adok neked, Atyám, mennynek, földnek ura. Sic. Apostol Actor. 4[:24] Uram te csináltad a mennyet, földet, tengert és minden azokban valókat. De miképpen, hogy különbség vagyon a gazdag fejedelmek és apostolok és a Krisztus urasága közt, azonképpen az Atyaisten és a Krisztusé között is. Ezt, hogy megértsd, halld meg, mit mond a szent Péter Actor. 3[:12–13] Bizonytal tudja egész Izraelnek háza, hogy úrrá és Krisztussá tette az Isten azt a Jézust, akit ti felfeszítétek. Ephe. 1[:20–21] A Krisztust Isten felkelté halottaiból, és helyeztette őt jobb keze felől mennyben, minden uraságok és hatalmasságok felett vagyon. Phil. 2[:9] Annakokáért az Isten felmagasztalá őtet és ajándékoza neki oly nevet, sőt önnön magát. Azt mondja Krisztus: Adatott nékem minden hatalom mennyen és földön.¹⁴³ Tehát Krisztus úr. De az Atyaistentől tétetett úr. Adatott néki hatalom és verés is. De az Atyaisten felől azt mondja az Írás Rom. 11[:35]: Ki adott az Istennek valamit először, hogy visszaadja néki, mert mindenké ő tőle és általa és ő benne vagynak. De mondanák: Hát

mondja itt az apostol, hogy *Egy Úr a Krisztus?* Responsio. Nam megmondja, hogy az ecclésiában, kinek ő feje, csak egyedül úr ő mindeneknek előtte. De mikor hallod és olvasod az Írásban a Krisztusnak méltóságát és uraságát, mindenkor eszedben jusson és elmédben forogjon amaz mondása Pál apostonak 1. Cor. 15[:27], mikor azt mondja, hogy mindenek ő alája (értsed a Krisztus alá) vetettenek. Kétség nélkül úgy kell érteni, hogy attól megválva, aki ő alája vetett mindeneket. No térjünk azért az apostol beszédére. Nem az a szándéka az apostolnak, hogy a Krisztusnak uraságával minden uraságokat kirekesszen, hanem ezzel inti az egyességre a híveket, mivelhogy egy úr alatt vitézkedtek és egy fejetek vagyon, nem illik, hogy visszavonók, egymásra törők legyetek, hanem mint egy úrnak szolgálói, egyeseknek kell lenni.

Negyedszer ugyan egyességre inti őket a hitnek egy voltával. Egy – úgymond – a hit, azaz, ugyan mindnyájan egy valláson vagytok, nem illik háborognotok. Micsoda hit légyen ez, amely által a pogányok Isten népévé lettenek és egymásban köteleztettenek, megmondja szent János cap. 20[:31]. Mert azt mondja, hogy azért írta ő meg az Evangéliumot és a Jézus Krisztusnak cselekedetinek, életinek históriáját, hogy minden elhigye, hogy a Jézus Krisztus legyen Istennek fia, és a hívek élete legyen az ő nevében. Megmondja a szerencsen Actor. 8[:37]. Mondá – úgymond – neki Fülöp, ha bíz teljes szívből vallod. Felelvén amaz mondá: Hiszem, hogy Istennek fia legyen a Jézus Krisztus. Megmondja Pál is Rom.

10[:9]. Ha szájjal vallod az úr Jézus Krisztust és szívedben elhiszed, hogy Isten őtet feltámasztotta halottaiból, üdvözülsz. Viszontag szent János 1. epis. 5[:1]. Minden, aki hiszi, hogy a Jézus Krisztus legyen, Istentől született. Ibidem állat.¹⁴⁴ Ami Istentől született, meggyőzi e világot, és azé a győzedelem, aki meggyőzi e világot a mi hitünk. Kicsoda pedig egyéb, aki meggyőzi e világot, ha nem aki hiszi, hogy a Jézus Istennek fia? Ez vala azért az egy hit, aki az ephesusbeli keresztényeket is egybekapcsolta vala. Azért inti őket, hogy amint vallásokban egyek, szeretettel is egyek legyenek. Nem az pedig itt szándéka az apostolnak, hogy az egy hit felől tanítson és azt magyarázza meg, hanem innen veszen alkalmatosságot az egységnek commendálására. Azaz így szól: Ha azt akarjátok, hogy egyesek legyetek, tehát azon igyekezzetek, hogy egy hit legyen köztetek, hanem inkább így szól: Mivelhogy egy hitetek vagyon, immár legyetek egyesek.

Itt azért mi két dolgot vegyünk eszünkben. 1. Hogy ebből az apostol mondásából azt nem hozhatjuk ki, hogy csak egy hit volt és vagyon. Mert miképpen mikor azt mondá, hogy egy az Úr, megmutattuk, hogy a Szentírásban sok rendbéli hitről vagyon emlékezet. Olvasd meg Cap. 11. ad Hebreos. Amennyi szentet és példát ott találsz, annyi rendbéli hitet is. Mert, hogy csak kettőről emlékezzem, azt mondja ott az apostol, hogy hit miatt romlott le Jerichónak kő fala. Micsoda hit volt az. Bizony nem egyéb, hanem hogy az Izrael fiai elhitték vala, hogy igaz, amit Josue által az Isten nekik megmonda, hogy hétszer megkerülik

a várást, a hetedik nap felkiáltnak, leomol a kő fal. Ugyanott azt mondja az apostol, hogy a Rachab tisztátalan asszony hit által tartatott meg. Micsoda hit volt az, ám megmagyaráztatik Josue cap. 2. Elhitte vala, hogy Isten kezében adja Chanaan földét az Izrael fiainak, és azért elrejté a kémeket, kiért megmarada békével. Az Ábrahám hitét igen magasztalta az Írás, de micsoda hit volt, azt megmagyarázza az apostol Rom. 4. Mikor az Isten neki megígérte volna, hogy megsokasítja magvát, nem lőn erőtlen hite és nem gondolá meg az ő megholt testét, hogy noha közel 100 esztendőös vala, sem nem gondolá Sárának magtalan-ságát, nem gyanakodék, hanem elhivé azért hittel, hogy valamit az Isten megígér, meg is cselekedheti. Sőt mikor amaz asszonyállat, ki az vér-folyásban sok esztendőtől fogva betegeskedett vala, azt mondja vala magában, hogy ha csak érhetné a Krisztus ruháját, meggyógyulna, bizony nem vala egyéb hite, hanem bízván a Krisztusnak csodatételit, elhivé, hogy őtet is meggyógyíthatja. Azonképpen a százados, ki azt mondja: Uram csak parancsolj, az én szolgám meggyógyul. És sok egyéb példákat hozhatnék elő, kiből megtet-szik, hogy sok rendbéli hitek voltak eleitől fogva az Istennek népi között. Honnan eszünkbe vehet-jük, hogy az apostolnak nem az igyekezete, hogy az egy hitről prédikáljon, hanem hogy az egyes-ségre intse a híveket, azért, mert azok között, akiknek szól, egy hit vala.

Másodszor itt azt vegyük eszünkben, mely mód nélkül és helytelenül tanított ez elmúlt napokban innen ez mondásból egy ember afelől, hogy egy

hitnek kellene lenni. Mert noha ez az intés ő magában jó, de a helyhez és az apostol beszédéhez nem illett, amint megmutogatom, hanem ha erről akart szólni, más mondásból kellett volna ezt kihozni. De minthogy megmutatta ebben tudományát, azonképpen eszességét is a tanácsadásban. Mert azzal meg nem elégedünk, hogy az ő bölcs tanácsát megmondá. Comparative¹⁴⁵ szólott, hogy nem úgy kellene, mint ezelőtt szolt volt. Bizony a boldog emlékezetű király¹⁴⁶ idejében voltak olyan eszes fő emberek, mind az egyházi rendben, mind egyebek között, mint ő. Lássá azért, mely modestus.¹⁴⁷

De halljuk bölcs tanácsát: Mikor – úgymond – a colloquatorok¹⁴⁸ valami bizonyos hitet írnak és rendelnek, aki annak nem enged, egyig le kell vágni, hogy legyen egy hit. Bizony ez a jámbor vagy soha sem olvasta, vagy nem jutott eszébe a Krisztus mondása és tanácsadása. Ő azt mondja, hogy meg kell lenni, hogy botránkozások és tévelygések legyenek. Matt. 13[:24–30.] Pedig amaz példabeszédben azt mondá, hogy mikor a családos ember szolgálai kéredzenének, hogy a tiszta búza közül kifognák a konkolyt, azt mondá a gazda, vaj ne, mert netalán a konkollyal együtt kitépnének a búzát is, hanem az aratáskor meghagyom az aratóknak etc. Azután megmagyarázza ő maga Krisztus Urunk, hogy az aratásnak ideje az ítélet és világ vége. Tehát megmarad addig a konkoly. De ez azt tudja, hogy mikor az ő collocutori hitet csinálnak, azután mind egy valláson élnek. Bizony nem Calvinus, sem az ő tudománya az, aki e világot egy hitre hozza. Meg

kell térniek, bizonynal mondja az apostol, az igaz hitre a zsidóknak, de bizony a Calvinus vallása a zsidókat meg nem téríti. Ezeket én nem azért mondom, hogy én nem kívánnám azt, hogy a hitnek egyességét keressük és azon igyekezzünk, hogy a vallásban mindnyájan egyetértsünk, avagy hogy a hamis tudományokat ki ne igyekezzünk gyomlálni, mert akár mint gyomláljuk azért mi, de ugyan elég tövis és konkoly marad mind e világ végéig a Krisztus mondása szerint, hanem csak akarom mutogatni, hogy jobb tanácsadót keresünk ennél a jámbornál, mert ennek sem tudománya, sem esze, sem szemérme nincs. De még azzal is fenyegetett, hogy [ha] szavát nem fogadjuk, 40 esztendő múlva úgy leszen Erdély dolga, mint Görögországnak, Moldvának, Havasalföldnek. Vajon kinek prédikálott e jámbor? Bizony azt hiszem, hogy nem 5, 6, 8 esztendő gyermekeknek, hanem az öreg értelmes embereknek, hogy nem vette tehát eszébe, hogy senki talán nincs az öregek közül, aki reménylené, hogy még ezután 40 esztendőt ér? Lássá meg immár, mely nagy szabadságot nyitott a gonoszságra az embereknek. Mert vaj ki sokak vagynak, akik ezt mondják és gondolják minden istentelen pogány fejedelemmel. Ἐμοῦ θανόντος γαῖα μιχθήτω πυρὶ¹⁴⁹

Vaj ki sokan mondhatják: No, nem érem én a 40. esztendőt, azért az Úrnak csapását én nem látom, én is élek addig kedvem szerint.

De inkább honnan vette ezt a 40 esztendőt? Hiszem, hogy nem egyebünnet, hanem, hogy Krisztus prédikálása után a Jeruzsálemnek elveszését halasztá azután 40 esztendőre. De ki

mondta néki, hogy minket is addig vár? Bizony a Szentírásban, ha valaha betekintett volna, megláthatta volna, hogy az Isten igen szabados, és semmi bizonyos időhöz, határhoz nem kötelezte magát. Mikor az első világot el akará veszteni, hány esztendőt hagy nekik a térésre? Bizony nem 40 esztendőt, hanem sokak ítélete szerint 120 esztendőt. A ninivebelieknek csak 40 napot. Mondja meg, mennyi időt hagyja a jeruzsálembelieknek, mikor azt kiáltatá Jeremiás által, hogy aki a chaldeusokhoz ki nem megyen, el kell veszni? Ezekből megtanulhatta volna, hogy nincs az Istennek bizonyos határa a megbüntetésnek idejében, hanem áll az az ő akaratján. Krisztus Urunk azt mondá az apostoloknak, hogy ő nem tudja az ítéletnek napját. Act. 1[:7] Mert az időknék cikkelyeit és alkalmatosságait csak az ő hatalmában helyeztette az Úristen. Ez pedig, mintha mennyországból jött volna, oly bizonynal beszélé, hogy 40 esztendő múlva elveszünk.

Recte dixit Tucidides: Τρασοῦ ἢ ἀμαθία¹⁵⁰

Judit 8[:11] azt mondja az betuliabelieknek, hogy igen nagyot vétkeztenek, hogy az Istennek határt szabtanak, és sírással, böjtöléssel, könyörgéssel kövessék meg az Urat róla. Én sem adok ennek egyéb tanácsot ennél. Mondanák: No ezzel te bátorságot adsz az embereknek. Vaj nem, és ha az én értelmemet efelől valaki akarja tudni, én azt hiszem és ítélem, hogy nem vár Isten 40 esztendőt, hanem elébb elveszt ennél, ha meg nem térünk.

Fundamentuma az én beszédemnek a szent Pál beszéde Rom. 11[:16–24]. Azt mondja, hogy ter-

mészet szerint való olajfák voltak a zsidók, mi pogányok vad fák voltunk és oltattunk be a jó olajfába a leszegetett ágak helyett. Immár az Isten a természet szerint való olajfának 40 esztendőtt adott a megtérésre, bizony nekünk felet hagy. Mert ád annyit. Mert mi vad fák vagyunk, hát hamarébb elveszte azoknál, ha meg nem térünk. Ezek nem a mostani leckéhez valóok volnának, de minthogy más adott nekem erre alkalmatosságot, a hívek megbocsássanak, térjünk az apostol tanítására.

Ötödször immár inti őket az egységére az egy keresztségért. Egy – úgymond – a keresztség. Immár értik a hívek az apostol beszédének folyását. Nem arról akar disputálni, hogy egy-e vagy nem a keresztség, hanem, mivel hogy mindnyájan egy keresztséget vettek vala fel, abból inti, hogy egyesek legyenek. Ezenképpen szól 1Cor. 12[:13]: Mert mindnyájan egy lélekben mi össze keresztelkedtünk, akár zsidók s akár pogányok, akár szolgák s akár szabadosok, és mindnyájan egy lélekből itattattunk. Ott is az egységére inti őket, mint itt. Nincs azért helye itt annak, hogy az egy keresztségről sokat disputáljunk, mert miképpen megmutattam, hogy a Szentírásban sok Úr és sok hit vagyon, azonképpen könnyen megbizonyíthatom, hogy szinte Krisztus Urunk idejében is sok keresztség volt. Egyik az János Baptistáé, ki vízzel keresztelt, második a Krisztusé, kiről azt mondá Baptista Luc. 3[:16]: Én vízzel keresztелеk, de én utánam jó az, ki keresztel vízzel és szent lélekkel. Ő maga is azt mondá az apostoloknak Acto. 1[:5]: János

vízzel keresztelt, de én szentlélekkel keresztellek meg egynéhány nap múlva. Harmadik keresztség vagyok, kiről szóla Krisztus Urunk Zebedaeus fiai anyjának. Marci 10[:38–39]: Megihatjátok-e ugyanazt a pohárt, kit én megiszom és megkeresztelkedhettek-e azzal a keresztséggel, mellyel én? Immár Krisztus Urunk mind a János keresztiségével s mind a szentlélekkel meg vala keresztelve. De azt mondja, hogy még egy keresztség vagyok. Érti vala pedig kinszenvedését és vérének ontását. Tehát nem csak egy keresztség volt. De azért egy vala csak az ephesusbelieké, akire néz az apostol és inti őket, hogy azt meggondolván legyenek egyesek.

Utólszor inti őket a szeretetre, egyességre abból, hogy egy Isten vagyok. Egy – úgymond – az Isten, ki mindeneknek Atyja. Ez minden egyességnek fundamentuma, mert ez az Egy Isten adta, az egy urat és fejét az ő ecclésiájának, ez adott egy hitet az ő híveinek, és egy keresztséget, ki mintegy külső jele lenne az ő vallásoknak, professiójoknak.¹⁵¹ Innen függnék mindenek és ez, amiképpen itt szól az apostol, mindeneknek felette vagyok. Ő igazgat mindeneket és minden hívekben lakozik. Kérem azért a híveket, hogy egy kevéssé legyenek csendességben és hallgassák meg, amíg vagy két szóval szólok az egy Isten felől. Mert bizony nem azért akarok szólni, hogy a versenkezésben gyönyörködném, de vagy három oka vagyok, amiért nem hallgathatok. Első, mert erre ingerlettettünk. Ha pedig szabad minket valakinek vádolni, szabad légyen minékünk magunkat mentenünk. Nincs oly kegyetlen bíró, aki

az alperesnek szavát és maga mentségét meg ne hallgatná. Másodszor tisztünk mutatja. Mert a mi hallgatóink közül némelyek, netalán akik gyarlóbbak, megütköztenek és botránkoztanak. Harmadszor ugyan illik az igazságról tanúbizonyságot tennünk, vagy bánja valaki, vagy nem. Ha pedig vagyon a hallgatók közül oly, aki nem a mi értelmünkön vagyon, annak is hasznos ezt érteni, mert lám, mikor az ellenséggel valaki meg akar vinni, kémekeket küld, hogy megtudja, micsoda készülettel vagyon ellensége, hogy ő is jobb módjával állhasson ellene. Azért hallja meg a mi vallásunknak fundamentumát, hogy ezután jobb módjával víhasson velünk. Sok szóval nem terhelem a hallgatókat, csak szenvedjék békével e kevés időnek haladékját.

Azt kiáltja mindez világ, a próféták, apostolok írása és Krisztus Urunk mondása szerint, hogy Egy az Isten. De a mi ellenkező atyánkfiái ehhez valamit ragasztanak, mert azt mondják, hogy egy, de három, mert így szólnak: Unus et trinus.¹⁵² Ha kérded, hogy hogy lehet, hogy egy is, három is, mert a sokaság ellenkezik az egyességgel. Azt felelik, hogy egy állatjában,¹⁵³ de három személyében. A személyek ezek: Atya, Fiú, Szentlélek. De én azt kérdem, hogy az a három személy Isten-e vagy nem? Mert ha nem Isten, tehát miért mondják, hogy Atya Isten, Fiú Isten, Szentlélek Isten? Ha Isten, mi az oka, hogy azt merik mondani, hogy három személy, s azt nem merik, hogy három Isten? Mert ha a személy három, és a személy Isten, bizony három Isten.¹⁵⁴ De ez hadd járjon, ám legyen úgy, amint mondják, hogy állat,

nem személy. Az állat egy s a személy három. Mégsem négy, hanem három, sőt csak egy? Szálljunk közel! A második személy, kit Fiú Istennek hívnak, azt mondják ő maguk, hogy kettős. *Duplicis naturae duas habet naturas.*¹⁵⁵ Bizony Isten, s bizony ember. Ez, mellyel azt vallják, hogy az örök Istenség nem csak az emberi testtel kapcsolta hozzá, hanem az egész embert testestől, lelkestől. És ugyan eretnekeknek mondják, akik azt hirdetnék, hogy a Krisztus testének lelke gyanánt lett volna az Istenség, mert hogy úgy mond: nem az egész embert, hanem csak felét váltotta volna meg: hanem ugyan mind testet, lelket is hozzája kapcsolta az emberi természetnek. Immár kérd meg, a második személynek hány része vagyon! Egyik az állat, második az személy, harmadik az emberi lélek, negyedik az test. Az emberi léleknek hány része vagyon? Azt mondják a bölcsek, hogy három. *Vegetativa, sensitiva, rationalis.* Az vegetatívának hány része vagyon: *nutrire, augere, generare.* Az sensitívának 8. *Quinque sensus exterioris, tres interioris.* Az rationalisnak, *intellectus agens et patiens, contemplativa et practica pars.*¹⁵⁶ Hány ez? Hát ha a testre szállunk, hány része vagyon a testnek, hány elementumból,¹⁵⁷ hány humorokból¹⁵⁸ áll? Hány izom, hány véna, hány nervus,¹⁵⁹ hány musculus¹⁶⁰ vagyon az emberi testben? Ezeket pedig a háromságban mind ott kell értened, mert az Istenség úgy hozzá kapcsolta az emberi természetet, hogy tőle elválhatatlan. A Krisztusnak pedig szinte olyan s annyi csontja, teteme volt, mint akármelyikünknek. Mert azt mondja az Írás, hogy

hosszánk hasonló volt mindenben a bűntől megválva, mi húsunkból való hús, mi csontunkból való csont. Ő maga mondja, hogy húsa, csontja vagyon, nem mint a léleknek. Immár lássad, ha háromságnak kell mondani, ahol ennyi rész vagyon, vagy ha egy Istennek hívhatod, akinek ennyi sok számtalan részei vagynak. Nam quo jure dicitur trinitas, ab tres personas, eodem jure propter ut partes dici potest triachas, decas, centuri.¹⁶¹ Ha pedig azt mondanád, hogy ha ennél több volna is, de ugyan egy lehet, bizony el nem kerülheted, hogy ez az Isten compositus¹⁶² ne legyen. Ahol compositio vagyon pedig, ibi sunt ubi partes, ibi aliquid prius et posterius. Nam partes toto sunt priores, si non tempore, tamen ratione.¹⁶³ És így soha el nem kerülhetik, amit igen kerülnének az háromságosok, hogy in Trinitate nihil est prius, neque posterius.¹⁶⁴

A több absurdumokat,¹⁶⁵ kik e vallásból származnak, nem számlálom elő. Minthogy bizony most vagyon valami superfluum¹⁶⁶ a Trinitásban, vagy régen nem volt rész egész, mert in tempore accepit illi incarnatio.¹⁶⁷ Mondom, erről és effélékről most nem szólok, mert mindezeket ők egy feleletekkel azt ítélik, elrontják. Egy részt talátnak, kin elszaladnak. Mert azt mondják, úgy vagyon, ha az emberi okosság szerint szólunk hozzája, igen hihetetlennek látszik, de csak el kell hinni. És erre egyéb ratiókat¹⁶⁸ is felhoznak, a többi között az Agoston doctor históriáját is, kit én magam is hallottam egy prédikátortól, a Georgio Caroli pastore Eniediense [...] historiam sive fabulam.¹⁶⁹ Innen azért azt bizonyítják, hogy

az emberi okosság nem mehet a misteriumnak végére, mert ugyan bizony, úgymond, mi is azt valljuk vélek együtt. Mert kérlek, ítéld meg, ha valaki a fehért akarná megérteni, micsoda, s te azt mondanád neki, hogy a feketéről gondolkodjék, miképpen ismerhetné meg a fehért. Szinte azonképpen ezek, mikor azt akarják megmagyarázni, micsoda az egy Isten, azt mondják, hogy háromról gondolkodjék. Mely szinte annyit teszen, mint ha azt mondanád, hogy meg akarod érteni, micsoda a hő, fogj jeget a kezébe, mert a meleg és hideg nem különben ellenkezik, mint az egy és a sok. No, úgy vagy azért, hogy az emberi elme meg nem forgatja, mint legyen az egy s a három, amint ők is vallják. Erre én csak azt mondom. Krisztus Urunk azt mondja Jo. 17[:3]. *Ez az örök élet Atyám, hogy megismerjenek téged.* Holott vedd eszedbe, hogy az igaz Isten ismeretiben helyhezette az örök életet. Immár a háromságot senki meg nem ismerheti, amint ők magok vallják, tehát a háromságban nincs az örök élet, sem igaz Isten nem lehet. Nem tudom hát met-szünk¹⁷⁰ véle, mit viaskodunk felette, adjuk meg annak, aki költötte.

De nem elég tudnunk, hogy egy az Isten, hanem meg is kell tanulnunk, kicsoda az. Ha az ellenkező atyafiaktól azt kérdeném, kicsoda az ő Isteneknek neve, mert vocabula sunt lumina rerum et notionis.¹⁷¹ Ha mit tudni akarunk, szükség, hogy tudjuk a nevét. Mondják meg azért az ő Istenüknek nevét. Ha azt mondják, hogy Háromság a neve, bizonyítsák meg, mutassák meg az Írásban. Mert nem elég valamit mondani, hanem

meg is kell bizonyítani. De ő maguk is tudják és vallják, hogy sohu¹⁷² az egész Bibliában ez az ige¹⁷³ nincs. De ehhez azt mondják, hogy ha nincs is a nevezeti, de ott vagyon a res¹⁷⁴ ő maga. Mert amit, úgymond, az Írás az Atyának tulajdonít, másutt a Krisztusnak, harmadhelyt a Szentléleknek tulajdonítja. Honnan következik, hogy háromság vagyon, poesis¹⁷⁵ vagyon. Tehát az ő vallásuknak fundamentuma csak consequentiából, sillogismusból áll,¹⁷⁶ metszenek és hová lesznek, akik nem tudnak dialecticat,¹⁷⁷ Írást nem olvashatnák és nincsen oly memóriájok, hogy eszekben juthasson, hol mit mond az Írás. El kell ezeknek veszni az Athanasius symbolumának¹⁷⁸ tartása szerint. Nem így beszélé az igaz isteni tudomány felől Mózes Deut. 30[:12–13]. Azt mondá, hogy nincs a mennyben, sem a tengeren túl, hogy valaki azt mondhatná, ki hozhatja azt hozzánk, hanem – úgymond – igen közel vagyon hozzád, szájadban és szívedben. Azért mondá az Új Testamentumban Pal. Rom. 11. Nem kell tehát ehhez consequentia, jóllehet ők noha formálnak sillogismusokat és úgy tetszenék egy elsőbe, hogy vagyon valami ereje argumentumuknak, de ha valóban megrázod és tekinted, közel sem oda való, ahova ők vonszák, csak mind merő sophisma.¹⁷⁹ Azért sem a neve, sem a res nincs a Szentírásban a háromságnak. Akit azért ők meg nem művelhetnek, megmutatjuk mi, nemcsak azt, kicsoda neve a mi Istenünknek, hanem ugyan betű szerént, minden consequentia nélkül demonstráljuk a Szentírásban. Kérdjük azért Pál apostolt, ki a pogányoknak doctora volt. Ihol mindjára

megmondja, kicsoda az egy Isten. Pater omnium.¹⁸⁰ Azonképpen 1Cor. 8[:4–5] Nincs több, hanem csak egy Isten! Mert noha vagynak, kik Isteneknek mondatnak, mind mennyen, földön is, hova lehet ennél nagyobb világosság. Azt mondja, hogy egy az Isten, s mindgyarást megmagyarázza, kicsoda az. Az Atya. És nem csak az Új-, hanem az Ótestamentumban is ez volt neve az igaz Istennek Malach. 2[:10] Nemde nem egy Atyánk vagyon-e mindnyájunknak, és nemde egy Isten teremtett-e minket is? Jóllehet az Ótestamentumban hívattatik Izrael Istenének Deut. 6[:4] Audi Izrael. Abraham, Izsák, Jacob. Exod. 3. Et alias [...] Az Újtestamentumban az Úr Jézus Krisztusnak Atyjának, mint Jo. 17[:3]. Haec est vita aeterna. Mondanád: Na ott vagyon a Krisztus is! Első. Bezzeg ott vagyon, de az egy Istennek neve adatik csak az Atyának. Hogy pedig ott vagyon, az az értelme, hogy a Jézus Krisztust is meg kell ismerni, aki örök életet akar nyerni. Mert senki nem megyen az Atyához, hanem csak ő általa. Ő az út, Ő az ajtó. Ez az oka, hogy a háromságosok közül is a tudósbak így olvassák ezt a locust. És a Jézust Krisztusnak lenni. De mivelhogy a sillogismusban gyönyörködnek, im én is csinállok egyet, lássák, mit tehetnek néki. Csak az az egy örök Isten, aki felől azt mondá Mózes, Audi Izrael. De Jézus Krisztusnak Atyja ez, aki felől azt mondá Mózes. Prolo. Jo. 8. Azt mondá a zsidóknak, az Izrael fiainak a Krisztus. Az, akit ti Istennek hívtok, az az én Atyám. Ergo. Csak a Jézus Krisztus Atyja az egy örök Isten. Ez a mi vallásunk, akiért minket e világ kárhozhat,

eretnekez, átkoz. De eljő az idő, mikor meglátják, quem transfixerunt.¹⁸¹

7

Psal. 79:1

Úristen, a pogányok jöttek a te örökségedbe, megfertőztették a te templomodat. etc.

Aki tökéletes és igaz keresztény akar lenni, szükség, hogy nem csak magáért, hanem másért is [...], mert a felebarátunkat úgy kell szeretnünk, mint minem magunkat, és mikor kiváltképpen való nyavalyája vagyon, [...] és a közönséges veszedelemnek előtte.¹⁸² És a közönséges nyavalyája nem leszen kiváltképpen való veszedelem nélkül. Miképpen mikor a hajó elmerül, senki nincs a hajóban, kinek ne jusson a nyavalyából. Ezért írja Sz. Pál 1Tim 2[:1-2]: Kérlek, hogy mindeneknek előtte legyenek könyörgések, imádások, kérések, hálaadások minden emberekért, királyokért és minden méltóságban helyeztetetekért, hogy csendességben és békességben lehessünk, minden kegyességben és tisztaságban. Ezért olvassuk sok Istenfélő szent embereknek fohászkozásukat, esedezéseket az Úristenhez a közönséges megmaradásért. Mint Jeremiás, Dániel, Esdrás, Eszter és egyébek példája megmutatja. Ez megírt igékben efféle könyörgésnek formája adatik előnkben. Mert mikor az Istennék szent népe a pogány népek miatt nyomorúságra jutott volna, a próféta látván a közönséges veszedelmet, nagy keserves szívvel panaszkodik és könyörög az Úristennek, hogy megelégedvén

az ő fiainak nyomorúságával, fordítsa haragját a pogányokra, és az övéit mentse és szabadítsa meg azoknak kezekből. Holott annakokáért mi is hasonló állapotban vagyunk mostan, illik hasonló könyörgéssel megkeresnünk és találnunk az Űristent, hogy miképpen az ő hívein könyörült, mireánk is mostan tekintsen kegyes szemeivel. De hogy olyan hathatós és foganatos legyen imádságunk, szükség megértenünk, micsoda formán könyörgöttek a régi szentek, hogy mi is nyomdokukat követhessük.

Lássuk meg azért, micsoda renddel és gonddal vagyon megírva a jelenvaló ének. Vagyon két fő része. Az elsőben vagyon keserves panaszolkodás, ahol előszámlálja a próféta az Izrael fiainak nyomorúságukat és veszedelmeket. A másodikban buzgó szívvel könyörög, hogy ezt a nyavalyát térítse az Űr a pogányokra és az ő híveit szabadítsa meg. Az első része imez igékben vagyon befoglalva: Űristen, a pogányok jöttek etc. usque ad vs. 5.¹⁸³ Hogy mi ezeket világosban és ugyan fundamentumból megérthessük, szükség, hogy legelsőben megtudjuk, micsoda időkben és micsoda veszedelemkor íratott ez az ének. Ennek megtudására utat nyit és vezet minket az első vers, melyben vagyon emlékezet a szent templomnak fertőztetéséről és Jeruzsálemnek romlásáról. Ez pedig, amint a históriákból megtetszik lött három úttal:¹⁸⁴ Elsőben Sedechiás király idejében, mikor Nabukodonozor elrablá Júdát és Jeruzsálemet elrontá, pusztítá, kit prófétált vala és meg is ére vala Jeremiás.¹⁸⁵ Másodszor lön Antiochus császár idejében,¹⁸⁶ ki megfertőzteté az

Istennek templomát és nagy nyomorúsággal cselekedék a zsidókon, mint meg vagyon írva a Machabeusokról írt könyvben¹⁸⁷ Krisztus Urunk születése előtt, úgy mint 143 esztendővel. Harmadik veszedelme Jeruzsálemnek és a zsidóságnak lőn a rómaiak miatt Vespasianus¹⁸⁸ és Titus¹⁸⁹ császártól, kit megprófétála Krisztus Urunk és az ő mennybemenetele után beteljesedék, úgy mint 40 esztendővel. Immár szükség, hogy ez az ének íratott e három veszedelemnek valamelyikéről, de nem íratott az utolsóról, mert rómaiaktól lött pusztítás után nem volt a zsidóknak oly prófétájuk és bölcs emberük, kinek beszédét, avagy írását a Bibliába írták volna. Aztán régibb ez az ének Krisztus Urunk idejénél, mint majd meghallod. Sokan azért magyarázzák az éneket az Antiochustól tött pusztításra és nyomorúságra. De én arra sem mehetek, mert elsőben Mach. 7. ez éneknek egy cikkelye hozatik elő, úgy mint régi mondás és prófécia. Tehát nem akkor költ. Más az, hogy ha az Antiochus király ideje után íratott volna ez ének, talán úgy be sem vétetett volna a Bibliába, mert még a Machabeusok könyvének sincs olyan becsülete, mint a derék szent iratnak. Annakokáért szükség, hogy az első veszedelemről, a babilóniai fogságról és veszedelemnek idejéről magyarázzuk, mert ahhoz ugyan szépen is illik minden cikkelye, amiképpen az igéknek magyarázatjából megmutogatom. De itt egy kis akadály támadhat, mert ha az ének íratott a babilóniai fogságkor és a templomnak megfertőztetése után, hogy vagyon tehát a zsoltárban, a Szent Dávid könyvében?

Mert Dávid régen volt a babilóniai fogság előtt, és ő idejében még ingyen sem építtetett vala a templom, nemhogy megfertőztetett volna. Responsio:¹⁹⁰ Érte igen könnyű választ tenni annak, aki az Írást forgatta. De hogy te is ezt és efféle ellenvetéseket megfejthess, vedd eszedbe, hogy a zsoltár könyvben vagynak dicséretes írva, kiket nem Dávid szerzett, sem nem ő idejében költöttek, hanem kiket ő előtte s kiket utána. Mint ez igen nyilván vagyon. Hogy pedig mind az egész könyvet Dávidénak nevezzük, nem egyéb az oka, hanem, hogy nagyobb részét Dávid írta és az ő idejebeli szent és bölcs emberek csinálták. És ezért a többi is, mind az ő neve alatt vagynak. Ezeket immár így megértvén, szóljunk az igéknek magyarázatjára.

Mondván, hogy első részében íratik meg az Izrael fiainak nyomorúsága, melyet a próféta három rendbéli dologgal mutogat meg. Elsőben, hogy az Isten tisztességére rendeltetett helyet és választott dolgokat megundokították. Másodsor, hogy a szent jámborok iszonyú, kegyetlen halállal ölettenek meg. Harmadszor, hogy nyomorúságuk felett a környülöttük való pogány népek csúfolták és nevelték a zsidóknak veszedelmüket. Mond: Úristen, a pogányok jöttek a te örökségedbe. etc. Akiben az isteni félelemnek valami kicsiny szikrája vagyon, semmit nehezben nem szenved, mint mikor hallja, vagy látja, hogy az élő Istennek tisztessége gyaláztatik, és ami az ő nevének tisztessége, az megferteztetik, és idegen dologra fordíttatik. Mert ugyanis nem csak marháknál,¹⁹¹ de életünknel is drágábbnak kell

lenni nálunk az Úr tisztességének. Huc pertinent exempla sanctorum, martyrum.¹⁹²

Ezzel jelenti azért a próféta elsőben meg a zsidóknak nyomorúságokat, hogy látják vala a szent dolgoknak megundokítását. Efféléket pedig hármat számlál elé a próféta: a szent népet, a templomot és a szent várost, kik mind az Istennek szenteltettek vala. Meggondolhad azért, minémű keserűséggel nézik vala, hogy az Istennek népét a pogányok rongálják vala, az Isten templomát bálványokkal ferteztetik vala, az Isten városát elrontották és elpusztították vala. Úristen – úgymond – a pogányok jöttek a te örökségedbe etc. Az Isten örökségén érti az Izrael fiait, mert igen gyakorta a Szentírásban az a nemzetség Isten örökségének neveztetik, hívattatik, mivelhogy a világon való minden népek és nemzetségek közül csak ezt választotta vala magának saját népül. Deut. 32. Mikor a magasságbeli Isten e világon való népeket széjjeloszlatná és az Ádámnak fiait egymástól elválasztaná, határt vete a pogányoknak az Izrael fiainak számával. Mert az Úrnak része az ő népe, és Jákob az ő örökségének mérőkötele. In fine Psalmi p[...]dentis.¹⁹³ Dávidot választotta, az ő szolgáját, hogy legeltesse az ő népét, Jákob maradékit, és Izraelt, az ő örökségét. Ps. seq. [80:9]. Uram egy szőlőt hoztál Egyiptomból, kihánytad a pogányokat, és ezt elplántáltad. Azért az Istennek örökségében jövének a pogányok. Nabukodonozor, a babilóniai király nagy haddal jöve Judeára, Jeruzsálemet megszállá, megveré. A királyt, Sedechiást, mind az ország népével rabságra vivé Babilóniába, és

hagyá Judeában csak a szegény, nyomorult, magokkal jól tehetetlen embereket, hogy mégis a föld teljességgel pusztán ne maradna. Ezen panaszkodik azért keserves szívvel a próféta: Uram a pogányok jöttek a te örökségedbe etc. Mintha azt mondaná: Nam, csak az emberek is se nem szenvedik azt, hogy más uralkodjék az ő saját örökségekben, és ha lehet nyilván nem engedik, hogy más üljön az ő jószágokban, miért engeded tehát Uram, hogy a te örökségedet idegen nép foglalja el, és más uralkodjék rajta?

A második Isten tisztességére való dolog a templom. Megfertőztették a te templomodat etc. A Salamontól Jeruzsálemben építtetett templomnak becsülete felől sok írásokat hozhatnék elé, de mindazok függének az élő Istennek emez beszédéből, melyeket monda Salamonnak, mikor elvégezte és Istennek szentelé a templomot 3Reg. 9[:3]. Psal. 131[:13]. Megjelenék az Úr Salamonnak és monda: Meghallgattam a te könyörgésedet és imádságodat, melyet mondasz én előttem. Megszentelem azt a házat, melyet te építettél, helyeztettem az én nevemet ott mindörökké, és lesznek az én szemeim és az én szívem ott minden napokban. Paral. 7[:16]. Mely Istennek fogadásáért és ígéretiért oly igen elbizakodtak vala a jeruzsálembeliek, hogy mikor valaki veszedelemmel fenyegeti vala őket, azt kiáltják vala, amint Jeremiásnál vagyon: Isten temploma etc. Mintha azt mondanák: megígérte vala az Úr, hogy itt lakozik mindörökké, semmit ne féljünk, hogy senki minket meggyőzhessen. És ezért semmi idegen és pogány embert be sem eresztet-

tek vala a templomba. Mint megtetszik [...] Act. 21. hogy meg ne fertőztesse. Itt azért a próféta azon panaszkodik keservesen, hogy ez a szent templom megfertőztetett. Kiről azt olvassuk a szent históriában 4Reg. 25: Nabuzardan, ki fő hadnagya vala a babilóniai király seregének, jöve Jeruzsálembe és felgyújtá az Úrnak házát, a király palotáját és Jeruzsálemnek minden [...] megégeté tűzzel. 2Paral. 6. Hoza az Úristen a jeruzsálembeliekre káldeusoknak királyát és megöle az ő ifjait fegyverrel a szentségnek házában, és nem könnyörüle sem ifjún, sem szúzen, sem vénen. Mely dolgot szemével láta, és megsirata Jeremiás. 1Reg. 1. Látá Jeruzsálem, hogy a pogányok bementek az Úr szentséges hajlékába, kiről az Úr parancsolt vala, hogy be ne menjenek oda az ő gyülekezetibe. Minemű keserűséggel szenvedték legyen pedig ezt a zsidók, megmutatja csak a Krisztus Urunk idejebeli históriás. Sőt egyik oka, amiért megölettetik a Jézus, az lőn, hogy káromlást szólott volna a templom ellen, és mikor a keresztfán függene is, azzal karingják¹⁹⁴ vala: Vah, ki elrontod az Istennek templomát, és harmadnap felépítéd azt. Act. [6]:13. de Stephano. Ezen okon fogák meg szent Pált is. Act. 21[:28] Izraeliták – úgymond – segéljete. Ez az ember az, aki e nap a törvény és a szent hely ellen tanít mindeneket, és ennek felette pogányokat vitt be a templomba, és megfertőztette a szent helyet. Sőt Krisztus Urunk az őrajta lött szidalmakat eltúré, de mikor látta volna, hogy a templomban kalmárkodnának, kufárkodnának, el nem szenvedé, hanem ostort köte és kihajtá a kalmárokat,

árulókat és vevőket, ezt mondván: Meg vagyok írva: Az én házam imádságnak házának hívatatik, ti pedig tettétek latroknak barlangjává. Tehát bizony mindenkor nagynak tartották az Izrael fiai a templomnak megfertőztetését.

Harmadik szentséges dolog vala a város. És tették Jeruzsálemet rakás kövekké, azaz, úgy elrontották, hogy immár nem épület, hanem csak olyan, mint összehordott rakás kövek. Mely bec sületesen szóljon az Írás Jeruzsálem felől, nem szükség elészámlálnom, csak egynéhány szóval jelenteném meg. 2Paral. 22. Építe Manasses oltárokat az Úrnak házában, kiről mondá vala az Úr: Jeruzsálemben lészen az én nevem mindörökké. Ibidem infra:¹⁹⁵ Faragott képet is emele fel az Úrnak házában, mely felől szólott vala az Úr Dávidnak és az ő fiának Salamónnak, mondván: Azon házamban és Jeruzsálemben, kit választottam az Izrael 12 nemzetségi közül, ott helyheztetem az én népemet mindörökkön örökké. Azért sok drága szép nevekkal ékesítetik a város: Isten házának, szent helynek, nagy királyi városnak és egyéb efféle igékkel. Sőt Krisztus Urunk idejében is, mikor immár Jeruzsálemnek lakói istentelenekké és ördög fiaivá löttenek vala is, hívja a Jézus ezt szent városnak. E gyönyörűséges és szent várost teljességgel elpusztíttatá és elrontá Nabukodonozor 2Reg 25. Jer. 39. et 52. Jeruzsálemnek falait körös-körül elrontá a káldeusoknak serege. Ezt pedig megprófétálta vala Micheás cap. 3[:12]: Annakokáért megszántják Siont, mint egy mezőt, és Jeruzsálem leszen, mint egy rakás kő, és a templomnak hegye, mint egy

vadon erdő. Minemű keserűséggel szenvedték légyen pedig ezt a zsidók, megtetszik amaz siralmas énekből, mikor Babilonban, a fogságban azt mondják vala, Psal. 136[137:5–6]: Ha te rólad Jeruzsálem elfelejtkezem, elfelejtessék bátor, az én jobb kezem, és az én nyelvem ragadjon az én ínyemhez, ha meg nem emlékezem rólad, ha Jeruzsálem nem lészen minden vigasságomnak kezdeti és feje. No azért inset megtetszik, elsőben a zsidóknak akkorbeli siralmas állapotjok, hogy valaminemű szent és Isten tisztességére rendeltetett dolgok valának közöttök, azokat a pogányok mind megfertőztették, és teljességgel elpusztították, vesztették vala. Az Isten népe, az Isten temploma, az Isten városa mind oda vala, kinek, ha csak egyik részét látták volna is, elég keserűség lőtt volna, de hogy mind egyszersmind találta őket, attól nyavalyásb volt. Másodrendbéli keserűségeket így írja meg a próféta: A te szolgáláidnak holttestüket az égi madaraknak eledelül adták etc. Noha a halál önmagában is keserű, de mellette való kegyetlenség és iszonyúság sokkal kegyetlenebbé teszi. Azt mondja azért a próféta, hogy nemcsak megölte az ellenség az Istennek népét, hanem iszonyú kegyetlenséget is cselekedék rajta. Melyet két dologból mutat meg: Elsőben, hogy a holt testeket el nem temették, hanem a vadakkal, madarakkal etették meg. Másodszer, hogy olyan nagy vérontást cselekedtek, hogy mint a víz, a patak, elfolyt a vér. Egyik büntetésnek és nyomorúságnak neme, mikor a holttest el nem temettetik, vagy a koporsóból kihányattatik. Azért az Úristen ezzel is szokta ret-

tenteni és büntetni az istenteleneket. Deut. 28[:26]. A több átkok közt azt mondja: A te holt testedet kitépszem minden égi madaraknak és földi bestiáknak, és nem leszen, aki elúzza róla őket. 1Reg. 21[:23–24]. Jezabel felől azt mondja: Az ebek eszik meg Jezabelt az Izrael mezeiben. Ha meghal Achab a városban az ebek eszik meg, ha a mezőn hal, megeszik az égi madarak. Jer 15[:3]. Négyrendbeli nyavalyát bocsátok rátok: Fegyvert a megölésre, ebeket a megszaggatásra és vondozásra. [Jer.] cap. 22[:18–19]. Azt mondja az Úr Joachim, a Josiás, Júda királyának fia felől: Nem siratják őtet így: Jaj, öcsém; nem mondják: Jaj, uram, jaj, hatalmas király, hanem szamar temetéssel temettetik el, a Jeruzsálem kapuján kívül vettetik, és ott porhad meg. 2Reg. 23[:15–16]. Josaias király a hamis prófétáknak koporsóit felásta és a csontokat megégetteti. Efféle példákat olvasunk még a pogányok históriájában is: Mikor látta volna Hector, hogy meg kell halni, azon könyörög vala Achillesnek, Homer. Iliad. XXII. hogy az ő testét ne hagyja az ebeknek elszaggatni, hanem pénzen adja meg az ő szüleinek.¹⁹⁶ Akiken ki akarták bosszújukat tölteni, nem hagyták azoknak testeket eltemetni, hanem a vadakkal, madarakkal szagattatták el. Innét mutatja azért meg a próféta a pogány népeknek kegyetlenségeket a zsidókon, kiről így panaszkodik Jeremiás is, ki ezeket látta szemeivel in Tren.¹⁹⁷ 2:21: Heverték a földön kívül az gyermekek és a vének. Az én szúzeim, ifjaim fegyver miatt elhullottanak. Megölted őket a te bosszúállásodnak napján, levereted őket és nem könyörültél

rajtok. Sőt azon Jeremiás cap. 52[:9–11] et 2Reg. 25[:6–7] azt írja, hogy mikor Nabukodonozor eleibe vitték volna Sedechiás királyt gyermekeivel és főfő embereivel és népeivel, az ő gyermekeit szemei előtt levágotá. Azonképpen főfő embereket, őmagának szemeit kitolatá, várba vetteté és úgy viteté fogva Babilóniába. Sőt azután azt írja a história, hogy Jeruzsálemből 60 főfő embereket hozatott fogva és azokat is mind levágotá Nabukodonozor. Tehát még a városnak megszállásakor és az ostromkor mennyi számtalan lélek veszett. Mert vitéz Jeruzsálemet három esztendeig és úgy vehette aztán meg. Micsoda keserűség legyen pedig embernek, atyjafiának, barátinak testüket látni temetetlen, hogy a vadak, madarak szagatják el, akárki csak magától is megmondhatja. A szent Tóbiás példáján is megmutatja, ki noha Sa[...]nazar meg akara öletni, hogy a holt testeket eltemeti vala, és amiatt minden marháját elvesztette vala, de mégis soha nem szűnik vala meg temetéstől. Hasonló példát olvasunk a pogány históriákban is.¹⁹⁸ Kreón, a thébaisbéli kegyetlen király megparancsolta vala, hogy valaki Polineikész testét eltemeté, meg kellene halni. Ezzel azért nem gondola Antigoné és húga, hanem eltemeté, ki miatt halálos veszedelembé esék. Kesereg azért itt a próféta azon, hogy az Isten az embereknek és szolgálóknak testek temetetlen heverték, és a vadak, madarak étkei lötenek. Panaszolkodik azon is, hogy oly nagy vérontás volt, hogy mint a víz, úgy folyt. Ez meg szokott lenni a harcokban, a hadakban és városoknak megvételeiben, kitől csendes szívű ember irtózik és

megiszonyodik, nemcsak mikor hallja, vagy látja, de mikor csak meggondolja is. Innét tetszik azért meg másodszer a zsidóknak akkorbéli nyavalyás állapotjuk. Harmadszer azt mondja: Lettünk szidalmakká, a mi szomszédunknak csúfság és nevetség etc. Bizony, hogy nehéz dolog embernek szenvedni a nyavalyát, de sokkal nehezebb, mikor még bosszantják felül valamiképpen, ezt Jóbnak példája megmutatja. cap. 2[:9]. Tob. cap. 2:15 et 22. Tob. 3:9 et Psal. 21:8. Krisztus Urunk Matt. 27:39. megmutatja. Igen panaszkodik azért itt a próféta, hogy őtet is csúfolták az ő ellenségi és szomszédási, kit ekképpen ír meg Jeremiás. Treni. 1[:7]: Láták Jeruzsálemet az ő ellenségi és megnevezték az ő ünnepét. Idem cap.¹⁹⁹ 2[:15]. Tapsolnak kezekkel te rajtad, az úton járók sűvöltöttek, és hajtogatták fejedet Jeruzsálemnek leányain, mondván: Ez-é az a város, ki tökéletes díszességben, ékességben ez egész világnak öröme? cap. 3[:14]. Nevetségévé lettem minden népeknek és napestig csak én vagyok énekek.

Ezeket pedig azért számláljuk elé, mert az Úristennek könyörgeni akarnak vala. Amiképpen a második részében az éneknek meglátjuk. A könyörületességre pedig igen nagy indító ok a nyomorúságnak nagy volta. Hogy azért könynyebben az Úristent könyörületességre indíthassák, az éneknek első részében az Úr eleibe terjesztük nyavalyájokat. De minékünk ezekből micsoda tanulságunk lehet? 1Machab. 7[:12] Az íratott meg, miképpen álnokul Alcinus és Bacchides²⁰⁰ ölt volt meg 60 fő zsidót egy nap, és utána mindjára azt mondja a história amaz mondás szerint, amiképpen

meg vagyon írva: A te szentidnek húsát, és az ő neveket kiöntötték Jeruzsálem körül és nem vala, ki eltemesse őket. Honnat nyilván megtetszik, hogy az Úristen ez igéket, nemcsak az akkori időről íratta meg, hanem, hogy hasonló állapotkor élhetnének a hívek és alkalmaztathatnák magukra.

Lássuk meg azért, ha mi reánk illethetjük ezeket. Azt mondják vala az Izrael fiai: Úristen a pogányok jöttek. etc. Az Úristen így szóla Exod. 19[:5–6] az Izrael fiainak: Ha az én beszédimet hallgatjátok és megőrzitek az én [testamentumomat], lesztek énnekem minden népek közül örökségim, mert enyim az egész föld. Ti lesztek énnekem papsági országim és szent népem. 1Pet. 2[:9–10] így szólítá meg a pogányokat: Ti vagytok a választott nemzetség, a papsági ország, szent nép, örökségnek nemzetsége, kik régen nem népei valátok, most Istennek népei vagytok, és akik irgalmasságot nem nyertek vala, most irgalmasságot nyertetek. Mely mondásból és ehhez hasonló bizonyágtételekből megtetszik, hogy minemű szent népe vala régen a zsidóság Istennek, szinte olyanokká lőnek az egész pogányság is a Jézus Krisztusban való hit által. És valaminemű privilégiumuk vala az Izrael fiainak, azon lőn a pogányoknak is, akik az Isten ígéretinek hívének, és az apostoloknak tanításukat vevék. És csak azok maradának a pogányságban, akik a Krisztusban nem hívének és az ő tudományát, tanítását nem követék és nem fogadák. Ez pedig nyilván vagyon, hogy a görög nemzetség még az apostolok idejében vevé az Evangéliumot. Sőt az apostolok írásában a görögök neve alatt gyakorta értenek

egyéb hű nemzetséget is. Annakutána nyilván
vagyon, hogy a magyarok is keresztényekké let-
tenek. Azért mind a görögök s mind a magyarok
és egyéb nemzetségek is, akik a Krisztus tudomá-
nyát és az Evangéliumát vették, Isten népeinek
és Isten örökségének hívattatnak. A törökök
pediglen, mivelhogy nem keresztények és az
Evangéliumnak nem hisznek, ugyan az előbbi
pogányságban maradtanak, és most is méltán őket
pogányoknak mondhatjuk. Ezek így állván, vajon
s amely igazán mondják vala régen az Izrael fiai,
hogy a pogányok, i.e.²⁰¹ a babilóniaiak, a káldeu-
sok jöttek az Isten örökségébe, i.e. Judeában. Nam,
szintén azonképpen mondhatjuk-e mi is, hogy a
pogányok, i.e. a törökök, tatárok jöttek az Isten
örökségébe, i.e. görög, magyar és egyéb keresz-
tény országokba? És miképpen régen a zsidók
panaszolkodának az ő nyomorúságok felől, nam
szinte azonképpen mi is punctról punctra²⁰² mond-
hatjuk-e magunk és környülünk való országok
felől? Nincs ugyan nekünk most bizonyos templo-
munk, akihez volnánk kötelezve, mint régen a
zsidók a Salamon templomához, mert annak külső
becsülete elkele az Újtestamentumnak idején,
amiképpen mondá a Krisztus Urunk amaz sama-
ritánusnak: Bizony mondom tenéked, hogy eljő az
óra, hogy sem itt a hegyen, sem Jeruzsálemben
nem imádják az Atyát, hanem mindenütt lélekben
és igazságban. Azért mindenütt vagyon a keresz-
tényeknek temploma, valahol összegyűlnek és
mindenütt imádkoznak az Atyát. De amiképpen
megfertőztették vala a káldeusok Jeruzsálem szent
templomát, azonképpen a török és tatár nemzetség

a keresztényi gyülekezetnek helyét megundokították, avagy elrontották, pusztították. Méltán mondhatjuk azért felőlük: Uram a te templomodat megfertőztették etc. A templommal együtt a városnak becsületi elvesze. De ahelyett minden istenfélő falu, város méltán Jeruzsálemhez hasonlíttatik, sőt annak neveztetik. Mennyi keresztény városokat tett pedig a török és tatár kővárosokká. Némelyeknek még a helyek is alig látszik és tetszik meg. Tehát bizony a panasz is hozzájok fér, és így, amiképpen a zsidók azon keseregnek vala, hogy minden szentségeket, isteni tiszteletre rendelt dolgokat a káldeusok megfertőztettek és elrontottak, azonképpen mi is méltán azokat mondhatjuk a törökök és tatárok felől. Ami pedig nézi a panasznak második részét, hogy az Isten népének és szolgájának holttesteket a vadaknak, madaraknak hányták, és nem volt, ki eltemesse őket, és véreket, mint a vizet, kiontották, ez olyan nyilván és számtalanszor megesett miattok, hogy erre semmi bizonyosság nem kell. Sőt fohászzkodás nélkül ezeket sem nem hallhatjuk, sem nem említhetjük. Ami néz az utolsó cikkelyre, hogy nyomorúságunk felett megcsúfolnak, nevetnek. Ezt is senki nem fogadhatja, hogy meg nem lett volna és lenne naponként. Holott annakokáért mi is, a mi keresztény atyánkfiain, Istennek örökségi vagyunk, a törökök és tatárok pedig pogányok. És aminémű keserőségek lött régen a zsidóknak a káldeusok miatt, mi rajtunk és a mi keresztény atyánkfiain, azok pontról pontra beteljesedtenek a törökök és tatárok miatt. Bizony aminemű buzgó szívvel és keserves panaszolkodással az Úrnak eleibe terítet-

ték a zsidók az ő nyomorúságukat, mi is szintén
azonképpen mostan megcselekedhetjük. És mikép-
pen azok kívánták, hogy e méltatlan dolgokat
látván Ófelsége a pogányok kezéből megszabadít-
sa, szinte azonképpen mi is kívánhatjuk, hogy Ó
szent felsége kegyelmes szemeivel tekintsen a mi
sanyarúságunkra és nyomorult állapotunkra. És
megelégedvén ennyi ideig való keserűségünkkel,
szabadítson meg a kegyetlen pogány népnek
nyügiből és ínségéből, hogy nyakunkról lerakván
igáját, ismerhessük csak őtet Urunknak, oltal-
munknak és gondviselőnknek. És a velünk való
jótéteményiről örömmel megemlékezvén, vidám
orcával Ó felségének hálákat adhassunk, és lelki
vigassággal az ő nevének dicséreteket mondhas-
sunk. Ámen.

8

Jer 23.

2. rész

Az elmúlt tanításomban, ha reáemlékeznek az
Úrnak igéjében vigyázó hívek, vettem vala tanul-
ságunkra való igéket eleve Jeremiás próféta
írásából, ex cap. 23., amely igéknek magyarázat-
jának egy részét halasztottam volt a jelenvaló
órára. De, hogy a hívek elmúlt tanításomra is
emlékezhessenek, és a jelenvaló tanításra is vilá-
gosban utunk lehessen, mind a megmagyarázott
igéket és mind a jelenvaló órára haladott igéket
előszámlálom. Az igéknek magyarázatjára adja-
nak a hívek csendes fület és elmét.

Ezt mondja a Seregeknek Ura: Ne hallgassátok

a prófétáknak beszédek... Vide textum in superiori concione.²⁰³ Ha a hívek vigyázó elmével reáfigyelmeztének, emlékezhetnek reá, hogy az igéket három részre osztottuk vala, kikről Istennek segítségével mostan kell szolanunk derékképpen. Három tulajdonságokat és bélyegeket számlálja elő a próféta itt e helyen a hamis prófétáknak. A kettőről hallónk és tanulónk az elmúlt prédikációban. Meghallók, hogy a hamis prófétáknak első bélyege az, hogy nem az Isten szájának, hanem az ő szívek gondolatit beszélnek. A másik tulajdonságuknak lenni azt, hogy a gonosz, bűnben elmerült embereknek hízelkednek, párnákat, főaljakat raknak alájok, amiképpen cselekednek a Jeremiás idejében való hamis próféták. Lássuk meg immár, az Úrnak szent lelke lévén vezérünk, a harmadik bélyeget mint adja előnkben, mint egy táblában az Úrnak nagy embere, Jeremiás próféta. Kiről halld meg, mit mond a próféta: Mert kicsoda volt az Úrnak tanácsában, vagy az utolsó napokban ki értekezte az Úrnak tanácsának ilyen értelmét? Ez is szokások többi között a hamis prófétáknak, hogy az Úrnak beszédét kétségessé teszik, és az igazmondókat csúfolják, és az ő gonoszságuknak palástot keresnek. Mely embereknek szokásokat jól tudván az Úristen, régen ennek elejét vette, mikor így szólt Deut. 20: Ez a parancsolat, melyet én ma hagyok tenéked. Nincsen te feletted, sem messze nincs tőled, sem mennyben nincs, hogy azt mondhatnád, kicsoda hozza minékünk az Isten akaratját, tudását alá onnan felülről, a magosságból. Noha azért világosan, tisztán,

igazán minden homály nélkül magyarázhatja a mennyei Úr az akaratját, de mégis a gonosztevő emberek, mikor azt mondják nekik, hogy a bűnért Isten őket megveri, mikor egyebeket nem tudnak felelni, ezt mondják: De igen tudod te, de igen tudja ím ez vagy amaz, mit végezett az Isten énfelőlem vagy más felől. Mikor jöttél a mennyországából, ki hallotta az Úr tanácsát és végezését? Azonképpen a Júda országbeli hamis próféták is, mikor hallják vala a Jeremiás próféta jövendölését, ha egyebet nem mondhatnának vala ellene, mégis így szólnak vala: De igen tudja ő. Ím nem volt ő mennyben, nem tudja, nem értette, és nem hallotta az Úrnak tanácsát, mit tud benne, mit végezett Isten? Sőt az Isten tanácsát az emberek tudhatják. Mi többen vagyunk őnálánál, mi általunk is az Isten szól, mi is próféták vagyunk. Sőt kicsoda érti és tudja egyéb az Úr tanácsát, ha mi nem értjük és tudjuk. Amiképpen olvassuk [1Kir 22:10–11], hogy mikor Acháb királynak megmondá az igazmondó próféta Micheás, hogy Ramagalad alá ne menjen, mert odavész, felugrék egy hamis próféta, Sedechiás, és arcul csapá az igazmondó Micheást, mondván: Mikor hagyott el engem az Úrnak lelke, és néked szólott? Sőt ez a hamis próféta Sedechiás vasszarvakat csinála a fejére magának, s úgy kezde széjjelugrandozni és öklöldezeni a vasszarvával, mondván: Azt mondja az Úr énáltalam tenéked, Acháb, hogy így öklöldezed, és így hányod széjjel Szíriát mindaddig, amíg teljességgel elrontod. Hasonlóképpen mikor az Isten parancsolatjából vasigát vett volna a nyaka

körül, és azzal jelenté a babilóniai fogságot, elé veté egy hamis próféta magát, Hananiás nevű, kikapá Jeremiás nyakából az igát, a jármot, és a földhöz veri, paskolá, és mondá: Ezt mondja az Úr: Eképpen rontotta Nabukodonozornak, a babilóniai királynak igáját [Jer 28:10–11]. De látod-e, ez azért egyik tulajdonságok a hamis prófétáknak, hogy ő magoknak tulajdonítják az Isten titkos tanácsának értését és tudását, egyebeket csúfolnak, és azt mondják: de mert ők tudják az Úr tanácsát, nekik mondták meg, őket küldték az Isten tanácsába, mennybe. Mindezekből azért könnyű, megismernünk a hamis prófétákat. És hogy ennek hasznát vehessed, nézz kétfelé, kérlek, és gondold meg, micsoda időben és emberek közt élünk e mostani világban. Bizony tanulságul lehet e mostani időben némelyeknek az ő cselekedetik. Lásd meg, ítéld meg te magad bátor, ha nem hasonló állapotban vagyon országunk mostan is, aminemű állapotban vala Júda országa Jeremiás idejében, kit odafel meghallál. Mert ez mi veszedelmes időnkben nem kétféle próféták vagynak, négy avagy öt rendbeliek is. De kiket ítélhetsz igazaknak? Jusanak eszedben e mostan előszámlált bélyegek és jegyek. Egyedül avagy csak igen kevesed magával vala, Baruchhal, Ezékiellel, Huriással Jeremiás; a többi számtalan sokan valának, kik a fő népeknél és királynál igen benn valának, igen kedvesek valának, úgymint kiknek tanácsán jár vala a fejedelem, fő és úri rend. De ezek nem a mennyei Úrnak beszédét, hanem az ő fejeknek gondolatját hirdetik vala. Vajon nincsenek-e

mostan is számtalan sokan ilyetének? Hagyom csak tereád, nem más, hanem tennenmagad ítéld meg bátor. Bizony mostan is vagynak olyanok, akik csakhamar arcul csapának az igazmondásért, mint Sedechiás az igazmondó prófétát, Micheást. Másodszor az igazmondó Jeremiással ellenkező hamis próféták a bűnös és minden gonoszságban bemerült embereket biztatják és bátorítják vala. Békességtek léssen, úgymond, senkitől semmi bántástok nem léssen, az Isten megsegíti a népet. De vajon s nem hallasz-é ilyent mostan is egynehány rendbeli tanítóktól? Nem kell erre bizony-ság, hogy megmutassuk az embereknek gonosz-ságát. Látja minden az önnön szemeivel, mely jámborok, mely istenfélők legyenek mindazok, kik hadban indulnak bennünk, s mindazok, kik hon maradunk. Bizony én nem ismerem, hogy amaz hallatlan nagy háborúságnak ideje után nemhogy közönségesképpen, egyenlőképpen valamely város, tartomány avagy falu megjobbult volna, az ő előbbi gonosz útát megbánta volna, elhagyta volna, de még csak egy embert is nem látok, sem nem hallok olyant, aki szívében megfélemllett volna, megdöbbsent volna, pöniten-ciát tartott volna, testestől-lelkestől Istennek adta volna magát. Hanem bizony egytől egyig ki-ki az előbbi utait követi. Nincs a megjobbulás, a megjámborodás, nincs az irgalmasság, nincs a kegyesség köztünk, nincsen mibennünk szegényeken való könyörületesség, hanem ilyen ki-ki, aki innét élhet, sőt nemhogy jámborbak volnánk, de én nem tudom, napról napra mivé leszünk. Majd mintha ugyanegy társaságban nem lagnánk,

szeretet nélkül valánk, magunkhaszna-keresők, irigyek, fősvények, de mindeneknél nagyobb istenigéje-megutálók. In summa.²⁰⁴ Minden istentelenségben úgy belemerültünk, hogy él az Úristen, hogy csak csudálkozhatunk rajta, hogy mind fogytig a nagyirgalmú Úristen e földről el nem töröl bennünket. Mégis némely próféták, tanítók avval merik biztatni az urakat, fejedelmeket, hogy Mohamedtől elszakadnánk,²⁰⁵ amoda hajlanánk, a kereszténység együtt tartana, a pogány fejedelemre támadna, az Isten megsegítené, ellene győzedelmesek lennénk. Nem gondolják meg efféle tanítók, hogy meg is kellene azt érdemlenni, hogy őt győzedelmessé tenné. De bizony félek azon, hogy akit mi pogánynak hívunk, meghaladnak minket az isteni szolgálatban. Ha úgy cselekednénk, amint Sámuel próféta inti vala az Izrael fiait [1Sám 7:3], kétség nélkül hiszem, hogy valamely felé kerülnénk, bizonyos, Isten győzedelmessé tenne. Azt mondja vala Sámuel Izrael fiainak, és így prédikál vala, és én is Sámuellel tennék, így prédikálok: Ha teljes szívetekből megtértek az Úrhoz, a ti Istenetekhez, az Úrnak szíveteket, lelketeket elkészítitek, szívből-lélekből csak őneki egyedül szolgáltok, minden ellenségtől őáltala megszabadultok.

Harmadik jele vala a hamis prófétáknak, hogy egyebeket csúfolnak, és azt hirdetik, hogy ők tudják az Istennek tanácsát. De vajon s nem így cselekednek-e mostan is mi velünk amaz nagy pápa darabonti. Azt mondják mifelőlünk azok is: De, úgymond, azok az eretnekek tudnának valamit, ők értenék-e az Írást? Nekik jelenté meg

a Szentlélek az Úr akaratját? Tudatlanok, álnokok, csak hitetők, de a mi ekkleziánk csak azon mind főemberekből áll. Ott vagynak a páterek, kardinálok, érsekek, püspökök. Ezekről nem távozik a Szentlélek, őnekik jelenti meg az Úristen az ő akaratját. Ezek lőnek a mennyei karokban, ezek hallják és tudják az Isten végzését és tanácsát. Így szólnak látod azért a pápa fiai. Látod-e, mit mond itt Jeremiás az ilyenek felől: Ne hallgassátok őket, mert csalárdok, az ő szívek gondolatját beszélik, nem az Isten szájának igéjét. Ez a meghallott igéknek első része, amely tanulság nem haszontalan és nem idegen a mi időnkől és a mostani állapotunktól.

Mondám, hogy a második részében a felvett igéknek a próféta megjelenti igazán az Isten végzését, és a vétkes Júdaországa felől való tanácsát, amely ím ez igékben foglaltatik be. Íme az Úrnak forgószele kirohan, nagy haraggal kijő, és a következő szélvész a hitetlenek fejekre esik. Nem szűnik meg az Úrnak haragja mindaddig is, míg meg nem cseleked, és míg az ő szívének gondolatját meg nem teljesíti. Megmutatja ez ige, mint kellene prófétálni a gonoszságban elmerült embereknek. Tudniillik Isten haragjának és bosszúállásának iszonyú és rettenetes voltát, hogy ettől megrettenvén a gonoszságban merült emberek álmokból, gonoszságokból felszerkenjenek, tartanak pönitenciát, és az Úrtól kegyelmet kérnének és nyernének. Ez igékben pedig elsőnek azt vegyük eszünkben, hogy az Úrnak büntetésének szörnyű és iszonyú volta hasonlított a tengeren való rettenetes habokhoz, szélvészekhez és forgó-

szelekhez, kiknek iszonyú voltát főképpen az tudja és érti valóban, aki ugyan szemével látta és megpróbálta. Másodsor mikor így szólt: És meg nem tér az Úrnak haragja mindaddig is, míg meg nem cselekedni vala, és míg az ő szívének gondolatját be nem teljesíti. Ezzel azt jelenti, hogy általán fogván ha megindult az Úrnak bosszúállása, le nem csendesedik, senki és semmi ellene nem állhat, és nem játszik az Úr, és nem csak ijesztget, hanem valóban megver. Azért minden addig gondoljon magára, amíg föl nem gerjed, amíg meg nem gyullad az Úr haragjának tüze. Mert ha megindulhat, késő aztán jajgatni, késő akkor könyörgeni. Nyilván hidd meg, hogy bizony visszatér az Úrnak rettenetes büntető ostora, valamíg elvégezi a csapást. Harmadsor mikor azt mondja: Az utolsó napokban értitek meg az Úr tanácsának ilyen értelmét. E próféciájának igazságát bizonyítja, hogy általán fogván meglészen, úgyanynira, hogy önnönmagok is tanúbizonyságot tesznek róla, mikor megkóstolják. Mintha azt mondaná, akkor megismeritek mindazt, hogy én a bűnös országot és vétkes népeket megverem, és mindazt, hogy azok a próféták, kiket most hallgattok és böcsültök, hamisak voltak, és hogy nem küldtem őket, hanem ő magok futottak. Itt ismét e mondásból egy szokásokat vedd eszedben a hamis prófétáknak, tudniillik, hogy ők nem várják Istentől sem, hogy őket küldje avagy hívja a tanításra, sem hogy nekik szóljon, és beszédét szájukba adja, hanem minthogy szabad akaratjokból indulnak el tisztokban, azonképpen az ő gondolatját beszélnek és

szólják. De akik igazán az Istentől várnák, hogy Őfelsége hívja őket, amint Krisztus Urunk mondá amaz példabeszédben: Kérjétek az aratásnak Urát, hogy küldjön és taszítson aratókat az ő búzájába. És tudod-e, amaz piacon hivalkodó szőlőművesek is mint menték magukat? Azt mondják: Senki – úgymond – minket nem hitt, nem fogadott meg. Mintha azt mondanák: igen jól tudjuk és értjük vala, hogy az Isten szőleiben nem kell hívatlan menni dolgozni. Más az, hogy igaz tanítók akkor szólnak, és azt mondják, amikor és amit az Úr, aki őket megfogadta, eleikben állít, azon kívül nem mernek semmit szólani. Nem az ő agyoknak gondolatját és emberi főtől talált találmányokat szólnak. Ha pedig kérdenéd, hogy így ismerheti meg valaki, kiket hitt és kiket választott az Isten prófétálásra, vedd eszedbe, hogy igen jól megértsed, ennek két módja legyen. Az egyik igen ritka, mely akkor leszen, mikor valakit az Úristen az ő elénkbeli állapotjából és hivataljából kivészen, és csuda által a tanításra hívja és inti, és gyakorta az ilyeneket csudatételeknek ajándékával meglátogatja, hogy foganatos legyen beszéde. Így tevő az Úristen Mózeszt juhásztorból, amaz nagy Elizeus prófétát szántóemberből, Ámost azonképpen pásztorból, az apostolokat halászokból, kik által e világot magához téríté. Ezt pedig az Úristen főképpen olyan időben szokta cselekedni, mikor az igaz tudomány és Őfelsége igaz ismereti igen elfogyott és meghomályosodott. Másodszor az Úrnak hivatalja ismertetik meg akkor, mikor szép rendtartásból, közönséges végezésekből, jó értel-

mű jámboroknak bölcs ítéletéből valaki e sáfárságra, tanításra felválasztatik és hívattatik. Mert noha ez is emberek által vagyon és lészen, de az ugyan az Úrtól vagyon. Ez pedig a hivatal, az elsőnél, akiről azelőtt szólék, gyakrabban szokott lenni, és olyankor, mikor az Istennek igaz ismereti nyilván vagyon, és az Istennek hívei közt szép rendtartás vagyon. No, ez azért ismét egyik jele az igaz prófétáknak. Másik, ki fővebb és igazabb, az, hogy az Úrnak beszédét szólja. Mi légyen az Úristennek beszéde, odafel meghallád. Tudniillik az apostoloknak és a prófétáknak írása. Az ő tisztükben pedig és tanításukban mire kelljen nézniek, és főképpen vigyázniok, a harmadik részében ez igéknek megmagyaráztatik. Ahol így szól a próféta az Úrnak lelke által: Ha az én tanácsimat fogadták volna, bizonyára megtanították volna az én népemet az én ígémre, és megtérítették volna őket az ő gonosz utaikról, és az ő cselekedeteik gonoszságáról etc. Minthogy a hamis próféták azzal szoktak dicsekedni, és egyebet csúfolni, hogy ők tudják és értik az Isten akaratját, tanácsát, itt ez igékben az Úr megbizonyítja, hogy hazugok és méltatlanul kérkednek, mert ha Isten tanácsában ülnének, nem úgy viselnék magukat, hanem amint illik a jámbor és igaz prófétákhoz. Mi légyen pedig az igaz prófétáknak tiszték, megmondja, mikor így szól: megjelentették volna az én szép beszédemet. Kettő azért tisztí az igaz tanítónak: egyik az, hogy az Úrnak beszédét prédikálja, a szent törvényét magyarázza, arra oktassa hallgatóit, mert abban vagyon épen és tökéletesen befoglalva, mi az üdvösségre

való és szükség. Amint mondja Szent Pál 2Tim. 4[:16]: Minden írás, ki Istennek lelke által íratott, hasznos a tanításra, a megcáfolásra, a megfeddésre, az igazságban való oktatásra, hogy tökéletes legyen az Istennek embere, és minden jócselekedetekre felépítve. Krisztus Urunk is Joh. 5[:39] azt mondja, hogy az Írásban van az örök élet. Hamis tanítók valának és nem Istennek prófétái azok, akik azt merik mondani, hogy a Bibliában nincsenek mindenképp megírva, amik az üdvösségnek megnyerésére valók, hanem valamely emberi találmányokkal, konzíliumokkal toldozzák-foldozzák, és azok nélkül az Írást csonkának és bénának mondják. Második tiszték az igaz tanítóknak az, hogy az ő hallgatóikat a bűnről megfeddjék, megdorgálják, pönitenciára intsek, életeknek megjobbítására indítsák. Mert bizony csak hiában prédikálják a kegyelmet és az irgalmasságot, és hamisan ígérnek a boldogságot és békességet a bűnben heverő és gonoszságban elmerült népnek, mert azt mondja Ésaiás cap. 57[:20–21]: Az istentelenek szintén olyanok, mint a buzgó és fővennyel forró tenger, mely meg nem csendesedhetik, hanem az ő habjai között sárt és tajtékot követnek. Nincs békességek az istenteleneknek, azt mondja az én Uram.

Mi is azért, ha békességet kívánunk, hagyjuk el a sok istentelenségeket, feslett életünket, s mind a mi Istenünk s mind felebarátunk ellen való álnokságot, sok gonosz erkölcsünket, mert valamíg ilyenek leszünk, bizony csak hiában várjuk és reméljük a békességet és a mi ellenségünknek romlását. Nem oltalma, sem párttartója az Isten a

latroknak, éntőlem bátor hidd meg, hanem bizony azoknak veszi fel baját az igazságszerető Úristen, akik éjjel-nappal, jártokban, keltekben, fektekben, költökben, mindennemű cselekedetekben abban törik, fárasztják elméjeket, miképpen az Úrnak parancsolatja szerint viselhessék életeket, kire adjon erőt s egészséget az Úr minden jóra törekedő igaz híveknek.

9

Matt. 21:12–14

És beméne Jézus az Istennek templomába és kiüzé onnan a vásárlókat és a pénzváltóknak asztalokat és a galambárusoknak székeket felforgatá. És mond nekik: Meg vagyon írván, az én házam imádkozásnak házának mondatik, ti pedig tettétek latroknak barlangjává. És mennének akkor őhözája vakok és sánták a templomba, és meggyógyítá azokat.

Az emberek közül, akik szabad akaratjuk szerint óvják magukat a vétectől, dicséretre méltók. Akik tudatlanságból vétkeznek, azokat oktatni és tanítani kell. Akik pedig vakmerőségből, szántszándékból gonoszt cselekednek, azok büntetést érdemlenek. Miképpen Krisztus Urunk erről csudálatos szép példát hagyott, mert amaz jámbor Nátánaélt Krisztus Urunk megdicséré: Ihol, úgymond, az igaz izraelita, akiben nincs csalárdság. Amaz betegnek, akit meggyógyíta, azt monda Jo. 5[:14]: Ímé meggyógyultál, ezután ne vétkezzél, hogy gonoszbul ne legyen dolgod. Azokkal pedig, akik a jó intésnek helyt nem adnak és nem

is akarnak helyt adni, mit cselekedett, a többi között megmutatja ez mostan megmagyarázott betű, melyet, hogy mi jobban megérthessünk és azokból szép lelki tanulságokat vehessünk Istennek segítségéből, ím ez három dologról értekezünk főképpen. Elsőben e világi emberek mely könnyen az istentiszteletből és szolgálatból külső haszonra való kufárságot és kalamárságot szoktanak szerzeni és indítani. Az igaz, hű keresztény ember mely igen nem tűrheti az Isten tisztességének gyalázatját. Harmadszor: az Isten tisztességére rendelt hely mire való s mint kell ott cselekedni.

Így szól azért elsőben az evangélista: És beméne Jézus az Istennek templomába etc. Hogy mi ez igéket megérthessük, két dolgot kell eszünkbe vennünk. Először, hogy mi volt az oka annak, hogy a templomban árultanak, nem volt piacok, hogy az Isten tisztességére rendeltetett helyt rútitották, undokították ezzel meg. Másodszor, hogy hogy lehetséges, hogy a templomban ökröket, juhokat árultanak ut extat Joannis²⁰⁶ 2[:14], mert azt soha, semmiféle nemzetség nem cselekedte és ugyan nem alkalmas is arra a templom. Az zsidók pedig nemhogy barmokat, de még idegen embert is nem bocsátanak be a templomba, mint ez megtetszik Act. 21. v. 28. Ami az elsőre néz, az Úristen megparancsolta vala, hogy az Izrael fiai minden fő ünnepeken Jeruzsálemben felmenjenek és ott őneki áldozzanak és a dézsmából mind maguknak s mind a sémitáknak lakodalmokat szerezzenek. De minthogy némelyek messze laknak vala, s minden mar-

hájokból való dézsmát Jeruzsálemben nem viheték
vala, azért azt is megengedé vala az Úr, amint
meg vagyon írva Deut. 14[:22–29], hogy otthon a
dezsmát eladhassák és a pénzt vigyék Je-
ruzsálemben és aztán ott vásároljanak minden
áldozatra való állatokat, s mintegy lakodalom-
ra való barmokat, amint szinte akarnának. Azért
mivelhogy minden fő ünnepen sokan messze való
helyekről gyűlnek vala Jeruzsálemben, ugyan
nagy vásárok, s mintegy nagy országos so-
kadalom esnek vala akkor a városban. Azért
számtalan sok barmokat és egyéb eleségeket hoz-
nak vala mindenfelől Jeruzsálemben. A papok
azért, hogy innét valami hasznot koporít-
hatnának²⁰⁷ maguknak, megengedik vala, hogy
áldozatra való barmokat és lakodalomra való
eleséget és egyéb szükséges dolgokat áruljanak
vala a templomban, hogy aki áldozni akar,
hamarébb és könnyebben találjon ugyanott, ami
szükséges. És mivelhogy sokfelől, messzűn-
nen való helyekről jövevények is gyűltek akkor oda,
kik nem minden helyeken, egyféle pénzzel élnek
vala, hogy abban is valami fogyatkozása vala-
kinek ne legyen, pénzváltók is valának ott, kik
akármicsoda pénzt is felválnak vala, és szokott
pénzt adnak vala érette. Látod-e azért, ez vala az
oka, hogy a templomban ökröket, juhokat, galamb-
okat árulnak vala és ott pénzváltók is ülnek vala.
Sőt ugyan elannyira jutott vala a dolog, hogy nem
vala immár annyi gondjok az istenszolgálatra,
mint a kufárságra, kalmárkodásra.

Hasonló eredetűt ítélnék mi is a mi soka-
dalminknak és hogy ezt el tudjuk, ím ez lehet

az oka. Első oka, mert látjuk, hogy minden sokadalom valami szent nap esik, elannyira, hogy még a fő ünnepeken is vagyunk: Húsvét napján Darócon, Pünkösöd napján Váradon. Azért miképpen Jeruzsálemben a fő-fő ünnepe napokon jó vásárok estek, azon a keresztények között is efféle nevezetes napokon esnek ünnepek, mind vásárok és sokadalmak. Másodszor látjuk azt is, hogy valamely városban, főképpen valamely istentiszteleten akkor vagyunk ott a sokadalom. Mit szinte itt az országunkban is Kolozsvárat Szt. Antal napján leszünk sokadalom, Tordán Szt. János és Kisasszony napján, Vásárhelyt Szt. Márton napban. Szt. Fülöp, Szt. Jakab napján Dücső Szt. Mártonban, Szt. István király napján Küküllő várat, Szt. Bertalan napján Szászsebesben, Szt. Mihály napján Fejérvárat, Szt. Miklós napján Tordán, Segesvárat. Szinte ezenképpen Velenében halljuk, s értjük, hogy mostan is a Szt. Márkot tartják főistennek, s akkor leszünk sokadalom, azonképpen Páduában igen fő isten a Szt. Antal és neki vagyunk ott legfrissebb temploma. Azért ott is akkor vagyunk sokadalom, mint szinte itt a mi országunkban is a mi városinkban a felül megnevezett napokon és helyeken. Kiből megítélhetjük, hogy noha mi nem emlékezünk rá, de nyilván a pápa országolásának idején, amely szenteknek napján mostan is országos sokadalmak esnek, annak a szentnek imádásáért, tiszteletért a nagy ünnepeken és közel való falukból, tartományokból összefutott, gyűlt a nép. Minthogy pedig azoknak is sok eledel kellett, mert akkor minden jól akart lakni, innét lött, hogy

akkorra a mi országunknak városbeli népek is mindenféle eledelneműt és az egyéb szükséges dolgokat, akiket gondoltak, hogy elkel, akkorra betakarítottak és akörül valók is mindent mindenfelől béhoztak. És innen aztán az következett, hogy a szentség és imádság hátramaradt és csak a kufárság, kalamárság, adás-vevés maradt meg, mint szinte a jeruzsálembeliek élnek vala véle. Mert Krisztus Urunk, ki is, mikor ilyen nagy vásárt talála a Jeruzsálem templomában, a húsvét ünnepe immár jelen vala és ő is arra ment vala fel, mikor ugyan meg is ölették. De ezt mint egy tükörben, teljességesen nem láthat²⁰⁸ a pápások közt, mert köztük is valamely templombeli ünnep bejő, a templomban vagy vertitusban nagy viaszgyertyákat, pereceket, kezeket, lábakat és viaszból csinált képeket és egyéb egyet-más aprólékot, kiket tudnak a kufárok, hogy a búcsúra menő nép megvenné, nagy sokat árulnak. Innen azért tanuljuk meg, e világi emberek mely igen hajlandók az Istennek szentséges tiszteletétől az ő magok hasznok keresésére, és bátor csak akármilyen kicsiny alkalmatosságot kaphassanak is, mindgyárast készek azt nyereségre fordítani. Kit noha minden rendbéli emberek között megtapasztalhatsz, de sehol nyilvánban ezt meg nem tapasztalhatod, mint a pápások között, mert ott minden eladó, s mind az isteni tisztelet s mind az üdvesség s mind a mennyország, és ha kinek pénze legyen, semmi nincsen, amit meg nem vehet, sőt ha mikor pénzek nélkül megszűkölködnek, a papok és az őtólük függők, püspökök, barátok, avagy indulgenciát, avagy bűnök bocsánatját nyernek,

kit bizony nem adnak ingyen. Avagy valahol valamely szentnek hirtelen való megjelenését, csudatételét hirdetnék, ahová, mint afféle csudára a sokaság reágyúl, de azért senkinek nem szabad üres kézzel, pénz nélkül odamenni, hanem ha meg akarja látni azt a nagy csudát, pénz kell hozzá. Így kufárkodnak, kalmárkodnak, kereskednek ők az Istennek tiszteletével, kit tanultak az ő eleiktől Krisztus Urunk idejében élő jeruzsálembeli hamis papoktól. De nemcsak efféle pápák szokták kufárságra, kalmárságra, kereskedésre az istentiszteletet fordítani, hanem mind ilyenek azok is, akik csak valami kicsiny haszonra néznek, vagy valami hiú dicsőségnek kereséséért járnak az Isten szolgálatnak helyére, az templomba. Akik nem szívvel, hanem csak színnel szolgálnak az Istennek, és efféle szentségnek a színe alatt egyebeket megcsálnak. Kik ha valahonnan valami hasznot éreznek, csak igen könnyen és örömet odahagyják az Isten szolgálatát. Akik imígy szoktanak szólani: Még megtalálom én azt másszor is, de most énnekem árulnom kell, mert imitt vagy amott, ilyen s ilyen marhát hallok, ha én most prédikációt kezdek hallgatni, igen nagy kárt kezdek én vallani, jó nyereséget bocsátok ki kezemből. Látod-e, megmutatják az ilyenek is, hogy nem tiszta és nem igaz állhatatos keresztényi lélekkel szolgálnak az Istennek, hanem böcsületesb nálok ez világi külső haszon, hogynem mint amaz örökkön-örökké megmaradandó jószág.

Másodszor mondám, hogy ugyanitt azt lássuk meg, mi módon lehetett az meg, hogy a templom-

ban juhokat és egyéb barmokat árultak. Hogy mi ezt megérthessük, szükség megtudni, hogy a jeruzsálembeli templom igen nagy helyen feküdt és kiváltképpen nagy része volt. Az első és legfőbb része, mely Szentnek hívatatik vala, kétfelé vala osztva. Az egyik neveztetik vala Sancta Sanctorum – Szentek Szentjének, és oda senkinek nem vala szabad bémenni, hanem csak a főpapoknak, de még ennek is esztendőben csak egyszer volt szabad oda bémenni. Abban a részében volt az első templomban a frigy ládája, akiben vala a két kőtábla, az aranyveder, kiben vala a manna és az Áron vesszeje, ki megvirágozott vala. És ez frigy ládája felett valának a két kerubinok, kik szárnyakkal befedik vala a frigyládát. De minemű formájúak voltak a két kerubinok? Azt írja Josefus, Lib. 8. antq.,²⁰⁹ hogy senki meg nem tudja mondani, sem gondolni. Azért eszedben vehedd a pápásoknak erőtlen argumentumokat,²¹⁰ kik innét bizonyítják, hogy szabad képet faragni és azt templomban tartani, mert az Isten templomában is voltak kerubinok. De megérted, hogy soha senki azt meg nem tudhatja, minemű formájok volt azoknak. Noha azért ez volt egyik fele a templom első részének, de tanuld meg azt is itt, hogy a Sancta Sanctorumban voltanak azok a drága dolgok, akiket előszámlálék az első templomban, melyet Salamon épített vala, de akkor, mikor Krisztusunk élt, immár akkor ezek nem voltak ott, mert az első pusztulásakor, mikor Nabukodonozor Joachim királyt rabságra vitte, akkor Jeruzsálemet elpusztítá és a szent templomot is minden ékességétől meg-

fosztá. Dániel 1. Másodszor mikor Círus és Dárius²¹¹ engedelmeiből megjövének hazájokba, ismét megépítik a templomot azon formára, de nem vala azon dicsősége és ékessége, azért az idős emberek, kik az első templomot érték vala, mikor a másodikat vevék eszekben, hogy sokkal alábbvaló az elsőnél, noha a község örülne és vigadna, de sokan szomorkodnak és sírnak vala, Josefus Lib. 2. cap. 4. ant. Krisztus Urunk idejében azért még ez a második templom sem volt, mert Heródes ezt a második templomot megékesíté, de nem azon helyben, ahol vala a második templom. És a második templomnak csak a helye marada. Látod-e, ezt a templomot érte aztán Krisztus Urunk és ebben tanított. Ezeket pedig miért számlálom elő? Azért, hogy a tökéletes lelki keresztények ne induljanak azok után, kik restségek miatt meg nem tudják választani az első templomot a másodiktól vagy a harmadiktól, hanem azt mondják, hogy Vespasianus és Titus római imperátor rontotta el a drága templomot, akiben volt a frigynek drága ládája és a két drágalátos kőtáblák. Mert azt az első templomot a babilóniai Nabukodonor király rontá el, amint írták. Úgy vagy az, hogy a Heródestől épített templom is, akiben Krisztus Urunk tanított, igen ékes vala, akit elrontának a rómaiak és azon helyen, azon formára volt építve, mint az első, kit Salamon épített vala, de immár abban nem vala a frigy ládája, kit megtanulhattok a Makabeusokról írott könyvnek Lib. 2. cap. 2. De térjünk az dologra.

A templom első részének fele vala a Sancta

Sanctorum, a Szentek Szentje. De noha azok a drága dolgok abban a második templomban nem voltak, amelyek az elsőben, de azért ugyan szinte olyan szentséges volt a hely, és nem volt senki-nek oda szabad bemenni, hanem amint imént is mondám, csak szintén a főpapnak esztendőben egyszer. Ugyanezen első részének második felében bemehettek csak a papok, de papi ruhában felöltözve és a törvény szerint megmosódva. Ez pedig megválasztatik a Szentek Szentjétől egy drága kárpittal, amely kárpit kettéhasada Krisztus Urunk kínszenvedésekor. Ugyanitt vala az Áron oltára is, amelyen minden nap drága illatoknak kell vala égni és gyújtani a papoknak. Erről az oltárról vagyon emlékezet Luk. 1[:8–11], hogy Zakariás, a Baptista apja, bément volt a templomba, hogy jó illatot égetne az oltáron, ahol megjelenék néki az angyal. A templomnak második részében vala szabad bemenni csak a férfiaknak, kik zsidó nemből valók valának és tiszták voltak. Ebben a részben vala amaz két rézből öntött oszlop, kinek egyiknek magassága vala 18 singnyire,²¹² ebben voltak azok, kik lesik vala Zakariást a belső templomból. Luk. 1. A bölcs emberek azt ítélik, hogy ott vitte volt Krisztus Urunkat az ördög a templom tetejére, hogy onnan alászökjék, mert az a része a templomnak legnagyobb volt és kőfal között kerengő grádics²¹³ felmehettek a templom héjára.²¹⁴ Az templomnak harmadik részében valának a mosódásra való üstök és amaz igen nagy réz kád, kit tizenkét rézből öntött ökörkép tart vala a hátán. Ebben aztán mind férfiúnak és asszonyállatnak, aki tiszt-

ta volt, szabad volt bemenni, de csak a zsidóknak, mert idegen rendből valót oda be nem bocsátottak. Efelől nagyon emlékezet Act. 21[:23–28], mikor Pálra támadtak volna az ázsiabeli zsidók, a többi között ezzel is kárhoztatják vala, hogy pogányokat, idegen nemzeteket vitt be a templomba, tudniillik oda a harmadik részébe, ahová nem vala szabad egyebet, hanem csak zsidót bebocsátni. Utószor vala a templomnak negyedik része is, kit hívtanak Külső Pitvarnak, Atrium Exterius vel Populi. Ide mindeneknek szabad vala bémenni, akármi jövevény és pogánynemből való volt is, és ez ugyan fedél alatt sem vala, hanem mint ami templomoknak szokott a cinterme lenni. De mindazáltal ugyan itt is sok ékességgel voltak és sok helyen a Szentírásban ez része is templomnak hívtatik. Sőt, valamikor az Újtestamentomnak könyvében olvassuk, hogy Krisztus Urunk a templomba tanította a sokaságot, mindenkor a templomnak a külső részéről kell érteni. No azért itt is, mikor azt mondják az evangélisták, hogy vásár volt a templomban, ökröket, juhokat, galambokat árultak, értsed a templomnak e külső részéről, ahová minden embernek szabad vala bémenni, de azért ugyan mégis nem lött volna szabad abból piacot csinálni, mert az Isten tisztességére szentelt hely vala egészen, minde-
nestül fogva és nem kell vala semmi okon megundokítani és fertőztetni. Krisztus Urunk ezért hajtja onnét őket, és amint Szt. János írja, cap. 2. ugyan ostort csinál a kötélből és azzal úzi ki őket. A pénzváltóknak asztalokat felforgatá, pénzeket elhinté, a galambárulóknak is székeket feldönté.

Mely Krisztus Úrnak cselekedetiben két dolgot vegyünk eszünkben: először azt, honnét volt annyi méltósága és hatalma, hogy ezt cselekedesse, mert ő nem jeruzsálembeli főember, sem pap nem vala, akitől valamit tartottak volna. És egyébképpen az Úr Jézus alázatosan viseli vala magát, semmi fegyveres vitézekkel nem jár vala, tehát hogy intetének meg tőle és miképpen úzhetett egyedül annyi embereket, barmokat onnét ki. Erre először imígyen felelheték meg. Igen jól meg kell gondolni azt, mi időben cselekedte azt Krisztus Urunk, mert amint írják az evangélisták, ez akkor lőn, mikor számárháton, nagy pompával és processzióval²¹⁵ méne be Jeruzsálembe a húsvét ünnepe előtt két vagy harmadnappal, a sokaság nagy tisztességgel kíséri vala. Némelyek ruhájokat terítik vala eleibe, némelyek pálmafa ágakat terítnek vala az útban, ahol előjő vala. Kezekben is pálmafa ágakat tartván, nagy énekszóval kísérik vala a templomhoz, ki miatt mind az egész város megindult vala, és kérdik vala: Kicsoda ez? A sokaság azt felelé vala: Ez a galileabeli, názáretbeli próféta, a Jézus. A templom porticusában²¹⁶ való kufárok azért, kik közül lehet, hogy sokan külső vidékbeliek is voltak, kik a nagy ünnepi vásárra sok eladó marhákat hoztanak vala, mind szintén ez mostani sokadalmakra, csudálkoznak vala azért rajta, micsoda ember, hogy mi sokaság vagon utána. Azért mihelyt megriasztá őket, mindgyárást elijedének és azt tudák, hogy mindgyárást a sok néppel igen veri őket és elfutának előtte mindnyájan. Másodszor Krisztus Urunknak

ugyanezen cselekedetiben ezt kell meggondolnunk, hogy ugyan igaz ez, hogy a gonosz cselekedő embernél soha nem lehet félnékebb és viszontag az jámbornál, az igaz embernél bátrabb. Minthogy azért ezek nem jól cselekedének vala, csak nagy hirtelen elijedének, Krisztus Urunk pedig, minthogy az Istennek tisztességét keresi vala, igen bátor vala dolgában. Sőt az Úristen ugyan kiválóképpen való erőt és hatalmat szokott azoknak adni, akik igaz és méltó dolgokban törekednek, s oly igen nagy dolgokat megcselekszik egy ember, kit annak utána még ő maga is csudál és egyebek is nagy álmélkodással álmélkodnak rajta, hogy véghez vihette. Példa erről Sámson, hogy szamar állának csontjával ezer embert öle meg. Ilyen s ennél nagyobb erő vala a Krisztusban is, mert ha csak egy szavával egy nagy sereg fegyveres embert is leonthata a kertben a földre, mikor meg akarák fogni, bizony nem csuda, hogy ezen kufárok, kalmárok elijednek tőle. Innét azért származik a második fő tanulság, tudniillik, mely csudálatos serénynek és bátornak kell lenni az hű, igaz, tökéletes és istenfélő embernek az Úr tisztességének megoltalmazásában. Nem nézé Krisztus Urunk a sokaságot, az ő idegen és szegény rendén való állapotját, hanem biztonnal elhitte vala, hogy azoknak az Isten erőt és méltóságot ad nagy sokaság ellen is, akik az ő tisztességét keresik és oltalmazzák. Azért ilyenek legyünk mi is. Ne nézzük a mi ellenségünknek a sokaságát, se a mi erőtlenségünket, mert a nagyhatalmú úr gyakorta az erőtlen által szokta az ő nagy hatalmas erejét

kimutatni, és nem vagyunk egyedül, hanem velünk vagyon mindenkor a mi Istenünk és az ő segítő angyali. A hamisaknak oly félelmes szívet ad, hogy csak egy kemény riasztással is elfutamodnak. Hogy pedig valaki azt ne vethetné Krisztus Urunknak, hogy csak maga mutogatásáért cselekszi ezeket, hogy megtessék abból, minemű böcsületi és méltósága vagyon az emberek között, okát adja, miért úzi, kergeti, hajtja ki onnan. Meg van úgymond írván: Az én házam imádságnak háza, ti pedig azt tettétek a latroknak barlangjává. Ez mondásnak első része vagyon Ézsaiás 5-ben, a második része Jeremiás 7[:11], amely helyekből megtetszik az Isten tisztességére rendelt helyet más idegen dologra fordítani és megundokítani, fertőztetni Isten előtt, mely igen utálatos dolog legyen. Mert noha az Úristen sem nem szűkölködik a mi tiszteletünk nélkül, sem meg nem fertőztethetik a mi gonoszságunkkal, de mindazáltal valaki efféle eszközöket, amelyek által az Úr tisztelteték, megutálni és megrútítani, megfertőztetni igyekeznek, megmutatja és megjelenti, efféle ember minemű indulattal legyen az Úristenhez is, és Ófelségét mint becsüli és mint féli, tiszteli. Nem jó a felettébb való babonáság is, a felettébb való becsület is, mikor ember azt is megbecsüli, amit nem kellene, amint a pápások cselekednek, hogy minden templom előtt süveget vetnek, térdet hajtnak, de még ennél is sokkal gonoszabb, ártalmasabb dolog az ateizmus, az istentelenség. Mikor vagy ő magát az Úristent nem hisszük, hogy vagyon, vagy ha vagyon is, gondja viselésében kételkedünk. Mely kételke-

désnek igen nagy jele az, mikor az Isten tisztességére nézendő dolgokat semminek alítjuk, meg nem becsüljük, amint mi szoktuk cselekedni. Ne vess bátor süveget a templomnak, de azért – amint szoktad – istállóknak se tartsad. Ne hallgassad bátor az Istennek drága igéjét is térden állva, de azért még ne úgy hallgassd, mint egy fabulát,²¹⁷ avagy emez-amaz ember beszédét, amint szokásuk némelyeknek, hogy mind fejek, szemek, szájok járásánál is megmutatják, hogy ők nem különben hallgatják a jámbor tanítónak szavát is a templomban, mint akárki beszédét a piacon, az utcán vagy akárhol egyebütt. Sőt effélék ugyan dicsőséget keresnek magoknak ezzel, hogy imitt-amott egerész a szemük, mintha ők igen bölcsek, eszesek valának, és mintha ők mind jól értenék azt, és ha kellene, akár másnak is ők beszéllenék azt úgy meg, amint a prédikátornak kell. Magam bizony elhittem, hogy igen számos emberektől telnék azért az ki. Becsület, figyelmetesség és külső magaviselésben való tisztesség kívántatik az Úrnak szolgálatában. Nem illik fejednek, szemednek, keznednek, lábodnak imide-amoda kátyálódni, süvegelni, vagy egyéb ruházatodon kezeidnek szedegetni, babírkolni,²¹⁸ lábaidat egy helyből másban rakogatni, hanem megállapodott testtel, nyugodt elmével mind szemed, szájad, elméd, minden tetemed²¹⁹ teljességgel a tanítóra legyen függesztve, mikor az Úrnak akaratiját akarod tőle hallani, értekezni és tudakozni. Megválasszad mindenkor a külső dologtól az Úrnak rendelt és szentelt dolgot, helyt, beszédet és cselekedetet. Kiveré, kihajtá Krisztus Urunk a

jeruzsálembeli templomból azokat, akik az imádságnak helyéből piacot csináltak vala. Bizony kiveré a felséges Úristen is azokat az ő dicsőséges országából, akik az ő drága, szent igéjének helyét méltó tisztességgel és becsülettel nem illetik. És valakik tiszta testtel, tiszta öltözetben nem járulnak, jönnek az Úrnak szolgálatára mind külső- s mind belsőképpen, hanem azon rusnya, fertelmes öltözetben járulnak az Úr eleibe, amelyben hét éjszaka voltak, nincsen az az ember méltó és illendő becsülettel az Úrnak drága, szent igéjének vételéhez. Megfertőzteti az olyan ember az Úr tiszteletének helyét. Azért minden ember úgy vigyázzon, hogy valamikor amaz kiváltképpen való nap, az hetedik nap, akit az Úr a több napok közül magának választott, hogy azon a napon az ő szent akarattjáról értekezzünk és tudakozzunk. Úgy készüljön minden, hogy mind külső- s mind belsőképpen tiszta legyen, mind szívben, lélekben, testben, ruházatjában. Azon a napon amaz rútot, undok, éktelen dologhoz, sőt még az előtte való napon is, ingyen, még csak szívben se folyamodjék. Külső öltözetje is tiszta, fehér legyen. És valaki így járul az Úrnak szolgálatjára, tiszteletére, méltó és illendő becsülettel fogadja és veszi az az ember az Istennek tiszta, üdvösséghez drága szent igéjét. Ma tanuld meg ezt értőlem, hogy ilyen rendet és módot tarts ezen az Istennek tiszteletére rendelt napon. Hidd meg, bizonyos, hogy ha így járulsz az Úr tiszteletének helyére, mind itt az életben s mind a következő életben az Úr, a te Istened, tisztességgel és dicsőséggel megkoronáz.

UTÓSZÓ

Kötetünk az eddig kevésbé ismert Enyedi Györgyöt mutatja be. A teológus és vallásfilozófus püspök jobbára kéziratban maradt műveire koncentrálnak válogattunk. Elkerültük megjelent prédikációinak újraközlését, és nem vettük fel kötetünkbe Gisquardus és Gismunda történetét feldolgozó széphistóriáját, amelynek több modern kiadása is napvilágot látott. A prédikációkat és teológiai értekezéseket olyan jegyzetekkel láttuk el, amelyek adalékok lehetnek Enyedi művelődési programjának megértéséhez is.

Enyedi prédikációit és Toroczkai Máté fordítását is erősen a mai helyesírási normákhoz közelítetve írtuk át. Ez alól csak a jegyzetekben található [Sz] jelű variáns kivétel, ahol jobban megtartottuk az eredeti helyesírást. A kéziratok erősen sérültek, ezért sokszor találkozhatunk kötetünkben a [...] jellel, amely olvashatatlan szövegrészre utal. A főszövegben és jegyzetekben [ ] a sajtó alá rendezőktől származó kiegészítés.

*

Bibliográfia: Jakab Elek: *Enyedi György élete*. In: Keresztény Magvető, 1890, 131–151, 211–244. p.; Enyedi György: *Tancredus király leánya Gismunda és Gisquardus széphistóriája*. Kiad. és bev. Henrich Arnold, Kolozsvár, 1912; Zoványi Jenő: *Enyedi György lectori működésének és külföldi tanulásának időpontja*. In: Keresztény Magvető, 1936, 88–89. p.; Enyedi György: *Gismunda és Gisquardus széphistóriája*. Kiad. és bev. Varjas Béla, Kolozsvár, 1942; *Bibliotheca Dissidentium. Répertoire des non-conformistes religieux seizième et dixseptième siècles*. Ed. André Séguenny. Tome XV, *Ungarländische Antitrinitarier II. György Enyedi von János Káldos unter Mitwirkung von Mihály Balázs*, Baden-Baden Bouxwiller, 1993; Enyedi György: *Historia elegantissima*. Kiad. és bev. Káldos János, Budapest, 1994.

JEGYZETEK

I

* Az ajánlás latin eredetije megjelent Molnár Gergely: *Elementa grammaticae Latinae pro recta institutione juventutis scholasticae ex prolixioribus grammaticorum praeceptis in breve compendium contracta* Georgio Molnar nunc denuo edita opera et impensis Georgii Enyediensis Transylvani [Bécs, 1575] című kiadásban. A szakirodalomban részletesen még nem méltatott nyomtatványt Keserű Bálint találta meg a szebeni Bruckenthal-könyvtárban. Fordította Latzkovits Miklós.

¹ Nádasdi Ferenc (1555–1604) – Nyugat-Magyarország kultúrapártolásáról is híressé vált főura és hadvezére. A hírhedt csejtei úrnő, Báthori Erzsébet férje.

² Csepreg

³ Molnár Gergely (?–1564) – A wittenbergi egyetemről hazatérve 1558-tól kezdődően töltötte be a kolozsvári iskola lectionis, majd rectori állását.

⁴ Melanchthon, Philipp (1497–1560) – A reformáció egyik legnagyobb alakja, Luther munkatársa. A reformáció művelődési és oktatási elképzeléseinek kidolgozásában meghatározó szerepe volt.

⁵ Melanchthon, Philipp: *Grammatika Latina* – sok kiadása ismert 1526-tól kezdődően (VD16 M3340-M3414).

⁶ RMNY 136 – Molnár Gergely Grammatikájának első kiadása valószínűleg 1556-ban jelent meg Kolozsvárott. Az itt említett nyomdász Heltai Gáspár.

⁷ Erről a kiadásról nem tud a könyvészeti szakirodalom.

II

* Eredeti címe: *Heliodori Aethiopiae historiae libri decem*. 1592. – Az ajánlások egy eltervezett kiadás elé készültek, amely sajnos nem valósult meg. Enyedi munkája 17. századi másolatban maradt fenn. – Lelőhely: Bibliotheca Filialei Cluj a Academiei Republicii Române, Anexa III. (a volt kolozsvári unitárius kollégium könyvtára), Kolozsvár. Jelzet: MS. U. 1089. – Az ajánlások latin szövegének kiadása: Rajka László: *Heliodoros Aithiopiájának feldolgozása a magyar irodalomban*. Kolozsvár, 1917. 9–16. p. Kötetünk számára fordította Latzkovits Miklós.

¹ Báthori Zsigmond, erdélyi fejedelem (1572–1613)

² Jób 12:12.13

³ Nagy Sándor, makedón király (i. e. 356–323)

⁴ Publius Cornelius Scipio, Africanus Major (i. e. ?–183)

⁵ Hannibál, karthagói hadvezér (i. e. 247–183)

⁶ Horatius Carm. IV. 4.

⁷ Enyedinek nem volt tudomása Stanisław Warszewiczki korábban megjelent latin fordításáról (Basel 1552; Antwerpen, 1556).

⁸ Héliodórosz regénye Mátyás király híres könyvtárából származó kódex alapján vált ismertté a XVI. században. Erről lásd a mű modern magyar fordításának utószavát. Héliodórosz: *Sorsüldözött szerelmesek*. Budapest, 1976. Fordította és az utószót írta Szepessy Tibor.

⁹ Az előszavak után Enyedi idézi Obsopoeus, Julius Caesar Scaliger, Antonius Moretus, Michael Neander, Angelo Poliziano, Guilielmus Canterus, Martin Crusius véleményét Héliodórosz művéről.

¹⁰ Jean Amyot fordította franciára Héliodórosz művét. A 16. században több kiadása is volt (Párizs, 1547; Lyon, 1559; Párizs, 1560; Lyon, 1579; Rouen, 1596).

¹¹ *Martini Crusii Aethiopicæ Heliodori historiae epitome*. Francofurti, 1584.

¹² Ha ez a mondat nem csak humanista frázis, akkor Enyedi nem Obsopoeus görög kiadásából fordította latinra Héliodórosz művét.

III

* Eredeti címe: *Brevis responsio ad questiones seu articulos, quos Jesuitae et omnes Romani Pontificis satellites hominibus Christianis proponere solent, ubi persecutiones et veritatis divinae repudium imperium obtinere incipiunt, ad quos adinviti respondere coguntur* – A latin értekezés Berekszászi Lukács 17. századi másolatában maradt ránk. A kódex mai lelőhelye: Bibliotheca Filialei Cluj a Academiei Republicii Române, Anexa III. (a volt kolozsvári unitárius kollégium könyvtára), Kolozsvár. Jelzet: MS. U. 1959/C – Kötetünk számára fordította Szalai Judit.

¹ Luther Márton, (1483–1546); Kálvin János, (1509–1564); Ulrich Zwingli, (1484–1531) és az anabaptisták (újkeresztelkedők) szerepének ilyen értelmezése már az 1560-as években kialakult az antitrinitárius vitairódalomban.

² A korabeli magyar nyelvű antitrinitárius értekezések a „Szentírás igaz folyásáról” beszélnek ebben az összefüggésben.

³ A *sensus historicus* és a *sensus allegoricus* használatáról van szó, amely az antitrinitáriusoknál is felváltotta a hagyományos középkori értelmezést.

⁴ Tridenti zsinat – A katolikus egyház megújítását, illetve az ellenreformációt elindító zsinatra (1545–1563) gyakran hivatkoztak a jezsuiták. A zsinat határozatait csak fokozatosan fogadta el a magyarországi katolikus egyház.

⁵ A szubsztancia itt a dolog lényegét, mivoltát jelenti.

⁶ Az inklúzió Nyugaton a 6. és a 15. század között volt elterjedt. Az *inclusi* (bezártak) azok voltak, akik aszkézis vagy ima céljából tartósan bezárkóztak, illetve befalaztatták magukat.

IV

* Eredeti címe: *Contra antiquitatem et perpetuam durationem fidei Romanae brevis dissertatio* – Enyedi György vitairatát korábbi tanítványa, a reformátussá, majd katolikussá váló Szilvási János műve ellen írta (*Antiquitas et perpetua duratio fidei catholicae, seu tabulae testimoniorum ex sacris libris et sanctorum patrum scriptis, servata serie temporis petitorum, de octo magnis in fide controversiis*. Claudiopoli, 1597. RMNY 808.). Erről a kérdéskörrel a jezsuiták már Basilius Istvánnal is vitatkoztak. Ez utóbbira vonatkozóan: Basilius István: *Themata sive propositiones pro defensione innovationis, contra sententiam, prohibitionem et decretum Romani praesulis, quo via veritatis doctrinae coelestis praecluditur*. Claudiopoli, 1587. RMNY 596. – Enyedi értekezése Berekszászi Lukács 17. századi másolatában maradt ránk. A kódex mai lelőhelye: Bibliotheca Filialei Cluj a Academiei Republicii Române, Anexa III. (a volt kolozsvári unitárius kollégium könyvtára), Kolozsvár. Jelzet: MS. U. 1959/C – Kötetünk számára fordította Szalai Judit.

¹ Valószínű, azaz topikus érvelések.

² Arisztotelész szerint az érvelés két külön fajtája a topikus (vagy dialektikus) és a demonstratív (vagy tudományos). Az előbbi nem feltétlenül igaz, hanem csak valószínű, a legtöbb ember által elfogadott állításokból indul ki; az utóbbi esetében csakis igaz kijelentésekből megengedett a következtetés.

³ Plátón: *Timaios* 22b

⁴ Cicero: *Tusculanae disputationes*, Liber I. XII/26.

⁵ *archaia*, *archaika kai palaia* – régi, együgyű és elavult

⁶ Cicero: *Academica* Liber I. IV/2.

⁷ Horatius: *Epistulae* Liber II. Epistola 1. – A levél arra figyelmezteti a rómaiakat, akiket a hagyományok iránti elfogultsággal vádol, hogy ami új, nem szükségszerűen alacsonyabbrendű a régiéknél.

⁸ Josephus Flavius (i.sz. 37?–100?) zsidó történetíró; főművét, *A zsidó háborút* 77–78-ban bocsátotta közre. *Apion ellen* című polemikus írásában a zsidó történelemszemlélet egyedül érvényes voltát szándékozik bizonyítani.

⁹ Justinus mártír az i. sz. 2. században élt vándorprédikátor, filozófus, vértanú. Valószínűleg a *Párbeszéd a zsidó Triphonnal* című művéről van szó, amely ahhoz a kérdéshez kapcsolódik, hogy milyen szerepet játszott Izrael népe Isten üdvözítő tervében.

¹⁰ Alexandriai Kelemen, ókeresztény egyházi író (i. sz. 140–150 k. – 215 után) – az alexandriai hittanító iskola vezetője. Tanítása szerint az Ige (Logosz) mint nevelő a pogány vagy a zsidó vallásról a helyes hitre téríti az emberiséget.

¹¹ *In epistolam ad Colossenses 3:18. Homilia IX. Cap. 1.* (Patrologiae Graecae Tomus LXII p. 361.)

¹² ipa – após

¹³ Alexandrosz, Aphrodisziasz, filozófus (i. sz. 205 körül) – Az egyik legjelentősebb Arisztotelész-kommentátorként ismerték.

¹⁴ Themisztiosz, Euphradész, filozófus (i. sz. 317–387) – Arisztotelész nézeteit bővebben kifejtő kommentátorokat írt.

¹⁵ Philoponosz, filozófus. – Az 5. század végén és a 6. század első felében élt kommentátor. Az újplatonikus Ammoniosztól tanult, majd a keresztény hitre tért.

¹⁶ Ibn Rushd (Averroës), arab filozófus (1126–1198) – Arisztotelész egyik leghíresebb kommentátora.

¹⁷ tyrannos – zsarnok

¹⁸ Iapetos – titán, Uranosz és Gaia fia

V

* Enyedi leghíresebb műve *Explicationes locorum Veteris et Novi Testamenti, ex quibus Trinitatis dogma stabiliri solet* (Kolozsvár, 1598 – RMNY 836) címmel jelent meg. Toroczka Máté magyar fordításában újra megjelent *Az o es vy testamentumbeli helyeknek, mellyekből az Háromsagról való tudománt szokták állatni magyarázattyok* címmel (Kolozsvár, 1619, 1620 – RMNY 1187, 1222). E fordítás alapján közlünk részleteket. A kiválasztott

részletek lapszámjai: *Explicationes*: 136–137, 150–153, 169–173; Toroczkai-fordítás: 256–258, 276–283, 304–309.

¹ Ezt megelőzően az evangélium megírásának céljáról megfogalmazott nézeteket rostálta meg.

² A latinban *genus sublimis dicendi* szerepel.

³ *Non esse verisimile*, vagyis nem valószínű szerepel a latin szövegben.

⁴ A latinban *sublimis evangelista* és *verbis mysticis*.

⁵ A latinban *homo obscurus idiota*.

⁶ Justinus: *Dialogus cum Triphone* (Párbeszéd a zsidó Trifonnal). Magyarul: Ókeresztyén írók VIII. Bp. 1984. 279. Ladocsi Gáspár fordítása.

⁷ A latinban *lunaticus*, azaz holdkóros.

⁸ Fülöp király fiáról, Nagy Sándorról, illetőleg a perzsiai Dáriusz feletti győzelméről van szó.

⁹ Baptista – Keresztelő Szent János

¹⁰ Philep – Philipp Melanchthon magyarázatait rendszeresen idézi Enyedi az *Explicationes*-ben.

¹¹ Móz 1:1

¹² Heraclitus – Hérakleitosz, görög filozófus, az úgynevezett homályos bölcs (i.e. 544–483)

¹³ Aemilius, Philosophus Plonicus – Améliosz (Ameriosz Gentilianosz), görög filozófus, Plótinosz tanítványa

¹⁴ Ezt az érvet és a hozzá kapcsolódó történetet először a szentháromságtant a platonikus filozófiával kapcsolatba hozó Johann Sommer fogalmazta meg *Refuatio scripti Petri Caroli* c. művében 1571-ben. Enyedi idejére a hitvitázó irodalom közhelyévé vált. A Platón műveiben is említett Hérakleitosz és Améliosz mellett további filozófusokra is hivatkozik a Pécsi disputa. (Válaszúti György: *Pécsi disputa*, Budapest, 1981. 357–359. p.)

¹⁵ Vergilius, *Aeneis*. VI. ének 726–727. sor. Lakatos István fordításában:

„Földet, eget, dagadó habokat, holdgömb ragyogását és titáni napunk mindent kezdetben a benső lélek táplált és a világszellem, mely előmlött összevegyülve velük vitt mozgásba nagy tömegükbe.”

VI

* Enyedi prédikációi (*Conciones*) eredetileg valószínűleg szerkesztett gyűjteményt alkottak. A beszédeket úgynevezett Triacas-okba, 33 prédikációt tartalmazó gyűjteményekbe foglalták.

A hét triacas összesen 231 beszédet tartalmazhatott. A prédikációk az eredeti kötetkompozíciót fellazító 17. századi másolatokban maradtak ránk. Tartalmi szempontú válogatásunkban a kolozsvári és marosvásárhelyi kódexekre támaszkodtunk. – A kódexek mai lelőhelye: Bibliotheca Filialei Cluj a Academiei Republicii Române, Anexa III. (a volt kolozsvári unitárius kollégium könyvtára), Kolozsvár. Jelzet: MS. U. 737/I–IV; illetve Marosvásárhely, Biblioteca Teleki. Jelzet: 0439. Ez utóbbiban található szövegvariánsokat [Sz] jellel közöljük a lábjegyzetekben. Az [Sz] jel utal a kódex egykori székelykeresztúri származására.

¹ Ovidius, *Ars. am.* 2. 13. – Ovidius: *A szerelem művészete – Virtus a megkeresés, de a megtartás sem kicsinység.* (Bede Anna fordítása)

² láb – alap, épület alapja, lábazat

³ héjazat – burkolat, tetőcserép

⁴ érzékenységtől – érzékektől

⁵ könnyű – könyv

⁶ gubernál – kormányoz, irányít

⁷ A törvény néma tisztségviselő, a tisztségviselő beszélő törvény. – Cicero *de leg.* 3.1.2.

⁸ Az antitrinitarizmussal sok területen együtt jelentkező anabaptisztikus tanok főleg Lengyelországban álltak a szentháromságtagadók közötti viták keresztüzében. Enyedi e vitákból is merítve, de legjobban Jacobus Palaeologus műveire emlékeztető érveléssel cáfolja több helyütt is szociáletikai nézeteiket.

⁹ fővény – kötőanyag

¹⁰ vehed – veheted

¹¹ Psal. 81(82):6 – Én mondtam: Istenek vagytok ti.

¹² Az egyik kódexben marginália: Aristot

¹³ Bölcs 8

¹⁴ justitia – igazság, törvény

¹⁵ Ipa - após

¹⁶ kiperengéztetnéd – pellengérré állítanád

¹⁷ Valerius Maximus: *Factorum et dictorum memorabilia* 6.5.

¹⁸ Titus Manlius Torquatus, consul és diktátor, Kr.e. 340-ben győzelmet aratott a latinokon – Titus Livius VII, 14; VIII, 9; Valerius Maximus 6.5.

¹⁹ Az egyiptomi Thébáról van szó

²⁰ A szó jelentését nem tudtuk megfejteni

²¹ assessor – ülnök

²² Enyedi Diodórosz (Siculus): *Bibliotheca historiae* című műve alapján idézi fel az egyiptomi thébai bíróság képét. Egy a lehetséges kiadások közül: *Diodori Siculi bibliothecae historiae*, Baseliae, 1548. per Henricum Petri. 22a.

²³ szemre vívni – szemtől szembe

²⁴ A szólás jelentése nem világos. A *farkasnyak* hajlíthatatlanságot, merevséget jelent. Czuczor–Fogarasi II. 610. p. *farkasnyak* – megmerevült nyak, melyet ide-oda hajtogatni nem vagy igen nehezen lehet.

²⁵ Hérodótosz 5. 25.

²⁶ szomjohon – szomjazva

²⁷ Sirák 10:1

²⁸ Magistratus virum indicat. – A hivatal férfit teremt. (Arisztotelész)

²⁹ Szolón – athéni politikus (Kr. e. 640 k.–599 k.). A hét görög bölcs egyike.

³⁰ Khilón – A hét görög bölcs egyike

³¹ Lakedaimon – A spártai állam

³² Periandrosz – Korinthosz türannosza Kr. e. 627-től.

³³ Korinthosz – görög város

³⁴ Platón: *Az állam* 473d – „Amíg vagy a filozófusok nem veszik át a királyi hatalmat az államokban, vagy pedig a jelenlegi, úgynevezett királyok és uralkodók nem fognak becsületesen és komolyan filozofálni, s amíg nem esik egybe az államhatalom a filozófiával [...] nem lehet nyugta a bajoktól az államnak, sőt azt hiszem, általában az emberi nemnek sem.” (*Platón összes művei*, Budapest, 1984. II. 364–365. p. [ford. Szabó Miklós])

³⁵ Szövegromlás – Károlyi Gáspár fordításában: 33. Most azért szemeljen ki a Faraó egy értelmes és bölcs férfit, és tegye Egyiptom földén gondviselővé. 34. Cselekedje ezt a Faraó és rendeljen tisztartókat az országnak...

³⁶ Bölcs 9:4

³⁷ moderálja – igazgassa, kormányozza

³⁸ 1Tim 3:1

³⁹ „Bölcsességgel és nem erővel fordítja meg a kormányos a hajót.” Az idézet helyét nem sikerült megállapítanunk.

⁴⁰ meggyünk – mit tegyünk?

⁴¹ sohol – sehol

⁴² Euripidész: *Hippolitosz* 615. – ... nincsen ember büntelen

⁴³ Az egész világot a király példája alakítja

⁴⁴ 2Krón 10:13-19

⁴⁵ vox – szavazat

⁴⁶ a nép pásztora

⁴⁷ Psal. 23(22):1, Ez. 34:11-16

⁴⁸ Constancinapoltól elválva – Konstantinápolyt kivéve

⁴⁹ Kiadványunk semmiképpen sem tekinthető kritikai kiadásnak, ezért eddig eltekintettünk a szövegkritikai megjegyzésektől. Ennél a prédikációnál azonban – a szövegvariánsok jelentős eltérései miatt – szükséges néhány textológiai vonatkozású jegyzet is. A Teleki-tékában található kódex szövegét a jegyzetekben [Sz] szíglával jelöltük.

⁵⁰ Arisztotelész: *Metaphysica* I. 1. – Minden embernek természete, hogy törekszik a tudásra.

⁵¹ Bölcsesség 2:13 – Dicsekszik, hogy ismeri az Istent és az Úr gyermekének mondja magát.

⁵² In primo – az elsőben

⁵³ in secundo – a másodikban

⁵⁴ alítja – úgy véli

⁵⁵ in tertio – a harmadikban

⁵⁶ pipiskedik – dicsekszik

⁵⁷ (Marginália) Chantabides

⁵⁸ Crassus – Crassus, Publius Licinius (Dives), Kr. e. 254–183

⁵⁹ sententia – bölcs mondás, szólás

⁶⁰ 2 Sam 15:32–17:23

⁶¹ A reneszánsz neoplatonizmus egyik legnagyobb képviselője, Pico della Mirandola (1463–1494) gyakran szerepel a tudós felfuvalkodottságot megvető reformátori vagy spiritualisztikus értekezésekben. (Vö. Carlos Gilly: *Das Sprichwort – „die Gelehrten – die Verkehrten“ oder der Verrat der Intellektuellen im Zeitalter der Glaubensspaltung*. Firenze, 1981.) Enyedi könyvei között megvoltak Pico della Mirandola munkái is. Erről tanúskodik a kolozsvári akadémiai könyvtár U 73355 jelzetű könyve (*Opera omnia Ioannis Francisci Pici Mirandulae*. Basel, 1572–73). A címlapon Göcsi Pál bejegyzése olvasható: *Georgij fuit Eniedini olim praeceptoris mei charissimi, cujus ex bibliotheca coimi A. 1607. 13. Octobris. P. G. T. O. mp.*

⁶² Az idézet fordítása a marosvásárhelyi kódexben: Ezt – úgy mond – akartam cselekedni azért, hogy magamat megjelentssem, ki volnék. Melyet nem avégre akartam cselekedni, hogy igen bölcs volnék, és mintha igen sokat tudnék, hanem hogy tudtam, hogy azmit én tudnék, azt nagy sokan nem tudnák. – Giovanni Pico della Mirandola: *Conclusiones sive theses DCCCC Romae*

anno 1486 publice disputandae, sed non admissae – Pico della Mirandola neve nagyon ritkán fordul elő az erdélyi forrásokban. Más forrásból nem is értesültünk arról, hogy az erdélyi unitáriusok ismerték 900 tételét.

⁶³ Sebastian Castellio (1515–1563), a bázeli heterodoxia egyik legnagyobb hatású képviselőjének munkái már a kezdetektől ismertek voltak az antitrinitáriusok között. Itt idézett műve, a *Contra libellum Calvini* csak a 17. század elején jelent meg nyomtatásban. Enyedi tehát kéziratot használt.

⁶⁴ Az tudomány felfuvalkodtat.

⁶⁵ Martialis VIII. 18. *Ad Cirinium*

Adhat kincset, földet, aranyt a barát a barátnak;

Ritka az, aki lemond érte a hírnevéről.

Ford. Csengery János

⁶⁶ [Sz] Salamonnal mi is imígy ne okoskodjunk. No, én értem, melyik volna az igyenes igazság: szívemben arra nézek, azt viselem előttem. Mindazáltal, hogy az fejedelmek, urak előtt kedvességben is megmaradhassak, faveálnom, kedveznem kell egy ideig az ő akaratjoknak is. Mondom, így ne okoskodjál, mert bizony az ördög hálójában esel. Mert ha te okos vagy, bölcs vagy, az ördög is igen bölcs. Hidd meg, hogy minthogy tudós, valóban kevély és gonosz is.

⁶⁷ [Sz] Ne dicsekedjék tehát az bölcs olyan dologban, azokiban az ördögnek is része vagyon. Mert ha te bölcs vagy, kit tudja, bölcsőbb az ördög. Nem jó ám az képmutatás, hogy mást rejts el szívedben, hogy semmint, azmit külsőképpen tettetsz. Nem szeret az Isten képmutató szolgát.

⁶⁸ [Sz] Mit míveljünk tehát, azkiket az Úristen szép értelemmel, serény elmével, okossággal, tudománnyal, bölcsességgel meglátott bennünket? Ám megmondom én.

⁶⁹ [Sz] egy drága terjéket

⁷⁰ megölhed – megölheted

⁷¹ virtusok – erények

⁷² Olvashatatlan görög szöveg.

⁷³ [Sz] Azért ma én tőlem tanuld meg ezt, hogy ha igaz tudományt, bölcsességet, értelmet akarsz magadnak szerzeni, szeressed Istent, azaz tudakozzad, értekezzed, hallgassad, tanuljad és megőrizzed az Úrnak parancsolatit. És így lésszen, hogy az Isten tégedet megtaníts az igaz bölcsességre és az örökélet-hozó hasznos tudományra. Az minden tudománynak, értelemnek, bölcsességnek Ura, Istene és annak elfogyhatatlan bőséges kútfeje

igazgasson minket az ő szent Igéjének megértésére, és szent parancsolatának megőrzésére. Adjon erőt Őfelsége, hogy az igaz bölcsességet megtalálhassuk, és mindazáltal mind Őfelségét szolgálhassuk, s mind felebarátunknak hasznát kereshessük, és holtunk után lelkünknek üdvességét megnyerhessük. Ámen.

Pars. 2.

Ha az Úrnak szent igéjében gyönyörködő tökéletes hívek szorgalmasan reá vigyáztanak, emlékezhetek reá, hogy az elmúlt tanításomkor vöttem volt igéket fel Pál apostolnak 1. Cor. 8., amely igéket három részre osztottuk vala. Az első részből meghallók és megtanulók, mely igen káros, ártalmas és veszedelmes legyen az puszta, és csak ő magában való tudomány, ha mellette több egyéb virtusok nem lesznek, de kiváltképpen ha az szeretet mellette nem leszen, mely igen haszontalan és semmirekellő legyen, az apostol igen szépen előnkben adá, immár mostan Istennek segítségéből szóljunk ugyanazon igéknek második és harmadik részéről, és lássuk meg először azt, az ember magában vagy másban miképpen ismerhesse meg az haszontalan tudományt. Harmadszor lássuk meg, miben álljon az igaz és hasznos tudomány. De hogy az múlt tanításra is reá emlékezhessünk, és ez jelenvaló tanításunkra is jobb alkalmatosságunk lehessen, mind az elmúlt tanításomkor megmagyarázott igéket s mind ez mostani órában megmagyarázandó igéket bőtü szerint eleveszámlálom. Az Úrnak lelke etc. Az tudomány felfuvalkodtat, de az szeretet épít etc. Maradtnak vala pedig hátra ezek az igék.

⁷⁴ Pütagorasz, görög filozófus (Kr.e. VI. sz.)

⁷⁵ Plutarkhosz, *Szolón 2.* – *Bárha öregszem, még egyre sokat tanulok.* (ford. Máthé Elek)

⁷⁶ orakulum – jóslat, jóshely, itt Püthia Delphoi jóslatáról van szó

⁷⁷ [Sz] hogy őneki azmennyit tudni kellene, csak annyit tud, mint valamely tudós értelmes emberhez képest két avagy három esztendő gyermekeknek mennyi értelme vagon

⁷⁸ Plátón: *Szókratész védőbeszéde 21a-23b*

⁷⁹ szerrel eljárám – végig jártam őket

⁸⁰ hipokrizis – képmutatás

⁸¹ mérlegelni, megfontolni

⁸² [Sz] Az szenttel szent lész, az visszafordulttal visszafordult lész.

⁸³ [Sz] és valamely ember az Istennek szent parancsolatjának megőrzését meg nem tapasztalod, abból megítélheted, hogy az az ember nem szereti az felséges Urísten

⁸⁴ Ibidem – ugyanott

⁸⁵ [Sz] Az Úrnak tanúbizonyság tétele hű bölcsességet ad az kisdedeknek.

⁸⁶ 1Thess 4:1

⁸⁷ jovaltatott – javasoltatott

⁸⁸ Lükurgosz – spártai törvényhozó

⁸⁹ [Sz] az Melchiásnak fiát és Sophoniást az Mansiás papnak fiát mondván, kérd meg most az Urat miérettünk, mert Nabukodonozor, az Babilóniának királya harcol ellenünk. Ha valamiképpen az Úr cselekedik-e mivelünk az ő régi csudái szerint és elhagy-e minket Nabukodonozor. És monda nekik Jeremiás: ezt mondjátok Sedekiásnak, így szól az Izrael Istene: ím én minden hadiszerszámotokat az tü kezeitekben megtartóztatom, azmeylekkel tü harcoltok az babilóniai király ellen és a káldeusok ellen, kik onnan kövül megszállottanak tütöket és beiktotom őket az városnak közepiben és én kezem kinyújtván avval tüellenetek az én haragomban, búsulásomban és nagy felindulásomban és megverem ez városnak lakozóit mind embert és minden oktalan állatot, nagy döghalállal hálnak meg. És annak után azt mondja az Úr, adom az Sedechiást, az Judának királyát és az ő szolgáit és az népet, azkik megmaradnak az városban az döghaláltól, az fegyvertől és az éhségtől az Nabukodonozornak az babilóniai királynak kezében és az ő ellenséginek kezében és azoknak kezében, kik keresik az ő lelkeket és megöli őket éles fegyverrel, nem kedvez nekik, nem enged és nem könyörül rajtok.

⁹⁰ Jób 1:9

⁹¹ Megmagyarázott helyek

⁹² hite ellen – fogadalma, esküje ellenére

⁹³ általán véggel – teljesen

⁹⁴ t.i. Nabukodonozor

⁹⁵ hypokrita – álszent, képmutató

⁹⁶ [Sz] Halld meg ezellen is mit mond az próféta az Istennek képében Sedechiásnak az Jerusálemnek lakói felől: És ennek utána azt mondja az Úr, adom Sedechiást, az Juda királyát. Nem enged és nem könyörül rajtok.

⁹⁷ [Sz] fegyvertelen nép vitéz és merész, és akkor az bot is éles, mint az borotva, azmint szokták mondani: az Isten az botból is borotvát tehet.

⁹⁸ [Sz] avagy valamely tartományt, avagy falut, avagy bátor, csak kiváltképpen való személyt, nem árthat annak semmi.

⁹⁹ 2Kir 18:32

¹⁰⁰ [Sz] Itt ismét, látod-e, ellenkezik ezzel, azmit mond Jeremiás próféta, mikor így szól:

¹⁰¹ Jer 27:5

¹⁰² [Sz] De mondanád

¹⁰³ nem néz az miránk – nem vonatkozik ránk

¹⁰⁴ Responsio – felelet

¹⁰⁵ ide fel – az előzőekben

¹⁰⁶ II. Lajos, magyar király (1516–1526)

¹⁰⁷ V. Károly, német-római császár (1519–1556)

¹⁰⁸ Ferdinánd, magyar király (1503–1564)

¹⁰⁹ II. Szulejmán, török szultán (1496–1566)

¹¹⁰ Szapolyai János – János, I. magyar király (1487–1540)

¹¹¹ János Zsigmond – János II. választott magyar király (1540–1571)

¹¹² eleiket – őseiket

¹¹³ lineán – úton

¹¹⁴ kihirdetve az ítélet

¹¹⁵ utalás Joel 1:4-5-re

¹¹⁶ szegelyukát – szegletét, zegét-zugát

¹¹⁷ Hérodotosz, görög történetíró (i. e. 484?–428?)

¹¹⁸ Diodórosz Siculus, görög történetíró (i. sz. I. század vége – i. e. 30 után)

¹¹⁹ stádium – sztadion, görög hossz mérték

¹²⁰ [Sz] 12 erdélyi mérföldet

¹²¹ általán fogva – általában

¹²² [Sz] valaki az hatalmas Úristennek tolmácsinak körülöttem való törekedését, intését semminek, avagy csak tréfának alítod. De járd el csak, megismered-e jövődőben, hogy bizony nem volt tréfa azoknak beszédek.

¹²³ atheosz – istentagadó, ateista

¹²⁴ [Sz] sákot von reá, az hamuban üle, az tanácsurakat behivatá és azoknak végezéből megparancsolá, hogy se emberek, se barmok semmit sem egyenek se igyanak, hanem mindnyájan sákban öltözzenek. Ez pogány fejedelemnek cselekedetiben minékünk keresztyéneknek sok drága szép tanulságot adatnak előnkben, de mivelhogy bő magyarázat kívántatik ez igéknek megértéséhez, ez igéktől való tanításon halasztám más alkalmas órára. Mostan pedig az Úrnak gondjaviselése

alá ajánlom az Úrnak drága szent igéjét kedvesen és gyönyörűséggel hallgató és megböcsülő tökéletes híveket – ámen.

Az kik az elmúlt tanításomon jelen voltak, ha volt vigyázók reá, megemlékezhetnek rá, hogy vöttem volt tanulságokra való igéket eleve az Jónás próféta könyvének harmadik részéből, mely igéknek magyarázatjának egy részét halasztottuk volt ez jelenvaló órára, de hogy mind ez jelenvaló tanításunk jobb módjával lehessen, és az elmúlt tanításunkról is megemlékezhezzünk, mind az akkor megmagyarázott igéket s mind ez mostani órára haladott igéket bőví szerint eleve számlálom, az Istennek drága szent igéjét gyönyörűséggel hallgató hívek vegyék jól eszekben most is az igéket.

És felkele Jónás, mene Ninivébe az Úrnak beszéde szerint.

Maradtanak vala ez jelenvaló órára ezek az igék, az hívek mégis szorgalmasan ez mostani órában megmagyarázandó igéket szüntelen vegyék eszekben. Az király úgymond hallván az próféta beszédét felkele királyi székéből vide textum supra.

¹²⁵ [Sz] fabulának, hazugságnak, messzűnven jütt beszédnek

¹²⁶ [Sz] tanítójakat atyafiaknak, avagy még annál is alábbvalónak tartják, mert annak ruházatot, ételt adnak, de az tanítóra nincsen semmi gondjok, ad az, mit ad neki imígy-amúgy esztendőben egyszer, de annak utána soha meg nem kérdi, vagyon-e mit enni avagy innia, avagy ruházatja. Ha mit ér annál az mily kicsinyt az egyúttal vet neki, jó, ha nem, akár éhvel haljon, akár hideggel, azután nem gondol vele.

¹²⁷ egyetértése és tekintélye nélkül

¹²⁸ [Sz] tudom, hogy arról az én előttem való tudós tanítóktól az hívek bőségesen hallhatanak és tudhatják

¹²⁹ [Sz] és mintha ezzel inkább bosszantaná inkább az Felséges Úristent, hogysem mint haragját kérlelné, engesztelné, enyhítené

¹³⁰ eleitől – előljáróitól

¹³¹ hypokrita – képmutató

¹³² Baptista János – Keresztelő Szent János

¹³³ folyamnak – folyamodnak

¹³⁴ In Actis – az Apostolok Cselekedeteiben

¹³⁵ ide fel – fenntebb

¹³⁶ korcsomán – kocsmában

¹³⁷ nyilvánban – világosabban

¹³⁸ commendálja – ajánlja

¹³⁹ rigide censors – hajthatatlan bírák

¹⁴⁰ Sed negantur – de tagadjuk

- ¹⁴¹ *responso* – válasz
- ¹⁴² *collectio* – következtetés
- ¹⁴³ Máté 28:18
- ¹⁴⁴ *Ibidem* állat – egy lényegű
- ¹⁴⁵ *comparative* – összehasonlítással élt
- ¹⁴⁶ ti. János Zsigmond
- ¹⁴⁷ *modestus* – szerény, higgadt
- ¹⁴⁸ *collocutor* – törvényhozó
- ¹⁴⁹ Suetonius, *Nero* 38 Ha meghalok, a földet tűz eméssze el
- ¹⁵⁰ Thukydides 2, 40, 3 – (másoknak) a tudatlanság bátorságot (a megfontoltság félelmet hoz)
- ¹⁵¹ *professio* – hitvallás
- ¹⁵² *Unus et trinus* – Egy és három
- ¹⁵³ A szentháromságtan alapvető fogalmai: lényeg = *substantia* (állat); személy = *persona*; természet = *natura*
- ¹⁵⁴ Enyedi itt az unitáriusok tritheista érvét használja föl.
- ¹⁵⁵ Kettős természetű
- ¹⁵⁶ A lélek részei: vegetatív, érzékelő és gondolkozó. A lélek vegetatív részének részei: táplálkozó, gyarapító, szaporodó. A gondolkozó részei: ható (aktív) és elszenvedő (passzív) értelem, a szemlélődő és gyakorlati rész. Enyedi az arisztotelészi lélekfilozófia alapvető fogalmait és rendszerét vázolja föl.
- ¹⁵⁷ *elementum* – elem
- ¹⁵⁸ humor – nedv
- ¹⁵⁹ *nervus* – ideg
- ¹⁶⁰ *musculus* – izom
- ¹⁶¹ Amilyen joggal mondják háromságnak a három személy miatt, ugyanolyan joggal a részek miatt nevezhetem harmincnak, tíznek, száznak.
- ¹⁶² *compositus* – összetett
- ¹⁶³ Ahol részek vannak, ott van előbbre és hátrébb való. Ugyanis a részek között vannak előbbre valók, ha nem is időben, de értelem szerint.
- ¹⁶⁴ A Szentháromságban semmi nincs előbbre vagy hátrébb való.
- ¹⁶⁵ *absurdumok* – képtelenségek
- ¹⁶⁶ *superfluum* – felesleges, túlcsoordulás
- ¹⁶⁷ az időben történt a megtestesülés
- ¹⁶⁸ *ratiókat* – bizonyítékokat
- ¹⁶⁹ Károlyi György nagyenyedi prédikátortól hallotta Ágoston doktor történetét és meséjét. – Valószínűleg utalás Szent Ágoston *A Szentháromságról* írt művére.

- 170 metszünk – mit kezdjünk vele
171 a dolgok és fogalmak fénye a szó
172 sohul – sehol
173 ige – szó
174 res – dolog
175 poesis – költött dolog, kitalálás
176 consequentia – következtetés; sillogizmus – logikai következtetés

177 dialectica – itt. az érvelés tudománya

178 Athanasius, Athanasius symboluma – Athanasziosz, egyházatyja (megh. 373). Az unitáriusok a nikaiai hitvallás bevezetése miatt a kereszténység legnagyobb megrontójának tartották.

179 sophisma – megtévesztő okoskodás

180 Mindenek Atyja

181 akit általszegeztek – Ján 19:37

182 A másolatokban erősen romlott az első bekezdés szövege.

183 az ötödik versig

184 három úttal – háromszor

185 i. e. 587

186 Antiochus, IV. Epiphánész (i. e. 175–163)

187 1Mak 1:20; 2Mak 5:21

188 Vespasianus, Titus Flavius, római császár (i. sz. 9–79)

189 Titus, Flavius Vespasianus, római császár (i. sz. 39–81)

190 responsio – felelet

191 marháknál – vagyonunknál, javainknál

192 Erre vonatkozik a szentek és mártírok példája.

193 ... zsoltár végén [14:7]

194 karingják – kerülgetik

195 ugyanott alább

196 Kérlek a lelkedre s térdedre is és szüleidre, rajtam akháj ebeket lakomázni ne hagyj a hajóknál: vedd inkább az aranykincset meg a sok rezet értem, mit neked édesapám és úrnő édesanyám ad; s add ki nekik tetemem, hogy a trójai férfiak és nők nekem a holtak, a máglya tüzét adják, ahogy illik.

(Devecseri Gábor ford.)

197 A Siralmakban

198 Szophoklész: *Antigoné*

199 ugyanabban a fejezetben

200 1Mak 7:16-17

201 idest – azaz

202 punctról punctra – pontról pontra

203 A textust lásd az előző beszédben.

204 összegezve

205 A erdélyi politika legsúlyosabb kérdése: a töröktől való elszakadás és a Habsburgokkal való szövetség az 1593–94-es esztendőben éleződött ki végletesen. 1594-ben a török párt vezetőinek kivégzése az unitáriusok számára is súlyos csapás volt.

206 ahogy Jánosnál olvasható

207 koporíthat – kaparinthat

208 láthat – láthatod

209 Josephus Flavius: *Antiquitates Iudaeorum* – Zsidó régiségek

210 argumentum – érv

211 Kúrosz, II., perzsa király (i. e. 559–529; Dareiosz, perzsa király (i. e. 521–486)

212 sing – régi mértékegység

213 csigalépcső

214 héjára – tetejére

215 processio – felvonulás

216 porticus – előtér

217 fabula – mese

218 babírkodni – babrálni

219 tetem – testrészt

TARTALOM

Bevezetés	5
Ajánlólevél	
Molnár Gergely Grammatikájához	29
Ajánlólevél Héliodórosz-fordításához	33
Rövid válasz	38
Rövid értekezés a római hit régi eredete és folytonossága ellen	55
Részletek az <i>Explicationes</i> ből	71
Szemelvények Enyedi prédikációiból	85
Utószó	222
Jegyzetek	223

A KÖNYV SZERKESZTŐJE: DEMÉNY PÉTER
MŰSZAKI SZERKESZTŐ: GÉCZI JÁNOS
A MEGJELENÉS ÉVE: 1997
KIADÓI ÍVEK SZÁMA: 9,929
NYOMDAI ÍVEK SZÁMA: 10
NYOMDAI ELŐKÉSZÍTÉS:
KRITERION MŰHELY KOLOZSVÁR

TIPARUL EXECUTAT SUB COMANDA NR. 361/1997
LA IMPRIMERIA DE VEST R.A., ORADEA,
STR. MAREȘAL ION ANTONESCU NR. 105
ROMÂNIA

ENYEDI GYÖRGY
LUCRĂRI ALESE

EDITURA KRITERION
ISBN 973 26 0510 3